

# BESZÁMOLÓ

## Miskolc és Borsod-Abaúj-Zemplén megye szociális fejlesztési koncepciójának szociológiai megalapozása című kutatásáról

### **Témavezető:**

Dr. Pankucsi Márta, Miskolci Egyetem Társadalomkutató Kihelyezett Központ vezetője

### **A kutatás részvevői:**

Dr. Loss Sándor, tanszékvezető egyetemi docens, Mihályi Helga egyetemi adjunktus, Tóth Kinga Dóra egyetemi adjunktus, Havasi Virág egyetemi tanársegéd, Kónya Attila egyetemi tanársegéd, Szabó Csilla ügyvivő szakértő, Kádas István a ME Szociológia Tanszék meghívott oktatója, Juhász Éva szociológus, Homovics Dóra szociológus, Szőke Emília szociológus

2004.

# TARTALOM

## **A szociális helyzet vizsgálatának és a fejlesztési koncepció készítésének elméleti keretei**

- *A szociális szféra*
- *A szociális fejlesztés*
- *A negatív helyzetértékelés diszfunkcionális hatásai az elmúlt 15 évben*
- *Gazdaság és szociális világ*
- *Társadalmi integráció*
- *Helyzetkép a Miskolci intézmények szociális intézményeinek vezetőivel készített interjúk elemzése alapján*
- *Kistérségi intézmények vezetőivel készített interjúk elemzése*
- *A szociális ellátásban nem részesülők véleménye a szociális helyzetről, ellátásokról*
- *A romák és nem romák szociális helyzete a digitális középiskola tanulóival készített elemzése alapján*
- *Szociális helyzet a szociális ellátásban részesülőkkel készített interjúk elemzése alapján*
- *Fókuszcsoportok összegzése*
- *A szociális ellátásban résztvevő szervezetek*

## **Borsod-Abaúj-Zemplén megye és Miskolc szociális helyzete**

- *Demográfiai, gazdasági helyzet*
- *Szociális szakellátások*
- *Családsegítés és gyermekjólét*
- *Idősgondozás, nyugdíjasok*
- *Gyermek- és ifjúságvédelem*
- *A cigányság társadalmi helyzete*
- *Társadalmi integráció és a deviáns magatartás megelőzése*

## **Szociális fejlesztési koncepció tervezete**

- *Miskolc és Borsod-Abaúj-Zemplén megye fejlesztési koncepciója*

# A SZOCIÁLIS HELYZET VIZSGÁLATÁNAK ÉS A FEJLESZTÉSI KONCEPCIÓKÉSZÍTÉSNEK ELMÉLETEI KERETEI

## 1. A szociális szféra

A mindennapi és a szakmai szóhasználatban egyaránt elterjedt a szociális kifejezésnek egy olyan értelmezése, mely azt negatív tartalommal, leginkább az anyagi javak hiányával kapcsolja össze.

Valójában a „szociális” szó szerinti értelme: társadalmi, társas. A szociológiai szakirodalom és a modern társadalomelméletek a szociális kifejezést szintén különböző jelentésekkel kapcsolják össze.

Parsons rendszerelméletében a társadalmon, vagyis a szociális világon belül az egyik analitikusan elkülöníthető társadalmi alrendszer megjelölésére szolgál a szociális kifejezés. Parsons nyomán a szociális alrendszer funkciójának a társadalmi integrációt tekinthetjük, vagyis a társadalom alkotó elemei közötti kapcsolatok, az összetartozás biztosítását. Ezen értelmezés szerint az integráció funkciójának megvalósítását a közösségek, a társas kapcsolatok hivatottak biztosítani. A szociális alrendszer médiuma a befolyás, vagyis az alrendszer által biztosított funkció hatékonyságát az garantálja, hogy a szelekció meghatározója, közvetítője: a befolyással rendelkezés.

A Luhman által tovább fejlesztett rendszerelmélet a szociális, azaz társadalmi rendszeren belül nevesítetten nem jelöl meg „szociális” alrendszert. Elméletében az alrendszereken kívül megjelenik az életvilág, mint a társadalmiság sajátos színtere.

Habermas elméletében, valamint a fenomenológiai társadalomelméletekben az életvilág a magától értetődő, természetes, normális világ, melyben a bizalmasság a meghatározó és a face-to-face kapcsolatok a jellemzőek. Másként fogalmazva az életvilág a világ értelmezését és az életvitelt meghatározó értelmezési sémák, sablonok, viselkedési minták kulturálisan átörökített és kommunikatíván szerveződő tere.

Habermas elmélete szerint a modern társadalmak differenciálódása, az egyre több autonóm alrendszer elkülönülése nem a társadalmi fejlődésnek, hanem a társadalmi hanyatlásnak a jele. Álláspontja szerint az alrendszerek biztosítják ugyan a társadalom hatékony funkcionálását, de ezért túl nagy árat fizetünk. Az ár: a személyes kapcsolatok elsorvadása, az elmagányosodás. Másrészt az alrendszerek hatékony funkcionálása azt jelenti, hogy a

környezet komplexitását és kontingenciáját egy bináris kód alapján szelektálják, mely szelekció kirotálja mindazokat, akik nem felelnek meg a hatékonysági kritériumnak. A szelekciós mechanizmus által kirotált emberek deviánsnak minősülnek. A modern társadalmakban növekvő bűnözés, alkohol és drogfogyasztás, mentális zavarok és öngyilkosságok mutatják, hogy egyre többen vannak azok, akik nem felelnek meg a modern alrendszerek által támasztott elvárásoknak.

Habermas úgy találja, hogy az emberiség jövője alapvetően azon múlik, hogy képesek leszünk-e áttérni az egymás megértésére és megegyezésre irányuló kommunikációra. Az életvilággal együtt ugyanis ez a kommunikáció is háttérbe szorult. Az instrumentális cselekvések világában a kommunikáció kizárólag a sikeresség szolgálatában áll. Az alrendszerekben, az instrumentális cselekvéseknél a sikeresség kritériuma a cél elérése. Ettől radikálisan eltér az életvilág és azon belül a kommunikatív cselekvés sikerkritériuma, mely a megegyezés, a konszenzus.

Habermas a szociális világot megkülönbözteti a természeti világtól és az egyéni pszichikumtól. A kommunikáció sikerességének érvényességi feltételei ezen három világhoz igazodnak. A kommunikáció akkor érvényes, ha az objektív természeti világban lehetséges, a szociális társas világban megengedett és a pszichikum világában őszinte.

Mindebből látható, hogy Habermas számára a szociális világ az értékek és normák által vezérelt személyes kapcsolatok világa.

A modern társadalomelméletekben általános az a paradigmaváltás, melynek értelmében a társadalom, azaz a szociális világ meghatározó eleme, alapegysége a kommunikáció. A társadalmi kapcsolatok kommunikáció révén szerveződnek. A kommunikációk lehetnek vertikális, azaz alá- fölérendeltségi kapcsolatban lévő résztvevők között zajlóak, mely kommunikációk meghatározója a felek hierarchiában elfoglalt helye, társadalmi státusza, uralmi pozíciója. A társadalmi alrendszerek szerveződésének jellegéből fakadóan a bennük zajló kommunikációk az uralmi viszonyok által befolyásoltak.

Az életvilág az a sajátos tér, melyen belül a kommunikáció egyenrangú felek között zajlik, a kapcsolatok horizontálisak és így a kommunikáció uralommentes.

A fenomenológiai elméletekből kinövő újabb irányzatok szintén a kommunikációt állítják előtérbe. A szociális konstruktivizmus álláspontja szerint a társadalmi tények értelmezés révén konstruálódnak, az egyéni értelmezések az interaktív kommunikációk következtében képesek szociális világot, vagyis az emberek által közösen kialakított és együttműködést lehetővé tevő világot konstruálni.

## 2. Szociális fejlesztés

A szociális szféra funkciója: A társadalmi integráció erősítése, fenntartása.

Fejlesztési célok:

- I. A kapcsolati hálók erősítése, a különböző ágazatok, intézmények, társadalmi csoportok, kistérségek, települések és személyek között.
- II. Esély az életlehetőségek javítására a közösségi és egyéni identitás megőrzése mellett.
- III. A társadalmi kirekesztődés megelőzése.
- IV. A konfliktus kezelés szabályozott és intézményes formáinak biztosítása.

### **I. A kapcsolati hálók erősítése, a különböző ágazatok, intézmények, társadalmi csoportok, kistérségek, települések és személyek között**

A társadalmi integráció fontos előfeltétele, hogy a társadalom különböző egységei, csoportjai, intézményei és alrendszerei között megfelelő együttműködés legyen. Ez az együttműködés olyan hálózatokat feltételez, melyek biztosítják a folyamatos kommunikáció lehetőségét, az információk kölcsönös kicserélését, valamint a kooperációt.

#### ***1. Ágazatok közötti kapcsolatok:***

Az emberi társadalmi problémák komplexitására tekintettel hatékony megoldást csak az jelenthetne, ha a különböző ágazatok, társadalmi alrendszerek egymással együttműködve tevékenykednek a megfelelő megoldások megvalósításán. A gazdasági fejlődés szorosan összefügg a rendelkezésre álló emberi erőforrások minőségével, vagyis a munkaerő képzettségével, egészségi állapotával, munkával kapcsolatos attitűdjeivel. Ezeket a gazdasági feltételeket az oktatási, az egészségügyi és a kulturális ágazatok erőteljesen befolyásolják.

A szegénység elleni küzdelem nem lehet kizárólag a szociális ágazat feladata, hanem csak a foglalkoztatási helyzet javulásával, a magasabb iskolai végzettség és a munkaerőpiaci igényeknek megfelelő szakképzettség biztosításával, a testi és lelki egészség megőrzésével együtt lehet eredményes.

Az alrendszerek, ágazatok együttműködése csak folyamatos kapcsolattartás, egymás működési mechanizmusainak kölcsönös ismerése és elfogadása esetén, a tudatos

inklúzió és interpenetráció vállalásával valósítható meg. A pénz médiuma által közvetített gazdasági racionalitás második racionalitásként valamennyi alrendszer, ágazat működésében tetten érhető. Ugyanakkor a gazdaságba szükségszerűen belevonódnak az oktatás, az egészségügy, a kultúra és más humán ágazatok az által, hogy az ezen ágazatokban akkumulálódó kulturális és társadalmi tőke materiális tőkévé konvertálható.

Az alrendszerek és ágazatok közötti kapcsolati hálók a társadalmi integrációt azáltal szolgálják, hogy komplex megoldásokat kínálnak és biztosítanak az egyes alrendszerek, illetve ágazatok keretein belül megoldhatatlannak tűnő problémák esetén.

## ***2. Intézmények:***

A különböző ágazatokhoz tartozó, elkülönült struktúrával és működési renddel rendelkező intézmények közötti kapcsolattartás és kooperáció nélkülözhetetlen a hatékony probléma megoldáshoz. Az életvilág szintén megjelenő emberi gondok jellemzője, hogy nem határolhatóak le egyetlen specializált területre, azaz nem orvosolhatóak egyetlen intézmény bármilyen magas szintű, professzionális beavatkozásával. A rossz anyagi körülmények gyakran kapcsolódnak össze a munkanélküliséggel, a kedvezőtlen lakáskörülményekkel, az eladósodással, a nem megfelelő képzettséggel és esetenként betegségek, vagy devianciák is együtt járnak ezekkel. Ezen jellegzetes problémahalmaz orvoslására önmagában sem a munkaügyi központ, sem az átképző központ, sem a szociális osztály, sem a családsegítő, sem az egészségügyi intézmény, sem a rendőrség nem képes hatékony megoldások esélyét csak a különböző intézmények együttműködésétől várhatunk.

## ***3. Társadalmi csoportok:***

Az integrált társadalmakra jellemző hatékony működés azokban a társadalmakban alakul ki, ahol sok színű kapcsolati hálók kötik össze a különböző társadalmi csoportokat. A társadalmi egyenlőtlenségek rendszere szükségszerűen együtt jár a társadalom eltérő társadalmi státuszú csoportjainak, rétegeinek kialakulásával. Ezeknek az eltérő helyzetű csoportoknak az elkülönülése és sajátos érdekeiknek értékrendjüknek a kialakulása természetesnek tekinthető. A társadalmi integrációt gyengítő következménye annak van, ha ezek az eltérő helyzetű csoportok egymástól elzárkóznak, nincs közöttük információcsere és nincs semmilyen együttműködés. Az

ilyen helyzet a negatív sztereotípiák és előítéletek kialakulása mellett bizonyos csoportok társadalmi kirekesztődésének veszélyével is fenyeget.

A szociális fejlesztések kiemelten fontos célja, hogy a fiatalok és idősek, a városiak és falusiak, a szegények és a gazdagok, az iskolázottak és az iskolázatlanok, a romák és a többségi társadalomhoz tartozók, a foglalkoztatottak és a munkanélküliek és az egyéb szociokulturális dimenziók mentén elkülönülő csoportok között a kommunikáció, a feladatmegosztás folyamatos legyen. A különböző társadalmi csoportok közötti szolidaritás csak a kooperáció és a kommunikáció fenntartása mentén alakulhat ki.

#### ***4. Kistérségek és települések:***

Korunk társadalmában a globalizáció tendenciái érvényesülnek, mely tendenciák a területi alapon elkülönülő lokális közösségek szerepét sajátos megvilágításba helyezik. Miközben a lokalitás látszólag leértékelődik, valójában a felértékelődés folyamata az erősebb. Az egyének uniformizálódásának, eltömegesedésének irányába ható tendenciák szükségszerűen erősítik az egyéneket a kisközösségekhez tartozáson alapuló személyes identitás megerősödését. A társadalomból való kihullás a teljes elmagányosodás, a tömeglénnyé silányulás csak úgy kerülhető el, ha biztos kapaszkodóra talál az egyén, valamely vagy akár több közösségében. A közösségi identitás egyik kézenfekvő megalapozója a lokális közösség. A területi tagozódáshoz kapcsolódó valóságos kapcsolati hálók, érték és normaközösségek nem igazodnak feltétlenül a közigazgatási területi tagozódáshoz. Erősebb lehet egy tájegységhez, egy természetes régióhoz kötődés, mint a megyéhez kötődés, illetve sokrétűbb kapcsolati háló kötheti össze az egy kistérségben élő személyeket, valamint közösségképző és identitáserősítő szerepe lehet az egy meghatározott településrészen élésnek, a szomszédos utcákban, vagy közvetlen szomszédságban lakásnak.

Ahogy az egyén számára pótolhatatlan a lokális kapcsolati háló, ugyanígy megkerülhetetlen a települések kistérségek közötti együttműködés, egymásra figyelés, feladatmegosztás és közös érdekérvényesítés.

#### ***5. Egyéni:***

Az emberi szükségletek hierarchiájában az alapvető biológiai szükségletek kielégítésével azonos fontosságú az önbecsülés igénye. Az önbecsülés, a pozitív identitás csak mások által megerősítetten alakulhat ki. A horizontális kapcsolatokon

alapuló közösségek jelentőségét a konkrét gazdasági, kulturális vagy egyéb funkciójuk mellett az adja, hogy biztosítják az egyén számára nélkülözhetetlen fontosságtudatot. Az anyagi javak nélkülözése, a gazdasági és egyéb alrendszerekhez fűződő kapcsolatok hiánya akkor válik végzetessé, és mind az egyén, mind a társadalom számára egyértelműen negatívvá, ha a nélkülözés a személyes kapcsolatokra is kiterjed, azaz ha az egyén marginalizálódásával jár. A legtöbb társadalmi, emberi probléma megoldására a leghatékonyabb módszer a személyes kapcsolatokon nyugvó kölcsönös segítség, a szolidaritás, az önségítés.

## **II. Esély az életlehetőségek javítására a közösségi és egyéni identitás megőrzése mellett**

A társadalmi integráció feltétele és következménye egyben az, hogy a társadalom tagjainak és csoportjainak esélyük van arra, hogy személyes, illetve közösségi identitásuk megőrzése mellett önerejükől javíthatják életlehetőségeiket.

A társadalmi egyenlőtlenségek rendszerén belül szükségszerűen egymástól eltérő helyet foglalnak el a különböző csoportok és egyének. A társadalmi státusz lehet automatikusan átörökített és megváltoztathatatlan, mely a zárt társadalmakra, a kasztrendszerre jellemző. A jól működő modern társadalmakban a családok társadalmi státusza nem örökítődik át automatikusan gyermekeikre, hanem esély van arra, hogy a gyermekek szüleiknél jobb, vagy akár rosszabb pozícióba kerülhetnek. Az intergenerációs mobilizáció leggyakoribb csatornája az oktatási rendszer. E mellett lehetőség van az intragenerációs mobilizációra is, vagyis arra, hogy az egyén saját életén belül változtassa meg társadalmi státuszát. Ám az életlehetőségek javulása státuszváltás nélkül is megvalósulhat, ha a társadalmat általánosan jellemzi, áthatja az életlehetőségek javulásának, az életminőség jobbá válásának tendenciája.

A társadalmi integráció csökkenését, vagy akár felbomlását eredményezheti, ha a társadalom tagjainak jelentős része nem lát esélyt helyzeté jobbá válására, és úgy találja, hogy minden erőfeszítése ellenére reménytelen a jobb helyzetbe jutása. Az ilyen helyzetértékelés a konfliktusok felerősödéséhez vezet.



### **III. A társadalmi kirekesztődés megelőzése**

A társadalom integrációjára leselkedő legfőbb veszély az, amikor emberek csoportja, vagy csoportjai kirekesztődnek a társadalomból. A társadalmiság egyik lehetséges meghatározása szerint azok alkotnak egy társadalmat, akiknek lehetőségük van egymással kommunikációs kapcsolatot létesíteni. Ettől a lehetőségtől több minden megfoszthatja az egyént, illetve a csoportot. Ilyen lehet az anyagi javakban való szűkölködés, a megfelelő eszközök hiánya, a szükséges információk és tudás nélkülözése, a megfelelő kapcsolatok hiánya, vagy a többségi társadalomnak az elutasító, ellenséges magatartása.

A társadalmi együttélés nélkülözhetetlen feltétele, hogy az együttélési normákra szabályokra vonatkozóan kialakuljon egy minimális konszenzus, melyet a felek kölcsönösen elfogadnak és betartanak. A különböző szociokulturális háttérű csoportok együttélését nehezíti, ha nem indulnak el, vagy elakadnak azok az egymás megértésére és megegyezésre irányuló kommunikációk, melyek elvezethetnek a magatartási szabályok kölcsönös elfogadásához.

A magyar társadalomban fejlesztésre szorulnak azok a kommunikációs, közvetítő mechanizmusok, melyek a különböző csoportok egymásiránti empátiájának kialakuláshoz a kölcsönös elfogadáshoz vezethetnek.

A társadalmi kirekesztődés veszélye az eltérő gazdasági, kulturális esetleg etnikai helyzet által teremthető meg, de valóságossá akkor válik, ha nem működnek az egymás megértésére és megegyezésre irányuló kommunikációs csatornák. Az alapvető feladat ezért az, hogy a társadalmi kirekesztődés megelőzése érdekében folyamatosan működjenek azok a kapcsolati hálók, melyek lehetővé teszik a különböző társadalmi csoportok kölcsönös megismerését, elfogadását, tolerálását.

#### **IV. A konfliktuskezelés szabályozott és intézményes formáinak biztosítása**

A társadalmi egyenlőtlenségek rendszere szükségszerűen együtt jár az érdekek tagolódásával, a különböző érdekcsoportok kialakulásával. Emellett az érték és normarendek, vallási és kulturális irányultságok és számos más dimenzió mentén olyan csoportok jönnek létre, melyek között a konfliktusok kialakulása természetes. A konfliktusok kezelésnek különböző lehetőségei közül társadalmi méretekben is gyakori az erőszakkal történő konfliktus megoldás, mely következményeiben rendkívül negatív. Szintén gyakori és hosszútávon ugyancsak eredménytelen konfliktuskezelési módszer a konfliktusok elfojtása, a problémák szőnyeg alá söprése. Mindkét eljárás a társadalmi integráció gyengülését, sőt megszűnését eredményezheti.

A társadalmi integráció erősítése, vagy legalább megőrzése érdekében ki kell alakítani a konfliktusok kezelésének szabályozott, intézményes formáit. Ebben az esetben az érintett felek kapnak lehetőséget a konfliktus megoldására, a közvetítő nem veszi át, hanem csak segíti a konfliktus megoldást. A konfliktuskezelés nyilvánosan zajlik, valamennyi félnek esélye van a számára kedvező megoldás megtalálására. A cél olyan kompromisszum kialakítása, mely nem vezet egyik fél érdekeinek háttérbe szorításához sem, miként egyik fél érdekeinek maradéktalan érvényesüléséhez sem.

A társadalmi integráció fenntartása érdekében javítani kell a különböző érdekcsoportok önszerveződésen alapuló érdekérvényesítő képességének lehetőségeit, a tárgyalásos alapon történő konfliktusfeloldást. Ennek konkrét formái: a civiltársadalom megszerveződése, a társadalmi nyilvánosság működése és az érdekérvényesítésre hivatott önkormányzatok, politikai szervezetek, érdekérvényesítési célú szakmai, lokális és más szervezetek hatékony tevékenysége.

## **A negatív helyzetértékelés diszfunkcionális hatásai az elmúlt 15 évben**

Borsod-Abaúj-Zemplén megye és Miskolc országgyűlési képviselői, a megyei és a városi önkormányzat vezetői pártállástól függetlenül arra alapozták érdekérvényesítési stratégiájukat, hogy a lehető legnegatívabb színben tüntessék föl a megye és a város helyzetét, megpróbálták elhíttetni, hogy feltétlenül külső támogatásra van szükség, saját erőből itt nem lesz fejlődés. Ehhez jó szövetségre leltek a médiában erről a vidékről szinte kizárólag negatív tudósítások szólnak. Nem csoda, hogy egyre többen roncsárségnek titulálják ezt a megyét és településeit, közöttük Miskolcot, s ehhez kapcsolódóan az itt élő embereket roncsembereknek minősítik.

Ez a negatív kiindulópontú stratégia azonban bumeránghatással járt, diszfunkcionálisan működött. A legfőbb vágy, álom, cél a külföldi nagybefektetők idevonzása, az ipar ismételt fellendítése. A külföldi befektetők tőkéjüket biztonságos helyen szeretik befektetni és egy roncsárségó roncsmunkaerővel, roncsbeszállítókkal nem igazán vonzó számukra. Legfeljebb azoknak az érdeklődését kelthetik így fel, akiknek a szakképzetlen, iskolázatlan, bármilyen munkát kevés pénzért elvégző munkaerő a legfőbb vonzerő (de a magas járulékok miatt, ebben nem vagyunk versenyképesek), illetve, akik olyan környezet romboló veszélyes technológiákat akarnak ide telepíteni, amire máshol nincs esély.

Az idegenforgalom szempontjából ugyanakkor kifejezetten káros a térség helyzetéről kialakított negatív kép.

A külső befektetők és a potenciális vendégek elriasztásán kívül, ha lehet még negatív hatású az itt élő emberekre gyakorolt hatása annak az üzenetnek, hogy mi nem tudunk magunkon segíteni, rajtunk csak mások segíthetnek. Az innovációs készség, a kreativitás, a vállalkozói kedv felkeltése helyett, a pozitív identitás, a megújulás és a fejlődés iránti elkötelezettség, az egészséges önbizalom helyett az önsajnálát, a lemaradás, a tehetetlenség tudata vált meghatározóvá.

A legutóbbi választáson győztes polgármester választási szlogenje biztató szándékú volt ugyan, de arra utalt, hogy egy vesztesre álló, pusztulatban lévő város lakói szólítja meg: Ne add föl Miskolc! Szól a szlogen.

Közismert tény, hogy a Borsod-Abaúj-Zemplén megye és Miskolc az ország egyik leghátrányosabb helyzetű régiójához tartozik. A gazdasági, társadalmi helyzet mérésére szolgáló hagyományos mutatókkal mérve szinte minden vonatkozásban elmarad ez a megye és ez a város az országos átlagtól.

Az egy főre jutó GDP kevesebb az országos átlag 2/3-nál és a különbség növekszik. Makacsul tartja magát a 20% körüli tartós munkanélküliség. Kevés és alig növekszik a külföldi befektetés. Hullámzó a hazai közép- és kisvállalkozók beruházási aránya. A vállalkozások több mint fele egyéni vállalkozás. Az itt lakóknak rövidebb életre van kilátásuk, mint az Európa más országaiban, vagy Magyarország más megyéiben élőknek. Sokan élnek még nyomortelepeken, még többek adósodtak úgy el, hogy reményük sincs adósságaik rendezésére, lakásuk rezsijének folyamatos fizetésére. Magas azoknak a roma családoknak az aránya, amelyek halmozottan hátrányos helyzetben élnek és szinte automatikusan örökítik át deprivált társadalmi státuszokat gyermekeikre. Kedvezőtlen tendenciák mutatkoznak a legtöbb deviáns magatartás vonatkozásában, nő a bűnözés, pusztít a drog és az alkohol.

Sorolhatnánk hosszan azokat a tényeket, melyek alátámasztják a megye, a város helyzetéről kialakult általános sötét kép valóságosságát. Sajnálatos módon mindez igaz. Mint ahogyan igaz az is, hogy a megye, a város országgyűlési képviselői, önkormányzati vezetői, szinte kivétel nélkül és pártállástól függetlenül arra építették és építik érdekérvényesítési stratégiájukat, hogy a térség rossz helyzetének bemutatásra hivatkozva külső segítséget, felülről, kívülről érkező fejlesztéseket követelnek, remélnek, próbálnak meg elérni.

Ennek a stratégiának az eredménye mindeddig nem hozott áttörést, nem járt a mutatók javulásával, kedvező tendenciák megjelenésével és tartóssá válásával.

A stratégia következményei inkább diszfunkcionálisak, amely következmények tulajdonképpen megfelelő elemzés, esetén előre láthatóak lettek volna. Ugyanis, ha a cél a tőke, a nemzetközi és hazai befektetők megyénkbe, városunkba csalogatása, akkor a befektetői környezet negatív jellemzőinek hangoztatása helyett a környezeti feltételek javítása lett volna a helyénvaló. A negatívumok hangsúlyozása inkább elriaszt, mint vonz. Illetve olyan befektetőket vonzhat a gazdaságilag, társadalmilag lepusztult térségbe történő beruházás, amelyek környezetkárosító technológiákat, illetve olyan tevékenységeket kívánnak idetelepíteni, melyekhez a legrosszabb állapotú munkaerő is megfelelő, csak a lehető legolcsóbb legyen. Egyébként a munkaerő olcsóságának vonzerőként történő megjelenését eleve lehetetlenítik a magas járulékterhek. Így, tovább szűkül a kör. A roncsrégió, roncsembereiről rajzolt kép csak a fekete gazdaságra hat serkentően, egyébként riasztó hatású.

Ugyanez a diszfunkcionális hatás lép fel a megye, és a város egyik kitörési pontjának remélt turizmus vonatkozásában. Sem a természeti környezet szépsége, sem a turisztikai

célú fejlesztések, programok, kampányok, nem jelenthetnek olyan vonzerőt, amely kompenzálni tudná a megye és a város általános helyzetéről kialakított és tudatosan, folyamatosan erősített negatív képet. A turisták a fejlődő, virágzó és biztonságos helyeket látogatják inkább, mint az elmaradott, gondokkal küzdő kevésbé biztonságos helyzetet.

A megye és a város helyzetének kedvező alakulását a negatívumok túlhangsúlyozása azért is kedvezőtlenül befolyásolja, mert nemcsak a megyén kívül élőkkel, hanem az itt élőkkel is sikerül elhitetni azt, hogy mi képtelenek vagyunk saját erőnkkel segíteni magunkat, mi feltétlenül külső támogatásra szorulunk, rajtunk csak mások segíthetnek. Ennek a mentalitásnak az erősítése a lehető legkárosabb hatású és súlyos akadályává válhat a térség valódi fejlődésének.

A stratégia tehát téves alapon nyugszik. Minél hatásosabb, annál inkább eltávolít a megújulástól az új fejlődési pályára állástól.

A hátrányos helyzet felszámolásának elengedhetetlen feltétele, hogy szembesüljünk a hátrányos helyzet gyökereivel.

### **Borsod-Abaúj-Zemplén megye hátrányos helyzetűvé válásának okai:**

1. Az alapvető ok az államszocializmus redisztributív újratermelési rendszerének csődje. Az 1980-as években országos szinten bebizonyosodott a redisztributív újratermelés, és azon belül a tervgazdasági szisztémában működtetett, állami tulajdonon alapuló gazdaság csődje. A gazdaság csődjének következtében az állami jellegű „főmunkahelyekről” származó jövedelmek reálértéke oly mértékben csökkent, hogy azt már sem családi szinten: a második gazdaságban végzett önkiszákmányoló, egészségkárosító munkával sem lehetett elfedni, sőt állami szinten a nyugati hitelek felvételével sem tudták elfedni, bár ez a próbálkozás az amúgy hihetetlen mértékű és a jövőt hosszútávra beárnyékoló eladósodásához vezetett.

Az államszocializmus csődje az ország egészét sújtotta, de területileg erősen differenciáltan. A centralizált irányítási és újraelosztási rendszerben kiemelt pozícióban lévő, erőteljesen támogatott térségek kerültek a csőd bekövetkeztekor a legrosszabb helyzetbe. Borsod-Abaúj-Zemplén megye a bányászat és a nehézipar fellegváraként, Miskolc a vas és acél városaként frekventált helyzetben volt és kiemelt támogatásokban részesült. Az állami újraelosztás révén idecsoportosított fejlesztési forrásokból olyan beruházások valósultak meg, melyekről utóbb kiderült, hogy gazdaságilag nem

hatékonyak. A piaci racionalitás alapján ezeket az állami nagyvállalatokat létre sem kellett volna hozni, illetve le kellett volna építeni.

Ám az államszocialista rendszerben az élet minden területén, így a gazdaságban is, a politikai szempontok érvényesültek, így politikai okokból, a kudarc beismerésének elkerülése érdekében, valamint a teljes foglalkoztatás fenntartása céljából fenntartották a valójában kizárólag veszteséget termelő nagyvállalatokat, melyek nagymértékben hozzájárultak az ország eladósodásához, az ellehetetlenüléshez. A redisztributív újratermelés nemcsak a gazdaságban vezetett csődhöz, hanem az élet minden területén.

Ennek a rendszernek az egyik lényegi sajátossága az volt, hogy a politika lenyelte az összes többi alrendszert, minden területen a politikai szempontok voltak a meghatározóak, nem működhetett autonóm módon sem a gazdaság, sem a jog, sem a tudomány, sem a művészetek, sem az oktatás, sem az egészségügy, sem a szociális ellátás, de még a magánélet sem.

A rendszerváltás vetett véget a csődállapot eltitkolásának, a valóságos bajok tabuként kezelésének. Ekkor szembesült az ország a valóságos helyzettel, mely sokkal rosszabb volt, mint az addig ideológiai okokból a propaganda gépezet által festett kép. A csőd felszámolása és az ország új pályára állítása nehéz feladat volt. Ám a rendszerváltás időszakában megjelenő súlyos szociális problémák valódi oka nem a rendszerváltás, hanem az előző rendszer működésképtelensége volt.

A rendszerváltás a szó szociológiai értelmében azt jelentette, hogy a magyar társadalomban a modern társadalmakra jellemző módon a különböző társadalmi funkciók ellátására autonóm alrendszerek különülnek el, melyek speciális szelektációs mechanizmusuk révén biztosítják a hatékony működést.

A kialakuló piacgazdaság viszonyai között a gazdaság meghatározó médiumává a pénz válik és a gazdasági szelekció kizárólagos meghatározója a rentabilitás. Önálló alrendszerként jelenik meg a szociális alrendszer, melynek funkciója a társadalmi integráció biztosítása, médiuma a befolyással, jelentőséggel bírás.

A politika korábbi egyeduralkodása megszűnik, visszaszorul valódi funkciójának teljesítésére, azaz az érdekérvényesítés, a konfliktuskezelés területére. Figyelemmel arra, hogy a különböző érdekcsoportok között szükségszerűen keletkező konfliktusok kezelése csak hatalmi pozícióból valósítható meg, a politika középpontjában a hatalom (azaz a döntéshozatal) áll, a szelekció hatalmon lévőkre és ellenzékben lévőkre választ szét.

Ez a rendszerelvű differenciálódás mára sem valósult meg maradéktalanul. Az államszocializmusban kialakult rossz gazdaságszerkezet bizonyos elemitől máig sem

szabadult meg a térség és főleg nem szabadult meg attól az illúziótól, hogy az ipari nagyvállalatoktól várható a szebb jövő.

A szociális szféra az államszocializmus időszakában nem különült el, nem volt autonóm alrendszer. A gazdasági életben belül jelentek meg a szociális célú juttatások, támogatások. A piaci szempontok szerint nem rentábilis gyárak, bányák, vállalatok, munkahelyek esetén a munkavállalók munkabére valójában szociális juttatás volt. A valódi értéküktől eltérített árakban megjelenő szubvenciók is szociális juttatásként értelmezhetőek. A teljesítmény mértékétől független, alacsony szinten nivellált bérek mögött is az a politikai szándék húzódott meg, hogy a társadalmi béke, az egyenlőség eszménye így valósítható meg, függetlenül attól, hogy ez mennyire mond ellent a szabadság, az igazságosság és más szintén átfogó értékszempontoknak.

Az a tény, hogy az államszocializmusban, a szociális célú intézkedések gazdasági, kulturális, oktatási vagy éppen egészségügyi álarcban jelentek meg, többek között azzal a káros következménnyel jártak, hogy a szociális célok rendkívül alacsony határfokkal realizálódtak. Például a tégláárakba beépített állami támogatásból azok részesültek legerőteljesebben, akik a legtöbb téglát felhasználásával a legnagyobb házat építették, vagyis minél gazdagabb volt valaki, annál több szociális támogatást kapott. Az állami beruházásban épülő lakásokhoz jutók még nagyobb szociális támogatásban részesültek, hiszen ők „ingyen” jutottak lakáshoz. Ám ebből a juttatásból eleve kizárták az ország lakosságának nagyobb részét, hiszen a falvakban és kisebb városokban nem épültek ilyen lakások. Empirikusan bizonyított tény az is, hogy a nagy városokban az állami beruházásban épült lakásokhoz, legnagyobb arányban a vezető beosztásban dolgozók jutottak. Ahogyan a lakáshoz jutás szociális kedvezményében sem részesült mindenki, úgy az ingyenes kultúra, ingyenes oktatás ígérete is beváltatlan maradt, miként az egészségügyi ellátás ingyenességét is erőteljesen megkérdőjelezte a „hálapénz” adásának általánossá válása. A szociális ellátás nem jelent meg explicit módon, hanem burkoltan, rejtve, más csatornákon és kis hatékonysággal áramlott szét. A valójában szociális célú támogatások eközben a politikai és gazdasági döntéshozók számára azt a benyomást keltették, mintha egy feneketlen hordóba öntöznének folyamatosan óriási összegeket. Ennek tarthatatlanságát egyre feszítőbben érzékelték. Másrészt a szociális kifejezés explicit módon kizárólag olyan szóösszetételben jelent meg, melyek negatív tartalmúak, pejoratívak voltak („szociális otthon”, „szociális segély”). Ekkor alakult ki az az általános elképzelés, hogy minden, ami szociális célú, az a gazdaság kerékkötője, olyan tevékenység, kiadás, mely a gazdasági eredmények rovására megy. Ekkor alakult ki a

„maradvány elv”, vagy is, hogy az újraelosztás során, ami a legvégén marad, azt lehet kifejezetten „szociális” célokra fordítani.

Paradox módon az államszocializmus miközben a gazdaságot alávetette a politikának, és nem engedte a piaci racionalitást érvényesülni, szavakban, ideológiájában mindvégig a gazdaság meghatározó szerepet hirdette.



## Gazdaság és szociális világ

A rendszerváltás óta eltelt közel másfél évtizedben a fejlesztési stratégiák, mint korábban már kifejtettük, arra alapozódtak, hogy

- külső segítségre szorulunk,
- a gazdaságot kell mindenek előtt fellendíteni,
- a szociális ellátások a válságkezelés eszközei.

A külső segítség várása és igénylése folytonosságot mutat az államszocializmus időszakával, hiszen akkor valóban kiemelt támogatásban részesült a térség éppen ennek a negatív következményeit szenvedjük azóta is. Két különböző értelmezése lehetséges a helyzetnek, melyre két radikálisan különböző stratégia alapítható.

*Az egyik értelmezés szerint* a jelenlegi bajok oka az, hogy megszűnt a korábbi kívülről, felülről érkező támogatás, megszűnt az újraelosztásban elfoglalt, támogatott pozíció, sőt maga az újraelosztás is minimalizálódott a korábbihoz képest. Ebből a helyzetértékelésből az a stratégia következik, hogy küzdeni, lobbizni kell a központi elosztásból minél nagyobb támogatások szerzéséért és a felülről, kívülről várt erőforrásokra alapozható a fejlődés. A fejlődés motorja pedig a gazdaság, azon belül az ipar.

*A másik lehetséges helyzetértékelés szerint* a baj oka a mindenre kiterjedő állami redisztribúció és ezen belül a megye kiemelt pozíciója az államszocializmus időszakában. Ebből a helyzetértékelésből az a stratégia következik, hogy meg kell keresni azokat a saját erőforrásokat, kompetenciákat, melyekre egy fenntartható fejlődés alapoztatható, fenntartani kell a versenyképességet, biztosítani kell az esélyegyenlőséget. Mindaddig inkább az elsőként említett helyzetértékelés és az ahhoz illeszkedő stratégia jellemezte a megyét és a várost.

A gazdaság és a társadalmi lét más területei közötti összefüggéseket gyakran értelmezik mechanikus determinizmusként, vagyis úgy, mintha a gazdaság, mintegy „alapként” határozná meg a „felépítmények” működését. Valójában a kapcsolódások bonyolultak és kölcsönösek.

A társadalom, mint rendszer zavartalan működésének feltétele, hogy valamennyi alrendszer sikeresen működjön, valósítsa meg a saját speciális funkcióját. Így a gazdaság hatékony működése fontos feltétele a társadalom és a többi alrendszer hatékony működésének, mint ahogyan, a sikeres gazdasági életnek feltétele, hogy az oktatás, a jog, a tudomány és a többi alrendszer megfelelően funkcionáljon.

Ennek tisztázása azért nagyon fontos, mert különösen a szociális feladatok ellátása vonatkozásában gyakori az a szemlélet, hogy valójában, ahogy mondani szokták, „a gazdaságot kell előbb rendbe tenni, ha a gazdaságot sikerül hatékonyra tenni, akkor szinte automatikusan megoldódnak a szociális problémák”, illetve akkor lesz pénz a megmaradó szociális gondok kezelésére. Értelmezésünk szerint a szociális világ, a társadalom sokkal átfogóbb, szélesebb, bonyolultabb képződmény annál, hogy jóléte pusztán gazdasági kérdésként lenne kezelhető. Másrészt a gazdaság a mai társadalmakban egészen más erőforrások felhasználásával, más peremfeltételekkel működik, mint a korábbi korokban.

Amíg a premodern, preindusztriális társadalmakban a föld és az emberi, valamint állati fizikai erő jelentette a gazdaság legfőbb erőforrását, illetve az indusztriális társadalmak korában a gépek és anyagi tőke voltak a meghatározóak, addig a mai posztindusztriális társadalmakban a tudás, az információ váltak a gazdaság legfőbb erőforrásává.

A preindusztriális társadalmakban a mezőgazdaság volt a meghatározó gazdasági ágazat, melynek hatékony működése a természeti feltételeken múlt és azon, hogy elegendő fizikai munkavégzésre alkalmas ember áll-e rendelkezésre. A peremfeltételét a gazdaságnak a kedvező természeti adottságok és a megfelelő számú népesség jelentették. Az indusztriális társadalmak meghatározó gazdasági ágazata az ipar. Az erőforrásokat a gépek és anyagi tőke képezik. A hatékony gazdaság peremfeltétele, hogy a technikai fejlődés megfelelő legyen, rendelkezésre álljanak a termelés növelését szolgáló ipari technikák és technológiák, továbbá, hogy a megtermelt anyagi javakat készek legyenek tőkeként értelmezni, újra és újra befektetni a profit növelése érdekében. Max Weber nyomán azt mondhatjuk, hogy az ipari (tőkés) társadalmak kialakulásának és működésének két alapfeltétele a technikai fejlettség és a profitorientált mentalitás.

### **A tudásalapú információs társadalom**

A posztindusztriális társadalmak meghatározó gazdasági ágazata a terciér szektor, a szolgáltatások területe. Fő erőforrás a tudás és az információ, melyek folyamatos rendelkezésre állásához erőforrásként megfelelő kulturális és társadalmi tőkére van szükség. A gazdaság működésének peremfeltétele az infokommunikációs rendszer hozzáférhetősége, a tudás az információk előállítás, eljuttatása és elsajátítása, valamint az emberi kapcsolati háló működése. Másként fogalmazva az infokommunikációs rendszerek a tudomány, az oktatás, a család, az emberi kapcsolatok válnak a gazdaság meghatározóivá.

A gazdaság legfőbb erőforrását jelentő kulturális tőke és társadalmi tőke ezeken a területeken akkumulálódik és konvertálódik.

A kulturális tőke az emberi készségeket, képességeket, ismereteket jelenti, melyeket a család biztosít az egyén számára és amely az oktatás során bővíthető.

A társadalmi tőke az emberi kapcsolatok hálózata, vagyis a családból kiinduló és más közösségekben kiépülő, bővülő emberi kapcsolatok válnak olyan tőkévé, mely konvertálható materiális tőkére, kulturális tőkére, miként ezek is átválthatóak kapcsolatokra, társadalmi tőkére.

Döntő változás következik be a gazdaság és az emberi kapcsolatok, illetve a kultúra kapcsolatában. Amíg a korábbi korokban ezek a területek autonóm módon, egymástól elválasztódva működtek, és ha valamelyik hatást gyakorolt a másikra, akkor jellemzőbb volt, hogy a gazdasági racionalitás inklúziója történt meg a többi alrendszerbe és a meghatározó speciális médium mellett második szelekciós szempontként megjelent a pénz, a gazdaság médiuma, addig a posztindusztriális társadalmakban a gazdasági rentabilitás meghatározójává válik a szociális alrendszer által biztosított integráció, a közösségi kapcsolati háló, azaz a társadalmi tőke és a kulturális alrendszer által biztosított mintafenntartás, a kulturális tőke. Az alrendszerek közötti kapcsolatokat a gazdaság inklúziója helyett ma inkább az interpenetráció jellemzi, melynek meghatározó eleme a társadalmi kapcsolatokon alapuló befolyásnak és a kulturális mintázatot fenntartó értékeknek és normáknak a bevonódása a gazdasági életbe.

Amíg korábban a társas kapcsolatok, a magatartási minták, az életvilág részét képezték és mintegy háttérként járultak hozzá az alrendszerek, köztük a gazdasági alrendszer működéséhez, addig mára beemelődtek, bevonódtak a gazdaságba és ott meghatározó jelentőségre tettek szert.

Közgazdasági elemzésekkel bizonyított tény, hogy a gazdasági stabilitást leginkább meghatározó tényezővé a bizalom vált. A bizalom pedig nem bányászható, nem állítható elő gépekkel, csak és kizárólag az emberi kapcsolatokban alakulhat ki. Miként az információk, a tudás termelésében felhasználásában bármilyen nagy szerepet játszhatnak az infokommunikációs eszközök, de az ember kiiktathatatlan tényező.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy a szociális funkció, azaz a társadalmi integráció jelentősége azért is növekszik korunkban, mert a gazdaság sikeres működésének is meghatározó feltételvé vált, hogy megfelelő tudással, információkkal rendelkező egészséges emberek álljanak rendelkezésre, akiket bizalmon alapuló kapcsolatok minél kiterjedtebb hálózata kapcsol össze.

Figyelemmel arra a tényre, hogy a kulturális tőke és a társadalmi tőke egyenlő fontosságúvá vált a materiális tőkével, továbbá, hogy a tőkefeleségek egymásra átválthatóak, minél kevesebb materiális tőkével rendelkezik egy ország, egy térség, egy megye, egy település, egy társadalmi csoport, vagy éppen egy egyén, annál fontosabb számára a kulturális és a társadalmi tőke.

Figyelemmel arra a tényre, hogy Magyarország és azon belül különösen Borsod-Abaúj-Zemplén megye szűkölködik materiális tőkében, külön gondot kell fordítani a kulturális tőke és a társadalmi tőke feltárására, bővítésére, akkumulálására és azoknak a csatornáknak a kiépítésére és működtetésére, melyek biztosítják ezen tőkefeleségek materiális tőkévé konvertálását.

Borsod-Abaúj-Zemplén megyében és az itt lévő településeken, közöttük Miskolcon, a gazdasági fejlődés biztosítása érdekében a legcélszerűbb beruházás a kulturális tőke és a társadalmi tőke erősítése, mivel ez ad esélyt arra, hogy anyagi tőkévé váltódjon át.

A megye és az itt lévő települések a kulturális és a társadalmi tőke vonatkozásában sokkal jobb helyzetben van, mint a materiális tőke vonatkozásában. Ezeknek a számbavétele, tudatos és szisztematikus erősítésük és hasznosításuk lehet az az alternatíva, mely a külső segítség várása helyett az önerőre épülő fejlődés lehetőségét kínálja. Ez a modell nem zárja ki, inkább megalapozza azt, hogy külső befektetők révén, pályázati úton, vagy másként megszerezett anyagi erőforrások hatékonyan bekapcsolódhassanak a térség fejlődésébe.

A szociális fejlesztés koncepciójának kiinduló tétele mindezek alapján az lehet, hogy a szociális fejlesztések célja a társadalmi integráció erősítése, mely egyúttal a gazdasági fejlődést meghatározó társadalmi és kulturális tőke növekedésével is együtt jár.

## Társadalmi integráció

A társadalmi integráció erősödése, fenntartása a megye és az itt lévő települések jövője szempontjából meghatározó fontosságú feladat.

A jelenleg tapasztalható társadalmi, demográfiai, gazdasági, egészségügyi és egyéb folyamatok elemzése alapján reális veszélyként jelenik meg egy olyan lehetséges jövő, melyben dezintegrálódik a megye társadalma és a széthullást kísérő rendkívül negatív jelenségek jelennek meg, válnak jellemzővé.

### **A dezintegráció valós veszélyére utaló néhány figyelmeztető folyamat, jelenség:**

A migráció folyamata mind a megye, mind a megyeszékhely vonatkozásában rendkívül kedvezőtlen. A fiatalabb, iskolázottabb, jobb érdekérvényesítő képességű, magasabb társadalmi státuszú lakosság elköltözése a jellemző tendencia. Kedvezőtlenek a demográfiai mutatók.

Különösen riasztó a helyzet egyes kistelepüléseken, ahol szinte kizárólag idős, elmagányosodott emberek élnek.

Azokon a településeken, ahol magas a születések száma, ahol sok a gyermek és fiatal, ott magas a halmozottan hátrányos helyzetű, többnyire cigány családok aránya.

A települések nemzeti, etnikai összetétele változatos. Számos településen élnek szlovákok, németek, több településen ruszinok, illetve lengyelek. Miskolcon a szlovák, német, bulgár, görög, ruszin és cigány kisebbségek alapítottak kisebbségi önkormányzatot.

A legmagasabb lélekszámú kisebbség a megyében a cigányság. A társadalmi integráció szempontjából ez a tény azért nem hanyagolható el, mert a cigányság maradéktalan társadalmi integrációja Magyarországon, miként Európa számos más országában, nem valósult meg.

Az integráció hiányával összefüggésben a cigányságon belül rendkívül magas a halmozottan hátrányos körülmények között élő családok aránya. Pontos adatokkal nem rendelkezünk sem a cigány etnikumhoz tartozók száma vonatkozóan, sem arról, hogy körükben milyen az aránya a halmozottan hátrányos helyzetűeknek.

Az etnikai hovatartozással összefüggő szociokulturális sajátosságok összekapcsolódása a rossz szociális státusszal, különösen nehéz helyzetet teremt. Ha a többségtől eltérő etnikai hovatartozású társadalmi csoport hosszú időn át lenn reked a társadalmi egyenlőtlenségek piramisának alján, akkor reális veszéllyé válik a társadalom többségétől történő végleges leszakadás.

A cigányság tartósan a társadalom margóján, a depriváltak legalacsonyabb társadalmi státuszcsoportjában található a legnagyobb arányban.

A hátrányos társadalmi státusz jelei az alacsony iskolázottság, szakképzetlenség, a munkanélküliek kiugróan magas aránya, a rossz lakáskörülmények, az alacsony jövedelem, a többségtől rosszabb egészségi állapot, rövidebb élettartam, a devianciák gyakoribb előfordulása.

Mindenek a hátrányok halmozódnak, ami önmagában is nehezíti a helyzet megváltoztatását. Mindez igazán veszélyessé azáltal válik, ha a szülők alacsony társadalmi státusza, reménytelen helyzete szinte automatikusan átörökítődik gyermekeikre. Az objektív helyzet negatív vonásaihoz, ilyenkor az önerőből való változtatás kilátástalansága, a helyzet jobbrafordulásának reménytelensége társul. A reménytelenség, a kilátástalanság, a kudarc, a sikertelenség tudatosulása negatív identitástudatot és abból táplálkozó negatív attitűdöket, magatartási módokat alakít ki.

A reménytelen helyzetű társadalmi csoportok leszakadása nemcsak a leszakadó kisebbség számára negatív folyamat, hanem a többségi társadalmat is negatívan érinti, veszélyezteti. Nem fejlődhet tartósan a társadalom többsége ott, ahol egy kisebbség leszakad a többségtől, ahol áthidalhatatlan a szakadék a társadalom aljára szorulóknak és a feljebb lévők között. Ahol nem működnek a mobilizációs csatornák, ahol nemcsak a felnőtteknek, de a gyermekeknek sincs reményük a magasabb társadalmi státusz elérésére, a jobb körülmények közé kerülésre, ott a társadalmi konfliktusok megjelenése, sűrűsödése, élesedése várható.

A társadalmi egyenlőtlenségek rendszerének alján lévő csoportok számára a felemelkedés esélyének biztosítása alapvető érdeke nemcsak a halmozottan hátrányos helyzetű családoknak, hanem a jobb társadalmi pozícióban lévő többségnek is.

A társadalmi kirekesztődés fokozottan veszélyezteti azokat, akik nemcsak társadalmi helyzetükben térnek el lényegesen a többségtől, hanem etnikailag is különböznek tőlük. Vagyis a deprivált roma családok társadalmi kirekesztődésének, végleges leszakadásának megelőzését a társadalmi integrációt célul kitűző fejlesztési stratégiában prioritásként érdemes kezelni.

Ehhez szükség van oktatási, képzési, átképzési, foglalkoztatási, nyomortelep felszámolási, egészségfejlesztő, pozitív identitást erősítő, megértést teremtő, konfliktus megelőző és kezelő programokra épp úgy, mint a többségi társadalom negatív attitűdjét, sztereotípiáit, előítéleteit csökkentő programokra és a diszkrimináció minden formája elleni határozott fellépésre.

## Helyzetkép a Miskolci intézmények szociális intézményeinek vezetőivel készített interjúk elemzése alapján

### Miskolci Intézmények

#### *Interjúk:*

1. „Őszi napsugár” Idősek Otthona
2. Iránytű Avasi Szociális Szolgálat
3. Miskolci Családsegítő Szolgálat
4. BAZ Megyei Munkaügyi Központ Humánszakszolgálat
5. Miskolci Családsegítő Központ Adósságkezelő Irodája

Az interjúk alapján *a következő kép rajzolódik ki Miskolcra*. Általában a vezetők azt említik meg, hogy „Miskolc helyzete nagyon nehéz”, vagy Miskolccal alapvetően az a baj, hogy még mindig a múltban él”, vagy csak egyszerűen „neurotikus pontjai vannak”. Ugyanakkor a negatívumok felsorolása mellett arra is kitérnek, hogy rengeteg érték van a városban.

A negatívumok között említik a magas munkanélküliséget, a roma családok nehéz helyzetét, a szegénységet, az emberek igénytelenségét, a környezet szennyezését, a közlekedést. Arról is beszélnek, hogy van Miskolcon egy olyan szűk réteg is, aki jólétben él, de a többségnek mindennapi anyagi nehézségei vannak. A családsegítő központ vezetője utalt arra is, hogy sok a kilakoltatás. „Növekvő tendencia, hogy egyre többen nyaralókban, vityillókban laknak” -fogalmaz. Utalnak arra is az interjúalanyok, hogy Miskolc is előregedik, mindemellett magas a segélyezettek száma.

A város értekei között sorolják fel a színházat, az operafesztivált, a Bükköt, Ugyanakkor elmarasztalóan szólnak a különféle intézményekről („az állapotuk nem európai szintű, főleg a lakosságot kiszolgáló intézményekről van szó, de beszélhetünk sok mindenről”), illetve a magas munkanélküliségről.

A romák helyzetét a városban különösen siralmasnak gondolják. Mint ahogyan azt a Családsegítő Központ vezetője megfogalmazza: „a szegények többsége roma származású, velük szemben igen gyakoriak az előítéletek. Sok iskola teljesen szegregálja magát a roma gyerekektől...”

A Munkaügyi Központ munkatársa beszámol arról, hogy a roma diákok illetve szülők számára speciális programot indítottak (pedellus program). A romákkal kapcsolatosan a következőket mondja:” Ami nekem nehézséget jelent ennek feldolgozásában, hogy ha valamilyen sérelem éri a romát, rögtön arra vezeti vissza, hogy ő roma, nem arra, hogy ő ilyen vagy olyan.”

Az idősothton vezetője így beszél róluk:” ...nevetni fog, de a romáktól nagyon sokat tanulhatnának a családi kötelek ápolásáról és magáról a családon belüli kapcsolatokról. Ott az öreget nem akarják a családból eltávolítani, ...ott az öreget megvédi a családi kötelék attól, hogy kikerüljenek a megszokott közösségükből, a családból.”

A közszolgáltató vállalatok felé felhalmozódott adósságokkal kapcsolatosan az a vélemény, hogy főképp a munkanélkülieket érinti ez. Miskolcon a Miskolci Családsegítő Központ keretében működik az egyik Adósságkezelő Iroda (adósságkezeléssel az Iránytűben is foglalkoznak). Mint ahogyan arról az iroda egyik munkatársa beszámolt, ezt kapacitásán felül veszik igénybe az emberek. Azoknak az embereknek, akik megfelelnek az önkormányzat által szabott kritériumoknak, elengedik az adósságaik 75, egyes esetekben pedig 95%-át. A maradékot kell befizetniük. Azok, akik az adósságkezelő programba bekerültek vállalják, hogy egy éven keresztül rendszeresen fizetik a felmerülő havi költségeiket. Közben adósságkezelési tanácsadásra kell járniuk. Ha nem jelennek meg rendszeresen a tanácsadáson, vagy sem fizetik a rezsijüket, akkor kiesnek a programból. A lemorzsolódás jelenleg minimális, 1-2%. A szolgáltatás azokban az esetekben működik sikeresen, ha a család egy ideiglenes krízishelyzet miatt került adós helyzetbe (betegség, halál egyebek).

***Magukról a szociális intézményekről*** a következő megállapításokat tehetjük az interjúk alapján.

Az intézmények szakemberekkel való ellátottságát az egyes vezetők jónak gondolják. Mindegyikük kiemelte, hogy sok a diplomás alkalmazottjuk. A Munkaügyi Központ munkatársa azt hangsúlyozta, hogy a központban főleg köztisztviselők dolgoznak. Emiatt nem jellemző a szervezetre a nagy fluktuáció, ha van is, akkor sem kifelé történik, hiszen az emberek a köztisztviselői pályát egy biztonságos munkahelynek gondolják. A családsegítő Központ vezető arról számolt be, hogy nálunk viszont magas a ki-be áramlás.



Ennek oka kettős. Egyrészt valaki a jobb munkahely reményében, magasabb fizetésért hagyja itt az intézményt, másrészt pedig a kiégés miatt távoznak az emberek.

Az intézmények ismertsége a lakosság körében elég magas. A munkaügyi központ munkatársa így fogalmaz: „Úgy gondolom, hogy minket mindenki ismer, hiszem ma Magyarországon nincs olyan család, aki ne lenne érintett a munkanélküliséggel.” Azt azonban hozzát teszi, hogy sajnos sokszor a legrászorultabb réteg nem találja meg őket, vagy nem is akarja megtalálni őket. Ahogyan ő fogalmaz „a jól képzett és nyitott munkanélküliek találják meg őket leginkább.”

Vagy a Családsegítő központ vezetője így látja: „Az információk jók a családsegítő központról. Más szempontból nézve nehezebb a helyzet, kialakult a családsegítésről egy olyan sztereotípa, hogy a legszerencsétlenebbek fordulnak hozzájuk segítségért. Manapság már oldódik ez a felfogás, hiszen vészhelyzet jól szituált családokban is kialakulhat.”

A szociális intézmények hatékonyságáról azt gondolják, hogy ezt nehéz megállapítani. Azt is megemlítik, hogy a hatékonyság relatív kategória, mert nem tudnak minden problémát orvosolni. Abban is egyöntetű vélemény hangzik el, hogy az intézmények mindent megtesznek, amire lehetőségük van, ami a rájuk bízott feladat. A kliensek elvárásait azonban nem könnyű kielégíteni sokszor. A munkaügyi központ munkatársa azt is megjegyzi, hogy ha például a diplomás munkanélküliek növekvő számát nézzük, az intézményük nem mondható hatékonyak. De megpróbálnak a lehetőségekhez mérten segíteni, újabb programokat kidolgozni, a felmerülő kihívásokra érzékenyen reagálni.

Pályázatokat tekintve elég aktívnak mondhatók a miskolci szociális intézmények. Ahogyan például arról a Családsegítő vezetője beszámolt, „minden fejlesztést, minden lényeges dolgot pályázati pénzekből sikerült finanszírozni”. Így alakították ki például a módszertani csoportot, vagy így nyernek pénz évek óta nyári táborokra.

A munkájukat nehezítő körülmények felsorolásánál természetesen a források, a pénz nem elegendő voltát említették meg. Egy másik gondként azt jelölték meg, hogy nem mindig jut el a célcsoporthoz egy adott szolgáltatásuk. Sokszor pont a legszegényebb körülmények között élők nem tudnak, vagy nem akarnak segítségért folyamodni egyes szociális intézményekhez. Az idősek otthonának vezetője az egyházat említi, mint fő problémaforrást. Ez abból ered, hogy az egyház is szeretne jobban bekapcsolódni az

idősgondozásba például, amit az állami otthon vezetője nem nézett jó szemmel. Az idősothton vezetője azt is megemlíti, hogy a sajtó is sokszor keresztbe tesz, mert „a sajtó nem képes foglalkozni a dolgok jó oldalával”. A médiának lehetne azzal is foglalkozni, hogy milyen események történnek egyes szociális intézményekben (rendezvényekről lehetne tudósítani).

Más – szociális és egyéb – intézménnyel nagyon jó együttműködésről számolnak be az intézményvezetők. A Családsegítő vezetője azt említi ennek kapcsán, hogy a szociális munka egy komplex tevékenység, amely magában foglalja a különböző szakemberek hatékony együttműködését. De a szociális osztállyal, a gyámhivatallal is rendszeres kapcsolatot ápolnak munkájukból adódóan. A Munkaügyi Központ szakembere is hasonlóan jó együttműködésről számol be a Központ és a szociális intézményekkel, önkormányzatokkal, az Ipari és Kereskedelmi Kamarával, a RECIK Alapítvánnyal (ennek van egy úgynevezett „Újra Dolgozom” programja).

Az intézmények kliensköre igen változatos, az intézmény fő profilja szerint mutat különböző mintázatot.

A miskolci családsegítő és a gyermekjóléti szolgálatokat (Iránytű és Miskolci Családsegítő) főképp a helyben lakók keresik fel, akik a területileg illetékes szolgálathoz fordulnak. A főbb problémákat tekintve elmondható, hogy sokan a gyerek magatartás illetve teljesítményzavara miatt keresik fel a szolgálatokat, illetve anyagi, megélhetési gondok, családi konfliktusok, életvezetési problémák miatt. Sokan hivatalos ügyeik intézéséhez kérnek segítséget a szolgálatok munkatársaitól.

A Munkaügyi Központ klientúrája is igen változatos képet mutat. Mindenféle végzettségű, életkorú, lakhelyű, egészségi állapotún ember megfordul ott. Mivel prevenciós feladatot is ellátnak, a GYES-en lévők és az iskoláskorúak is az intézmény hatókörébe esnek. A Munkaügyi központ munkatársa arról számolt be, hogy nemcsak az egész megyéből, de más megyékből is felkeresik az intézményt, és ezen belül a Humán Szakszolgálatot. Sokszor akad dolguk betelepülőkkel is, például Erdélyből.

Az idősek otthona sem csak a városból fogad(na) klienseket, de itt akár másfél, két évet is kell várnia egy –egy bekerülni szándékozóknak.

## Kistérségi intézmények vezetőivel készített interjúk elemzése

### **Interjúk:**

Mezőkövesd 4 (Munkaügyi Központ, Magyar Máltai Szeretetszolgálat Egyesület Mezőkövesdi Gondozóháza, Szociális és Gondozási Központ, „Add a kezed” Alapítvány Fogyatékkal élők Lakóotthona)

Szerencs 1 (Szántó J. Endre Egyesített Szociális és Egészségügyi Intézet Gondozási Központ)

Encs 1 (Családsegítő és Gyermekjóléti Szolgálat)

Szikszó 2 (Családsegítő és Gyermekjóléti Szolgálat, Gondozási Központ és Szállást biztosító Idősek Klubja)

Borsod-Abaúj-Zemplén megye kistérségeinek **szociális, gazdasági helyzetét** az alábbiak mentén jellemezhetjük a szociális intézmények vezetőivel készített interjúk alapján.

Az egyes kistérségek központját jelentő nagyobb városokban (pl. Mezőköved, Szerencs, Encs, Szikszó, Edelény) történt interjúk alapján megállapítható, hogy ezen kistérségi központok nem mutatnak egyértelműen rossz képet. Az ezekben élő intézményvezetők értékelése alapján a városok városképe például egyértelműen javul (pld. Encs, Szerencs). Az egyes városokat jellemző problémák közül kiemelkedik a munkanélküliség. A mezőkövesdi, illetve az encsi kistérségek intézményvezetői tehát abban látják a legnagyobb problémát, hogy nincsenek *munkalehetőségek*. Nincsen egy „igazán nagyvállalat, egy munkáltató”. „Egy olyan, aki maga után húz mindenkit. Egy olyan, akinek neve, akinek stabil piaca van, akinél rang dolgozni”- fogalmazta meg a Munkaügyi Központ vezetője Mezőkövesden. A Központ vezetője azt is megemlítette, hogy a „konfekcióipar tavaly összeomlott”. Többi térségben számolnak be ugyanakkor arról is, hogy vannak kis- és középvállalkozások a településeken, melyek jelentős része kényszervállalkozás.

A mezőkövesdi Munkaügyi Központ vezetője szerint nem az a gond, hogy nincsen szakképzett munkaerő, hanem inkább az, hogy a cégek nem akarnak itt megtelepedni valamilyen oknál fogva. A következőképpen érvel: „Én egyet tudok: a szakmunkásképző itt működik, az képezte és képzti is az embereket. Azok el nem tűntek...”

A Központ vezetője azt is felvetette, hogy megfelelő munkaerőt még akár a környező településekről is lehetne a városba csalogatni, akkor, ha lenne egy cég, akinek ez érdekében állna.

A kistérségekre általánosan jellemző az elöregedés, illetve a fiatalok elköltözése. Ennélfogva nagyon nagy kihasználtság mellett működnek az idősotthonok, illetve gondozóházak.

A roma lakosság helyzetét általánosan stagnálónak, vagy egyre inkább hanyatlónak tartják az intézményvezetők. Azt is megemlítik, hogy a romák sokszor maguk intézik az ügyeiket a kisebbségi önkormányzaton keresztül. Magas a gyerekszám a körükben, melyet így jellemez az egyik vezető az encsi kistérségben: „helyzetük kilátástalan, a gyermekekben látnak lehetőséget”. Mezőkövesden a vezetők megemlítik, hogy a romák a város központjában laknak. Így fogalmaz: „egyszerűen képtelenség velük együtt élni, együtt dolgozni. Szemetelnek, nem dolgoznak, randalíroznak, piszkálódnak. A város minden rendezvényén csoportosan képviseltetik magukat. Ha csak képviseltetnék magukat, az nem volna baj, de isznak, randalíroznak”.

A településeken általában még nem működik az adósságkezelő program. Általánosságban lakásfenntartási támogatást kap az, akinek gondot okoz a közüzemi számlák fizetése. A szegényebb rétegek nem ritkán komfort nélküli lakásokban laknak, így az áramszámla az egyedüli jelentős tétel, amit fizetniük kell.

A szociális intézmények szakember ellátottsága összességében jónak mondható. Sok diplomás dolgozik bennünk, szociális munkás, szociálpedagógus végzettséggel. Magas a fiatal munkatársak aránya. A szociális intézményekre (különösen a családsegítő és gyermekjóléti szolgálatokra) jellemző a munkatársak magas fluktuációja. Ez annak köszönhető, hogy sokan más településre költöznek jobb munkahely reményében.

A vezetőkkel készített interjúk alapján azt a következtetést lehet levonni, hogy nagyon vezetőfüggő az, hogy vajon együttműködik-e vagy sem az adott intézmény más szociális és egyéb lehetséges partnerintézményekkel. Bizonyos helyeken az ilyesfajta együttműködés teljesen hiányzik (pl Mezőkövesden a Szociális és Gondozási Központ esetén), míg máshol (pld. Encsen a Családsegítő és Gyermekjóléti Szolgálatnál) ez megvan. A magyarázat talán ott keresendő, hogy a komplex intézmények (mint például az említett mezőkövesdi) inkább

gondolja „házon belül” megoldani a problémákat, míg a kisebbek ráutaltak a többiekkel való együttműködésre. Főképp igaz ez a családsegítő és a gyermekjóléti szolgálatokra, melyek hivatalból is kénytelenek együttműködni a gyámhivatallal, a szociális osztállyal, a védőnőkkel, iskolákkal.

Az intézmények hatékonysága és ismertsége kapcsán azt lehet mondani, hogy a vezetők összességben jól működőnek, eredményesnek tartják intézményüket. Általánosságban úgy vélekednek, hogy megtesznek mindent, amit lehetőségeikhez mérten megtehetnek. Ami gondokat jelenthet az az, hogy a kistelepüléseken élő emberek sokszor még mindig bizalmatlanok a szociális intézmények iránt. Talán az idősotthonok ismertsége és kihasználtsága a legmagasabb összességében, de például már a házi segítségnyújtást (takarítás, ebédkihordás), kevesebben veszik igénybe. A családsegítők és gyermekjóléti szolgálatok sok településen nem tudnak a lakossághoz közel kerülni. Főképp a szegény, segélyezett réteg keresi fel ezeket az intézményeket, illetve a gyermekjóléti szolgálatokat az olyan szülők, akiket erre részben kötelez a gyámhivatal. Általában az is elhangzott a beszélgetéseken, hogy a hatékonyság növelése érdekében több csoportot szeretnének indítani az egyes intézmények (főképp a családsegítők, gyermekjóléti szolgálatok) ezek lehetnének gyerekcsoportok, vagy önszolgáltató csoportok. Úgy tűnik, hogy az esetek többségében a családsegítők és a gyermekjóléti szolgálatok átalakulóban vannak. Vagy azért mert éppen költözködnek (Mezőkövesd, Szikszó) vagy vezetőváltás miatt. A „most nem, de tervezzük” stratégia így általában jellemző rájuk.

Az egyes intézmények pályázati hajlandósága nagyon változatos képet mutat. Kétharmaduk aktív pályázónak tekinthető, főképp azok, ahol a vezető innovatív személyiség. Sajnos még mindig tapasztalható, hogy az önkormányzattól és az államtól várnak támogatást (pld Mezőkövesd Szociális és Gondozási Központ). A családsegítő és gyermekjóléti szolgálatok nagyobb fokú aktivitást mutatnak (pld. Encsen játszóházat valósítottak meg pályázati pénzből, vagy Mezőkövesden az Add a kezéd Alapítvány által működtetett fogyatékkal élők lakóotthona nyári nyaralásokat finanszíroz ezekből a pénzekből).

Klienskörüket tekintve az egyes intézmények profiljából adódóan változatos képet mutatnak.

Általánosságban az mondható el, hogy a romák az idős illetve hajléktalan ellátásban egyáltalán nem jelennek meg. A családsegítő és gyermekjóléti szolgálatokat már

gyakrabban felkeresik (ez azért is van, mert a segélyezettek nagy százaléka például Encsen roma).

Az időotthonok és egyéb bentlakások otthonok (pld e fent említett fogyatékkal élők otthona) kihasználtsága a kistérségekben maximális. A családsegítőket és a gyermekjóléti szolgálatokat elsősorban anyagi okok miatt keresik fel a kliensek, illetve hivatalos ügyeik intézésénél. Úgy tűnik, hogy ez utóbbiak ezeken a törvény által előírt, minimális szolgáltatások körén nem lépnek túl.

## A szociális ellátásban nem részesülők véleménye a szociális helyzetről, ellátásokról

Fókuszban a nővérek

(Fókuszcsoporthos interjú a BAZ Megyei Kórház Gyermek egészségügyi Központjában)

*A szociális problémák megoldására fordított támogatásokat* a csoport tagjai szerint rászorultsági alapon és nagyon célzottan kellene kiosztani, elkerülve azt, hogy olyanok is kapjanak, akik ezek nélkül is képesek lennének boldogulni. Olyan rendszert kellene kialakítani, amely lehetővé teszi azt, hogy ne titkolózzanak az emberek jövedelmük bevallásánál. Tüzetesen meg kellene vizsgálni a kérelmek esetén, hogy vajon milyen körülmények között lakik valaki és egyáltalán, mire költi azt a pénzt, amit kap támogatás formájában. „*Ugyanis nagyon sokan megkapják [a segélyeket] és a kóla, a cigaretta lóg a száján a tízgyerekes anyának.*” Ezt különösen meg kellene vizsgálni abban az esetben, ha gyerekek után járó támogatásról van szó. Arról is szó esett a kérdés kapcsán (?), hogy sokszor a férfiakat méltatlanul elítéli a társadalom, anélkül, hogy megvizsgálnák, vajon miért lettek alkoholisták, miért kerültek az utcára. Sok esetben ez azért következik be a csoport szerint, mert a feleség lesz válás után a lakás, a férfiakkal senki sem törődik. Sokuk számára egyenes út vezet a hajléktalanság felé. Egyik interjúalany megemlítette azt is, hogy korábban az iskolalátogatási támogatás szociális rászorultságtól függött, nem járt alanyi jogon mindenkinek. Ezt sokkal hatékonyabbnak gondolta ez az interjúalany, utalva arra, hogy így a tehetősebb családok nem részesültek ebben a kedvezményben. Ezt vissza lehetne állítani. Többen egyetértettek abban, hogy inkább a tehetséges, de szegény gyerekeket kellene támogatni, például a kollégiumi díjukat fedezni, ahelyett, hogy mindenkinek jutattunk valamit univerzálisan.

Országosan, illetve különösen Miskolcon a munkanélküliséget látják *a legfontosabb szociális problémának*. Borsodban egyáltalán nincsenek munkalehetőségek, a fiatalok elvándorlása problémákat okoz. Másik problémaként azt is megemlítik, hogy nincsenek kellő számú gyerek, nem érték a gyerek, csak egyfajta státuszszimbólum, legyen belőle valaki, szerezzen diplomát, egy szakmunkás gyerek már nem értékes a szülőknek. „Ha egy jó szakmunkás valaki, akkor szinte még a szülő is azt mondja, hogy hát az én gyerekem csak szakmunkás.” Más hozzáteszi, hogy ez csak a polgárosodó rétegekre jellemző, mert az alsóbb rétegek viszont sok gyereket vállalnak támogatás reményében. Azért szülnék, hogy

támogatást kapjanak. „Lényegében a gyerek tartja el a családot.” Harmadik problémaként azt említik meg, hogy a fiatalok nem tudnak lakáshoz jutni, így kénytelen több generáció együtt élni. Ez a válások szaporodásához vezet.

Az emberek, az épületek, és a lakókörnyezet küllemében lehet érzékelni azt, hogy Borsodban szegények az emberek. Az interjúalanyok egyetértenek abban, hogy a környezetünkre sem figyelünk oda, az emberek igénytelenek, szemetelnek. Az egyikük felvetette, hogy ez abból fakad, hogy 40 éven keresztül az embereket arra nevelték, hogy mindent készen kaptak, az állami mindent megoldott. Ez beleivódott a többség gondolkodásába. Az emberek teljesen érdektelenek, közömbösek.

A ***munkanélküliséggel kapcsolatosan*** azt említik meg, hogy ennek általánosságban az az oka, hogy megszűnt a szovjet felvevőpiac a rendszerváltás után. „Az meg, hogy odaig eljutottak, hogy feketén dolgozzanak, az a magyar ember sajátossága. Ügyeskedő nép vagyunk...” Azt is megemlítik, hogy sok nővér férje van munka nélkül. „Ezek belebetegsznek abba, hogy munkanélküliek lettek”. A munkanélkülieknek szóló tanfolyamok egyáltalán nem garantálják azt, hogy el is lehet helyezkedni, a képzések egyébként is drágák. Az egyikük arról számolt be, hogy a lánya, elvégzett egy könyvelői tanfolyamot (2 éves, 300 ezer forintjába került a családnak), anélkül, hogy az képzésbe valamilyen formában gyakorlatot építettek volna. Az ilyen jellegű, gyakorlatot nem biztosító képzések teljesen feleslegesek. Mások azt vetették fel, hogy egy negyven éven felüli embernek semmi esélye arra, hogy elhelyezkedjen.

Úgy tűnik tehát, hogy az elhelyezkedési esélyei a csoport tagjai szerint a fiataloknak azért alacsony, mert nincs gyakorlatuk, a spektrum másik oldalán pedig a középkorúaknak sem könnyű, akiknek már lenne. Fontos a jó összeköttetés, a kapcsolati tőke.

Az egyik nővér arról beszélt, hogy sok cég felveszi az embereket arra az időre, ameddig a munkaügyi központ („az a hogy is hívják, közvetítő vállalat”) is támogatja az adott illető bérét, majd nem hosszabbítják meg a szerződését.

A csoport arról is beszámol, hogy a *pályakezdő munkanélküliek* különösen nehéz helyzetben vannak. „Mert egy normális huszoneves fiatal, aki eddig mindent a szüleitől kapott, szeretne nekik visszaadni valamit, vagy legalábbis a konyhapénzbe betársulni, de nincs munkája, ennél fogva ideges, ingerült, szégyelli azt amiben van, ami nem az ő hibája, jön az egyik hangos szó, a másik hangos szó, aztán olyan családi perpatvarok jönnek, hogy a rendőrségtől kezdve mindenkit kihívnak.” Különösen az a nehéz helyzet, ha valaki saját maga is munkanélküli és még a gyereke is az. Az egyikük így összegzi a véleményét a



téma kapcsán: „szerintem annyira kilátástalan minden korosztálynak, minden embernek a helyzete”. Ez a hölgy utal arra, hogy a buszon nemrég tanúja volt egy olyan jelenetnek, hogy az egyik fiatal gratulált egy másiknak, akinek egyetemi karszalag volt a karján. Mire a friss diplomás megjegyezte, hogy „nekem karszalagom van, neked meg munkád”. Összegezve a csoport megegyezett abban, hogy a fiatalok helyzete nagyon nehéz, függetlenül attól, hogy van-e diplomája az illetőnek, vagy sem.

*Az idősellátás kapcsán* szóba került, hogy jó dolognak tartják az étkeztetést, különösen azt, hogy ki is hordják rászoruló idősöknek az ebédet. Az a javaslat született a csoportban, hogy jó lenne egy olyan rendszer, ami azt a célt szolgálná, hogy az idős otthonában aludna, de nappali felügyeletet kaphatna úgy, hogy érte mennek autóval reggelé, hazaviszik este (?). Egyikük felvetette, hogy vidéken (kisebb településeken) a házi gondozás egyáltalán nem működik. Az egyik hölgy amellet érvel, hogy a szociális ellátások színvonala a kisebb településeken attól függ, hogy az adott település polgármestere empatikus-e vagy sem. Az idősotthon kapcsán felmerült, hogy sok esetben fizetni kell azért, hogy valaki oda bekerüljön, és ha az idős ember egy kis eldugott faluban lakik, akkor azért az összegért, amit a házáért kap nem tud bejutni egy otthonba sem. A másik probléma, amit az idősök otthonával kapcsolatosan említettek az, hogy nagy a várólista.

A *fogyatékkal élők*ről az a véleményük, hogy ők egy rejtett társadalmi csoport. Értve ezalatt azt, hogy nem is tudunk rólunk, nem ismerjük az igényeiket. A közlekedésük, a foglalkoztatásuk, a nappali felügyeletük okoz súlyos gondokat. Az ügyintézés számukra megterhelő nehézkes.

*A gyerekvédelem* kapcsán valaki megjegyezte, hogy nagy gondokat jelent a négy évenkénti politikai váltás, és ezzel összefüggésben az, hogy nem tud kiforni egy egységes rendszer. A gyerekvédelem feladatát ugyanő abban jelölte meg, hogy egyrészt a támogatások ösztönzőleg hassanak a gyerekszülésre, másrészt a megszületett gyerekeket biztonsággal lehessen felnevelni. Az is felmerült, hogy a lakosság nem tájékozott kellőképpen, nem is tudják, hogy hol vannak olyan intézmények (például családsegítők, vagy gyerekjóléti szolgálatok), melyek segítenek. Az egyik nővér felvetett, hogy „jó lenne egy gyerekápolási rendszert is kidolgozni. Ez úgy működhetne, mint a felnőtt otthon- ápolás. Van olyan szülő, akinek van munkája viszont van gyereke, ha működne a rendszer, akkor igénybe lehetne venni azt egy beteg gyerek mellé, míg a szülő dolgozik. ...Ezt én már két évvel

ezelőtt kigondoltam, ha nyerek a lottón meg is valósítom.... „Arról nem is beszélve-folytatja- hogy ide már lassan nem kellünk, tehát valamit ki kell találnunk magunknak.”

A nővérek egyetértettek abban, hogy a védőnői prevenció, illetve felvilágosító munka nem működik. Az anyák egészséggel kapcsolatos kultúrája, tudása egyenlő a nullával.

A *romák pozitív diszkriminációjával* egyikük sem értett egyet. A felemelkedett (vagy felemelkedőben lévő) cigányok helyzetét a nővérekből álló csoport érdekes megvilágításba helyezte. „akik próbálnak kiemelkedni, már ott sincsenek, meg itt sincsenek, na ezek a sok kolitiszes gyerekek. Bele betegednek a gyerekek. A sok cigány gyerekek, már nincs az alsó rétegnél, de még nincs a felsőnél, félnek a magyaroktól...de ha egy cigány gyerek bent van [a kórházban] ahhoz fog húzódni, mert az az ő fajtája.”

A támogatásokra visszatérve azt is elmondták, hogy „lassan fordítva fogunk kiállni, hogy én magyar vagyok és azért nem kapok?!”

Arról is beszámoltak, hogy a kórházukban dolgozó roma pszichológus tartott egy előadást a romákról, a roma kultúráról, de éppen a visszájára sült el, mert a nővérek most már őt is fenntartással fogadják. Az előadásában arról is beszélt, hogy a cigányoknál természetes a lopás, ez a kultúrájuk része, amit el kell fogadni. Illetve arról is, hogy az természetes a roma kultúrában, hogy többen, az egész família odaáll a gyerek betegágyához, hiába csak egy látogató lehetne betegenként. A pszichológus nő szerint ezt a nővéreknek el kell fogadniuk, tudomásul kell venniük. (Az előadás tehát összességében nem csökkentette a romák iránti averziót, sőt, ennek hatására a nővérek már a pszichológusra is „ferde szemmel néznek”- megjegyzés.)

Azt is megjegyezte az egyikük, hogy a politikai pártok érdeke most a kisebbségeket támogatni. Amelyik ezt a célt hangoztatja, az több szavazatra számíthat. Ez is oka lehet a pozitív diszkriminációjuknak.

Mások azt hangsúlyozták, hogy „a fejekben kellene először rendet rakni, tehát, hogy kötelességem is van, nemcsak elvárásom, ezt kéne megtanulniuk a romáknak.” „De erre nem fogják őket soha ránevelni, ha feszt csak adnak!”- replikázott egy másik nővér.

Valamelyikük felveti azt is, hogy nagyon sok a cigányok között is az abortuszok száma. Ennek kapcsán arról kezdtek el beszélni, hogy már a cigányok között is csökken a születések száma, tehát van valamiféle változás, értékrend változás a többségi értékek irányába.

*Az állami, az önkormányzati, a civil, a magán és az egyházi intézmények* közül a civil szervezetek több szerepet vállalhatnak a szociális szférában. Az egyházzal az a gond, hogy nem minden ember vallásos, viszont a civileket felekezeti és politikai hovatartozás nélkül mindenki igénybe tudná venni, ha lenne kellő számú ilyen szervezet által nyújtott szociális ellátás. A magán szervezeteket nem tartják hatékonynak, mert azok profitorientáltak.

**100 millió forintból** szociális otthonokat mindenki egyöntetűen támogatná. „Már csak arra gondolok, hogy mi is megöregszünk”- kommentálja ezt a választást az egyikük. *Állami gondozott gyerekeket* is támogatnának az összegből, főképpen a lakóotthonokat, a kisebb, családi elrendezést.

*Fogyatékosok napközi otthonát* is fontosnak tartanánk a támogatás szempontjából. Cigány gyerekek tanulását is lehetne támogatni, amennyiben egy szegény, de értelmes, okos gyerekről lenne szó, olyan családból melyik „megérdemli” (becsülettel dolgoznak, élnek a szülők is). Nem támogatnák *a cigány gyerekeket* abban, hogy a 8 általános iskolai osztályt elvégeznék, mivel ez kötelező. Csak az ezen túljutó, középfokon, vagy egyetemen tanulókat.

Az egyik nővér felveti, hogy lehetne kizárólag *a munkahely teremtésre* költeni a pénz felét, „így a másik felét kevesebb helyre kellene elosztani, mivel megszűnne egy csomó probléma.”

*Sokgyerekes családokat* csak azért, mert sok a gyerek, nem támogatnának.

*Egyedül élő kisnyugdíjasokat* sem támogatnának, mert ha valaki becsülettel dolgozott, annak van mit felvenni, van miből élnie. „Nem kell ajnározni a nyugdíjasokat, meg emelni a nyugdíjakat, inkább azzal kellene törődni, hogy legyenek fiatalok, akik el tudják őket tartani.”

Azt is felvetették, hogy sokszor a nyugdíjasok nem azért folyamodnak segélyért, hogy magukat eltartsák, hanem hogy az unokáiknak tudjanak adni abból a pénzből.

*Önkormányzati bérlakásokat* is lehetne építeni, de sajnós a bérleti díj a nővérek tudomása szerint nagyon magas.

## **A romák és nem romák szociális helyzete a digitális középiskola tanulóival készített elemzése alapján**

Nagyon nehezen tudták felidézni (vagy nem akarták először elmondani), hogy **gyermekkorukban** mik szerettek volna lenni. Érdekes, hogy többen a nők között is vonzódtak az egyenruhás szakmákhoz (rendőr, katona, tűzoltó). Egyébként a nők jellemzően valamely gyermekekkel kapcsolatos pályát szerettek volna választani, a férfiak teljesen vegyesen (autószerelő, rock-zenész, festőművész).

Az **óvodás** emlékeik valamennyiüknek jók, a Szikszó környékiek nem jártak oviba.

Az **általános iskolában** elő-előfordult egy-egy rossz emlékű tanár (sok körmöst adott), egy esetben a gyerekek általi kirekesztés, de összességében jól érezték magukat, beilleszkedtek és sok esetben jó tanulók is voltak. (Az osztályokban az arányuk: 20-30 fős osztályokban 1-8 volt.)

A **középiskola**-választásukat az befolyásolta, hogy a környéken milyen szakmát adó iskola működik, s mentek a nők ruhakészítőnek vagy kereskedelmibe, a férfiak kőművesnek vagy valamilyen műszaki szakra. A családok is ösztönözték őket a tanulásra, de pályaválasztásukban a bejártott szakmákat preferálták, óvva a gyerekeket pl. a művészi pályától. A középiskolából a legtöbben kimaradtak, és rosszul is érezték ott magukat. Az iskola félbehagyásának leggyakoribb oka a korai házasságkötés és gyermekvállalás.

Fontos lenne az általános iskolában a készségeik, vonzódásaik feltárása és a pályaválasztás ez alapján való támogatása. (Persze nem csak a roma gyerekeknél.) Hisz ha ízlésüknek és tehetségüknek megfelelő szakmát tanulnának, talán jobban helyt tudnának állni benne.

Az első gyermek vállalását pedig későbbre kellene tolni, hogy emiatt ne maradjanak félbe az iskolák. Lehet azonban, hogy ez meg is történt, hisz az iskolába járó 18 éves hallgatók gyermektelenek. Ha az általános tendencia mégsem ez lenne, elérése csak a családok, iskolák, védőnők, orvosok, stb. közös feladata lehet .

**Vagyoni helyzetük:** a képzésben részt vevők szinte valamennyien önálló lakással vagy összkomfortos házzal rendelkeznek. Anyagi helyzetüket igen szubjektívan ítélik meg. A körülbelül azonos jövedelműek különbözően írják le helyzetüket, a nagyon rossztól a „pont így jó ahogy van”-on át a jóig. A leggazdagabbnak tűnő hallgató (ötszobás, két fürdőszobás házzal, mellékesen politikus) azonban szintén csak közepesnek ítéli saját helyzetét.

Bebizonyosodik újra, hogy a szegénység igen szubjektív és relatív fogalom. Egyesek roma lakóközösségük többi tagjához mérik magukat, s mondják, hogy nem szegények (én ismerek igazán szegényeket), mások a többségi társadalom tagjaihoz.

A tananyag otthoni feladatai között szerepel, hogy létminimumot kell számítaniuk, azt, hogy mire költhető ez el, hogy milyen módszert javasolnának a minimálbér megállapításához. Elkészítve s felhasználva ezeket mesélnek arról, hogy a romákkal kapcsolatos negatív sztereotípiák miért nem állják meg helyüket. Az egyik ilyen sztereotípia, hogy elisszák a segélyt. De akkor nem tudnának gyerekeiknek enni adni. Vagy másik sztereotípia, hogy a cigányok nem szeretnek fürödni, mire a válasz, hogy bizony egy cigány se menekülne el egy nagy kád illatos forró víz elől, de a téli hidegben nem szívesen mosakodnak hideg vízben. (A hallgatók különben valamennyien tiszták, illatosak és egyszerű, divatos ruhákban vannak.)

A **digitális középiskolát** többségük a több pénz, könnyebb elhelyezkedés érdekében **kezdtek el**, de van, aki bizonyítani akar, vagy gyermekeinek segíteni, de olyan is akad, aki mindig is szeretett volna érettségit szerezni...terv-vállalkozás ,eu, tőke...

A **kisebbségi önkormányzataik** működéséről amennyiben van képük, sehol sem elégedettek. Okként jelölik meg, hogy saját céljaikat érvényesítik az ott tevékenykedők, illetve nem a fontos dolgokkal foglalkoznak és van aki szerint nincs mozgásterük.

A hallgatók között több kisebbségi politikus is van, akik épp a politikában való érvényesülés miatt választották az iskolát. Az ő véleményük sem jobb az önkormányzat működéséről.

Az önkormányzat szerintem nem könnyű de fontos dolog, tudás, kreativitás, lendület, kitartás kell az eredményes munkához. Talán az egyik legnehezebb pálya lenne, ha komolyan vennénk. Hogyan is tudnák jól csinálni megfelelő általános és praktikus tudás nélkül. Külön képzést kellene szervezni azon romák számára, akik ebben szeretnének tevékenykedni ( mondjuk a szerencsi önkormányzat meg Bíró András alakíthatná ki a tananyagot).

Egyikük felhívta a figyelmet, hogy a cigány szervezetekről azt tartják, mindig veszekednek, nem tudnak megegyezni. De szerinte a fehérek se tudnak, nézzük meg a politikát. S milyen igaza van.

A kérdésre, hogy mit kellene tenni a **cigányok helyzetének javítására**, valamennyien említik a munkahelyet (nem közmunka!), de azt is többen , hogy a cigányoknak is akarni kell. Néhányan a képzés és átképzés szerepére utalnak. Ők mindenestre azok közé tartoznak, akik akarnak, s ha el is végzik az iskolát, kiderül majd, csatlakoznak-e

reményeikben, vagy hogy vajon annak a férfinak lesz-e igaza, aki szerint rajtuk már nem segít semmi, de nekik a gyermekeiket óvodába, iskolába kell járatni, s talán akkor azoknak majd könnyebb lesz.

A program további sikere és ezen résztvevők élete szempontjából is nagyon fontos, az iskolát befejezők megtalálják számításaikat, melyhez az iskola önmagában biztos, hogy nem lesz elég. Ehhez egyéni pártfogók vagy a civil szféra segítségére is szükség lesz.

Sokan a túl sok gyerek születését is a cigányság bajainak egyik forrásának tartják. (Azt javasolják, hogy a harmadik gyerek után már csökkentsék a támogatást, de addig növeljék meg.) Átlagosan négy testvérük van és 2,4 gyerekük. Ezt a véleményüket tehát saját életükben érvényesítik is-ők legalábbis. Szerintük azok a cigány családok, akik sok gyereket szülnek, csak nehezítik saját helyzetüket, anyagilag is, egyébként is, hisz nehéz a gyerekekkel.

Érdekes, hogy néhányan az irigység megszűnésének fontosságát is szóvá tették, s hogy nagyobb legyen az összetartás a cigányok között. E kérdéseket érdemes lenne talán kutatni is.

Egy asszonyka szerint az segítene rajtuk, ha beírnák az emberek tudatába, hogy a cigányok között is van jó ember.

A kérdésre, hogy vajon mi tehetné a **szegények helyzetét jobbra**, ismét csak a munka volt a válasz. (Néhányan arra utaltak, hogy a két kérdés -cigányság, szegénység- ugyanaz. Többen pedig a „kérdezze Meggyesyt” típusú választ adták. )

Mikor eddigi **munkahelyeikről** beszéltek, már egyiküknek volt (a harminc-negyven évesek), szeretettel emlegették szakmaikat. Munkahelyeik többnyire tönkrementek, vagy leépítést hajtottak végre. Az egyik férfi biztos budapesti állását azért hagyta ott, s él azóta alkalmi munkából, mert Bp.-en albérletben laktak, s a gyerek iskoláskorúvá válásával azt szerette volna, ha az biztos helyről, saját tulajdonú lakásból járna iskolába. A munka kapcsán is kutatandó kérdés szerintem, hogy tényleg és általánosan így gondolkoznak-e a romák vagy csak ők, az iskola hallgatói, akik egyértelműen be akarnak illeszkedni, integrálódni.

Mindenesetre számomra úgy tűnik, a romáknak tulajdonított **hagyományos értékek**-összetartás, szabadságvágy- nem élnek. De miért is lennének meg, hisz változik körülöttük a világ, változik az életük, miért ne változnának az ő értékeik is.

Érdekes válaszok adódtak a **példaképek** kapcsán. Többük nem tudott megnevezni sem roma, sem nem roma példaképet, mások „nem mentek messzire”, apjukat, férjüket vagy valamely másik családtagjukat nevezték meg. Többen említették Lakatos Menyhértet és a

politikusok Farkas Flóriánt. Néhányan diplomát szerzett cigány ismerőseiket emlegették. Azt érzik, kevés a jó példa, pedig nagyon fontos a szerepe Jó lenne, ha több cigány író, festő lenne. De fontosnak látják a jó példát a szó egyszerű, hétköznapi értelmében. Hogy a gyerekek lássák és kövessék, amit ők még nem láttak.

Felmerült a példakép kapcsán a Fekete szemek és társaik kérdése. Nem büszkék rájuk, ahogy egyikük fogalmaz, azok egy jelenség, és a jelenségről nem lehet példát venni.

Talán jó lenne, ha sikeres, boldog cigány sorsokat megismerhetnének -mind a felnőttek, mind a gyerekek. Erőt és ötletet meríthetnének belőle.

A **beszélgetések során** először zárkóztak, de könnyen megnyílnak, szépen és okosan beszélnek. Szívesen beleszövik (akár korábról származó, akár itt tanult)műveltségük elemeit a beszélgetésbe.

Az **iskolát** szeretik. Mondják, hogy legjobb benne, hogy van. Fontos lenne, hogy mindannyian be is fejezzék.

Dicsérik a tanáraikat, a tanuló társaikat (többnyire segítenek egymásnak és jó a hangulat, de egy helyen rivalizálásról és irigységről is beszélnek).

Nehézséget okoz számukra, hogy otthon nincs internetük, így ott nem tudnak tanulni, említik, hogy kevés a konzultáció, főleg a reáltárgyakból, néhányan, hogy túl gyors a tempó. Gondot okoz némelyiküknek az iskola miatt kieső kereset.

Legtöbbüknek segítséget a saját gyerekeik jelentik a tanulásban.

Hiányolják, hogy elküldött esszé szerű feladataikra visszajelzést nem kapnak, csak a pipát, de ők szeretnék tudni, hogy jól gondolkoznak-e, mi a tanárok véleménye az adott kérdésekről.

Értő és érdeklődő módon viszonyulnak a tanultakhoz, nemcsak letudni akarják az iskolát. Vannak kedvenc tárgyaik és vannak mumusaik, kinek-kinek más, van aki szereti a történelem tanulságait és van aki rajong az olasz reneszánszért. Egyszóval pont olyanok mint mi, maguk is sokfélék és különbözőek, csak nehezebb helyzetben levők.

## **Szociális helyzet a szociális ellátásban részesülőkkel készített interjúk elemzése alapján**

Magyarországon a munkaerő-piaci helyzet a XX. század elejétől a rendszerváltásig öt nagyobb szakaszra bontható (BÁNFALVY):

1. A századforduló korában a munkaerő (népesség) kivándorlásának mutatóin keresztül jellemezhető a munkanélküliség. A vándorlások alapvető feltétele a népesség növekedés volt, mely zömmel az agrártársadalomból származott. A hagyományos mezőgazdasági alapozottságú gazdasági-társadalmi struktúrát az ipari forradalom bontotta meg. Az ipar erősödése átcsoportosította a társadalom munkaerő-szerkezetét: az agrárszektorból tömegesen áramlott át a fölös népesség az iparba, a parasztság a munkaerő forrásává vált és a hazai értékesítés hiányában az amerikai földrészen keresett magának piacot.
2. Az I. világháború után a termelési rendre, a világgazdaságra kiható legégetőbb probléma a munkanélküliség volt. Magyarországon az 1929-33-as világválság ijesztő képet mutatott. A munkanélküliek összlétszáma mintegy 300 ezer fő volt és a gazdasági fellendülés éveiben is csak 200 ezer főre csökkent. Mivel az állam törvény útján nem rendezte a segélyezést, a munkanélküliek helyzete a vidéki városokban igen különböző volt attól függően, hogy az illető város képviselőtestülete milyen fontosságot tulajdonított ennek a kérdésnek.
3. A II. világháború után, 1945-49 között a munkaerő-piaci helyzet jellemzője a nagy munkaerő-hiány volt. Az 1946-ban létrehozott Újjáépítési Minisztérium minden 18-60 év közötti férfi számára elrendelt havi 4 nap közmunka kötelezettséget. A pénzügyi stabilizációt követően munkanélküliség alakult ki, melynek oka az volt, hogy a stabilizálódó keresetekből adódóan a korábban munkát nem vállalók és a hazatérő hadifoglyok is megjelentek a munkaerőpiacon.
4. 1950 és 1983 között a direkt vagy indirekt állami befolyás szerint működő munkaerő-piaci helyzetben a munkanélküliségnek semmilyen nyílt vagy legitim formája nem létezett a magyar gazdaságban. A szocialista tervgazdaságban a gazdasági szempontokat alárendelték a társadalmi-politikai megfontolásoknak, így a munkanélküliség végleges kiküszöbölése is a szocialista kísérletek egyik alapvető célkitűzése volt. A munkaerő-piaci egyensúlytalanságok felszámolására tett kísérletek: a kampányok, ezen belül a fegyelmezési kampányok. Ezek időpontja mindig egybe



esett az általános gazdasági problémák kiéleződésével, a munkanélküliség fokozódásával.

5. 1983 után új fejlődési tendenciák kezdtek kialakulni. A munkanélküliség lehetséges és esetenként elkerülhetetlen, sőt kívánatos voltáról kezdtek beszélni, majd fokozatosan eljutottak a nyílt munkanélküliségig és az állam munkaerő-politikai feladatainak újragondolásáig. Változások történtek a munkaerő-gazdálkodás intézményrendszerében. Több mint 260 munkaközvetítő iroda jött létre, bevezették az átképzési támogatás rendszerét, a munkanélküli segélyt, a közhasznú munkát, az újrakezdési kölcsönt azok számára, akik vállalkozásba fogtak. A munkahelyteremtő beruházások adókedvezményben, hitelkönnyítésben részesültek. Lehetőséget teremtettek a korengedményes nyugdíjba vonulásra.

Magyarországon csaknem két évtizeden át próbálták feljebb tornászni a gazdasági növekedés ütemét, mely 1982 után 2% alá csökkent. Ebben az időszakban az ország nehezen jutott külföldi hitelekhez, így a beruházás üteme is lelassult. Amint a gazdasági rendszere alacsony hatékonysága nyilvánvalóvá vált, a politikai döntéshozók többször is megpróbálkoztak reformokkal, hogy újra beindítsák a növekedést. Bár a reformok helyes irányba tett lépésekként értékelhetők, azok mozgásterét politikai tényezők korlátozták és ezért alapvetően nem változtatták meg Magyarország gazdasági szerkezetét. Mindezek eredményeképpen az ország stagnáló gazdasággal, hatalmas folyó fizetésimérleg-hiánnyal és csökkenő nemzetközi tartalékokkal zárta a nyolcvanas éveket.

A politikai rendszerváltás nyomán az új kormány a korábbiaktól eltérő reformprogramot hirdetett meg, mely egyértelművé tett, hogy Magyarországon piacgazdaságot kell teremteni, mely teljes mértékben integrálódik Nyugat-Európába. Ennek érdekében a külkereskedelmet liberalizálták, az árakat felszabadították, a támogatásokat drasztikusan csökkentették és számos állami vállalatot privatizáltak. A magánvállalkozások pedig robbanásszerűen elterjedtek.

A reformok végrehajtását az ipari termelés és a reál GDP igen erőteljes beszűkülése kísérte. 1989 és 1993 között az ipari termelés mintegy 25%-kal, a GDP reálértéke 18%-kal esett vissza.

Olyan világot hagytunk magunk mögött 1989-ben, ahol a létbiztonság a rendszer mellékterméke volt. Ezek körébe tartozott a teljes foglalkoztatottság és a jövedelem biztonsága is.

A '90-es évek foglalkoztatási viszonyait az alkalmazásban állók számának rohamos csökkenése és a munkanélküliség tömegesség válása jellemezte. Míg 1990 és 1997 között a munkaerőforrás viszonylag változatlan maradt, addig a foglalkoztatottak száma 1,5 millió fővel csökkent és jelentősen módosult a gazdasági szektoronkénti megoszlásuk. A mezőgazdaságban és az iparban a foglalkoztatottak létszáma jelentősen csökkent, míg a szolgáltató szektor súlya erőteljesen megnövekedett, közelebb került a fejlett piacgazdaságokban kialakult arányokhoz.

A munkanélküliségi ráta 1994-ben volt a legnagyobb (13,2%).

Az észak –magyarországi régióban a XX. század során több, gyorsan fejlődő ipari központ és jelentős iparvállalat működött, melyek a század végére leépültek. A nagyarányú gyárbezárások következtében munkanélkülivé vált munkaerőt nem tudta rövid távon és nagy arányban felszívni a környező munkaerőpiac, így megnőtt a tartós munkanélküliek aránya, miközben a jobb vagyoni háttérrel rendelkező, magasabb iskolázottságúak és szakképzettek elvándoroltak. A munkaerőpiac kedvezőtlen tendenciái elriasztották a befektetőket, a tőke itt visszafordult. Gyökeresen megváltozott a térség gazdaságának helyzete. A XXI. század elején régióink több gazdasági mutató szerint is Magyarország elmaradott és lemaradó területeihez tartozik. A 190-es évek transzformációs visszaesése a régiót több szempontból is erőteljesen érintette: az ipari és a mezőgazdasági termelés jelentős visszaesése iparágakat és az őket kiszolgáló cégcsoportokat sodort el, miközben nagyfokú társadalmi átalakulás ment végbe a térség munkaerőpiacán. Mindezt a térségen belüli társadalmi különbségek mélyülése és a régióon belül a leszakadó és fejlődő térségek, településcsoportok jól kirajzolódó elkülönülése kísérte.

Borsod-Abaúj-Zemplén megyét a rendszerváltás óta alacsony foglalkoztatás és magas munkanélküliség jellemzi. A munkaerő-felmérés adatai szerint 2003-ban a megyében a 15-74 éves népesség 48,2%-a volt gazdaságilag aktív, ami a magyarországi aránytól jelentősen elmarad (53,8%). A foglalkoztatottak ezen népesség 42,8%-át tették ki, ugyanakkor a gazdaságilag aktívak 11,3%-a munka nélkül volt. A gazdaságilag nem aktív népesség magas 51,8%-os aránya egyrészt azzal függ össze, hogy a '90-es években a munkanélküliség tömegessé válásával a munkájukat veszítették jelentős részét a TB rendszer fogadta be, másik részük pedig csak ideiglenesen tér vissza a munkaerőpiacra.

A '80-as évekhez képest átrendeződött a foglalkoztatottak szektoronkénti megoszlása. A mezőgazdaságban dolgozók aránya 2001-re 4%-ra jelentősen csökkent és ez a csökkenés még az országos átlagnál is nagyobb. Az iparban 34%-ra mérséklődött (ami az 1988-as szint 44%-a), de ebben a szektorban az országos átlag feletti a foglalkoztatottak aránya. Bár a szolgáltató szektorban nőtt az arány 62%-ra, még mindig az egyik legalacsonyabb mértékű Magyarország megyéi közül, az országos átlagnak csak mindössze 75%-át éri el.

A regisztrált munkanélküliek aránya már 1990-ben magas volt, így ez az országos adatok 20%-át tette ki. A megyében 1993 nyarán volt a legmagasabb a regisztráltak száma, ami akkor 800 főt jelentett. A munkanélküliségi ráta napjainkra 19-19,1%-os szinten stabilizálódott, tehát a regisztrált munkanélküliek aránya lényegében változatlan a gazdaságilag aktív népességen belül. Ez egyben azonban azt is jelenti, hogy az ország más megyéiben végbement, s többnyire érzékelhetőbb javulást hozó munkaerő-piaci változásokhoz képest megyénk kedvezőtlenebb helyzetbe került az elmúlt évek folyamán.

**A megyén belüli különbségek alapján a térségeket három csoportba lehet osztani:**

1. Növekvő, stagnáló munkanélküliségű területek, mint Miskolc, Ózd, Sátoraljaújhely és Mezőkövesd.
2. U alakú görbével leírható munkanélküliségű területek (ahol 1995 volt a görbe minimuma), mint Edelény, Encs, Szikszó, Kazincbarcika, Szerencs, Sárospatak, Mezőcsát és Tokaj.
3. Az országhoz képest növekvő munkanélküliségi arányt mutató területek, mint Putnok, Gönc, Tiszaújváros.

**A munkanélküliek összetételének főbb jellemzői:**

- a férfiak részarányának dominanciája, bár hosszabb időszakra tekintve a nemek megoszlása a kiegyenlítődés irányába halad;
- a fiatalabb korosztályokhoz tartozók részarányának növekedése, s ugyanez jellemzi a 45 évesnél idősebb korúak létszámát is;
- 80%-ot meghaladó azoknak a munkanélkülieknek az aránya, akik hosszabb ideje nem tudnak tartósan kiemelkedni a munkanélküli helyzetből;
- az átlagos iskolázottsági szint romlása.

A megyében 1000 lakosra 40 tanuló jut, ami az országos átlagnak megfelel. Az egyetemeken tanulók aránya 1999-ben 19,9% volt, ami a régiók közül a legmagasabb. A probléma tehát nem ebben keresendő, hanem abban, hogy a megye nem tudja megtartani a diplomásokat, akik elvándorolnak és így arányuk a 25 év feletti népességben már sokkal kedvezőtlenebb. A legiskolázottabb a miskolci térség népessége (20% érettségizett és 8% felsőfokú végzettségű), valamint a kazincbarcikai és a tiszaujvárosi lakosság. A legkevésbé iskolázott (75%-uk aluliskolázott) az encsi, az edelényi és a szikszói terület népessége. Ez pedig összefügg azzal, hogy ebben a három térségben a legmagasabb a munkanélküliek aránya.

## Fókuszcsoporthok összegzése

Milyen problémák merülnek fel a szociális ellátásban?

Felül kellene vizsgálni mindenképpen a szociális ellátást, mert sok a probléma. Körültekintőbben kellene eljárni, már az alapellátásánál. Ne küldözgessék az ügyfeleket különböző szervekhez, amik nem a megfelelőek az igazi megoldáshoz, az kellene már az elején megkapniuk, amire igazán szükségük van. Ezért megfelelően kellene megnézni mi az, ami nem csak átmeneti segítséget jelent, hanem az igazi megoldást.

Az intézmények felépítése is hiányos, sok a konzerváló intézmény, ha valaki ide bekerül nincs minden esetben lehetősége a reszocializációra. Pedig minden intézmény célja elsősorban ez lenne. Hiányoznak a rehabilitációs intézmények.

Az intézményekben sok esetben kevés a hely és ha van lehetőség, bekerülnek nem odavaló problémákkal is ügyfelek. Ez olykor, mint olvasztótégely működik a szociális intézmények esetében. Gondoljunk egy hajléktalanszállóra, ahol lehetnek alkohol-betegek, drogosok, skrizofének, más mentális betegségben szenvedők, és természetesen egy ilyen szálló nincs felkészülve minden betegség kezelésére, ezért ezekkel a problémákkal nem is foglalkoznak, de ezzel nincs megoldva a kérdés, mert ha találnak is a későbbiekben lakást, és nem lesznek hajléktalanok a többi betegségük megmarad, mert az intézményben nem tudták orvosolni és újra visszakerülnek valamilyen szociális ellátásba.

Természetesen az anyagiakkal is sok a gond. Egyes települések nem tudják megfizetni a jó szakembereket, kevés emberrel dolgoznak, és inkább őket képezik, ha van rá mód és keret a költségvetésben. Így sokan túlóráznak, és többlet terheket vállalnak, ami rendkívül megerőltető ebben a szakmában. Ráadásul nem is becsülik meg az emberek azokat, akik szívvel-lélekkel beleadnak mindent, keresnek támogatókat különböző programokhoz, ez azért sokszor nagyon nehéz. Tehát sok esetben még több szakemberre lenne szükség, a főiskolákon, egyetemeken sok megfelelő képzés van, de sokszor kevesen jelentkeznek szociális szakokra, mert a társadalom nem becsüli meg őket. Az intézmények sok esetben ezért is alkalmaznak inkább érettségivel embereket és küldik őket tanfolyamra, de sok esetben elég az elhivatottság is és az empátia, mert ezt nem lehet megtanulni.

A költségvetésben is változásokra lenne szükség. Elsősorban célfinanszírozást kellene megvalósítani, jó lenne egy forrásközpont. A sok támogatással elaprózódnak a „pénzek” és így igazából senki sem kap eleget, nem kellene mindenkinek adni. Csak, aki igazán, sürgősen rászorul, csak a legszegényebbeket és a leginkább periférián élőket kellene először kihúzni a bajból. És aztán segíteni visszakerülni a társadalomba, állást és lakást találni nekik, hogy legyen biztos háttér mögöttük, ha nem is a legjobb, de legalább amíg összeszedik magukat. Vannak emberek, akiknek csak a szociális szféra tud segíteni, mert egyedül vannak, vagy betegek, képtelenek önállóan létezni.

Talán az is jó megoldás lehetne, ha a szociális ellátásban is megjelenne a piac. Lennének vállalkozók, vagy különböző civil szervezetek, akik jobban tudnak segíteni, mert esetleg hozzátartozójukat is érinti egy-egy probléma, így jobban tudják mire van szükség, akár egy fogyatékos esetében.

Fontos a prevenció is. Különösen fiatal családok esetében. A bajok megelőzésére szociális munkások mehetnének ki és adhatnának felvilágosítást és tanácsot. Kialakulhatna akár baráti viszony is a családokkal. Sok esetben az intézményekben dolgozóknak nehezen bíznak meg az ügyfelek. Ezek a szociális munkások, mint „védőszem” már előre figyelmeztetnék a családokat az esetleges bekövetkező veszélyekre. Az intézményeknek a reszocializációs funkciója nagyon fontos, sok olyan emberről tudunk, aki fiatalon bekerült egy-egy ilyen intézménybe és itt öregszik meg. Forog a rendszerben átkerül mindig egy másikba és szinte arra szocializáljuk, hogyan alkalmazkodjon az újabb intézményi szabályokhoz és intézményi léthez. A rendszer hibája, hogy több helyen vannak az emberek regisztrálva, illetve különböző taktikákkal kijátszák a szabályokat, ami senkinek nem jó (egy nap után kijelentkezik, majd újra visszaveszik).

Az intézmények és a jelzőrendszerek kapcsolata sem minden esetben megfelelő. Sokszor nem működik a rendszer pl.: a védőnői hálózat esetében. Lehetetlen bizonyos családokkal kapcsolatot fenntartani és segíteni nekik.

Gondot okoz még az anyagi feltételek hiánya és a hivatalnoki szemlélet a szakmában. A szakmai műhelymunkára is nagy szükség lenne, hogy akik egy területen dolgoznak, ki tudják cserélni a tapasztalataikat meg tudják beszélni hasonló eseteket.

Természetesen az elhivatottság rendkívül fontos ehhez a szakmához, de ezt a társadalom felé is tolmácsolni kellene, hogy megértsék és elismerjék a szociális szférában dolgozók munkáját.

## A szociális ellátásban résztvevő szervezetek

### *Idős ellátás:*

#### **1. Őszi Napsugár Otthon-Szentpéteri kapu 101. fogl:228/ellátott:451**

Idősek Háza- Hajos u. 15. (11/24)

Ezüsthíd Otthon-Bársony J 29/A (20/29)+5 önkéntes

Férfiak Otthona-Mésztelep u. 1. (14/28)

Önkorm int.

Cél: Szociálisan rászorult idős személyek teljes körű ellátása

Jövedelem függő térítési díj, a tényl.kts. kb 30%-a

Probléma:

Kevés hely, hosszú várakozási idő, kevés a lakossági információ szegények az ellátottak

Fejl. Terv.: Információs szolg. Fejl. Ápolási otth. Létrehozása, jelzőrendszeres gondozás bevezetése, Férfiak Otthona-saját konyh. A fizioterápiás szolg.

#### **2. Területi Gondozószolgálat- Kabar u. 4.**

15 helyszín 297 fogl. 1965 ellátott Önkorm. Int.

Cél: Idősek v. egészségügyileg rászorultak-klubja, szállást is biztosító klubja

házi segítségnyújtás, otthoni ápolás

szociális étkeztetés

Idősek Gondozóházában szállás, teljes ellátás

Térítési díj csak a házi ápolásért, étkezésért, mosásért, vasalásért-jövedelmetől függően

Probléma:

Kevés az átmeneti szálláshely

Hiányzik a városi koordináció(!?)

#### **3. Szent Erzsébet Szeretetotthon-Szeretet u. 15.**

Cél : Öregek teljes testi , lelki ellátása térítési díjért kiemelten közhasznú KHT-egyházi int.

19 fogl./24fő ellátott (50 férőhely) +2-3 önkéntes Fejl. Létszám, eszközök.

#### **4."Miskolc Avas Gesztenyéskeri Idősek Otthonáért Alapítv." M Gesztenyés 16.**

Magán int. Egyszeri hozzájárulás 1,5-4 millió Ft. 42.000 Ft/ hó térítési díj.

Cél: 60 év felettek teljes krú bentlakásos ellátása életük végéig

20 fogl./40 ellátott (50 férőhely)



Probl.: férőhely hiány(,9kevés a szakképzett szociális dolg.

Fejl: eszközök

**5. Aranysugár KHT- Tapolca, Görömbölyi u. 14.**

Magán al., közhasznú KHT- térítési díjért

Cél: Tartós és átmeneti elhelyezést nyújtó idősek otthona

9 fogl./18 ellátott

**6. Napház gondozó Centrum KHT – kiemelten közh. Magán int.**

Tapolcai u. 37

Cél: Szállás és szociális ell. Nyugdíjasoknak 12 fogl./25 ellátott Térítési díj: 51.000 Ft/fő

***Fogyatékos ellátás:***

**1. Őszi Napsugár Otthon- Értelmi Fogy. Napközi Otthona Meggyesalja u. 10.**

**önkorm. Int.**

Cél: 3 évet betöltött, önkiszolgálásra részben képes fogyatékosok napközi ellátása, foglalkoztatása, nevelése (nem közokt-i formában)

Térítés: 400Ft/nap

14 foglalkoztatott/40 ellátott+1 önkéntes

Probléma: Kevés bentlakásos hely

Fejl: 10 fős átmeneti Otthon megnyitása

**2. MAON Református Szeretetotthon**

Cél: Fogy. Terápiás foglalkoztatása (kerámia, papír batik, hímzés, szövés, bábozás, kerti munka, színjátás) hittan

Egyházi int.

**3. Csilla Báronő Szeretetotthon- Rácz A. u. 35**

Cél: Értelmi fogy. Otthonának megteremtése, fenntartása gondozottak ápolása, tankötelezettségre felkészítés, terápiás fogl., hitoktatás

Kiem.-közhasznú magán alapítvány

Térítési díj a gond. Jöved. 80%-a

19/34+6 önk.

Probléma: kevés hely, gyógyeped, nehéz a szállíts, egügyi ellátás

Fejl: Képzési kötelezettség megoldása ingatlan és eszköz fejl.

***Hajléktalan ill. krízis helyzetűek ellátása:***

**1. Napfény az Életnek Alapítvány- Baross G. 13-15.**

Kiemelten közhasznú magán alap.

Cél: Hajléktalanok, szociálisan rászorultak étkeztetése, egészségügyi ellátása, szállás biztosítás 27/220 (184 férőhely)

Probl.: nők és házaspárok elhelyezése

Fejl: eszköz beszerzések

**2. Magyar Máltai Szeretetszolg. Egyes. Árpád u. 126.**

Kiemelten közhasznú, részben ingyenes ellátások

Cél: A hit védelme, a rászorultak segítése

Hajlék. Átmen. Szálló-37 férőhely

Nékonyha

Mozgássérült gyermek. Óvodába, isk-ba szállítása

Ruhaosztás, orvosi, jogi tanácsadás játszótér

24 foglalkoztatott

**3. Vöröskereszt BAZ megyei Hajléktalnokat GondozóKp.**

Baros 13-15.

Cél: Hajléktalan ellátás

Nappali melegedő 50fő/nap

Férfi-női átmeneti szálló 1700 fő/hó

Férfi éjjeli menedékhely 1880 fő/hó

Hajléktalan idősotthon

30 napos ingyenesség után jöved. Függő térítési díj

Probl, Kevés az átmeneti szálláshely, a női éjjeli menedék nem megoldott, nincs családok elhelyezés

Fejl. Rehabilitációs szálló női krízis ellátás, „kiléptető ház”létszám, ingatlan, eszköz fejlesztés

**4. Magyar Ökumenikus szeretetszol. Leszih u. 4**

Kiemelten közhasznú. Társ. Szerv.

Cél: Családok átmeneti elhelyezése(térítési díjért)

7 /40 +3 önk.

Fejl: Családterápiás szolgáltatás

Szociális munka oktatása (ált, középisk.)

Ingatlan, eszközfejl.

### **5. Kék Ház Alapítvány- Széchenyi u. 4.**

Cél: Hátrányos helyi. Emberek szociális és mentális segítése, tanácsadás, szolgáltatás-szervezés, oktatás, társ, kutatás

Közhasznú, magán alap

### **6. Lórántffy Zs. Református Kismamaház-Szirma u 17/a**

Cél: Krízis helyzetű kismamák, kisgyerekes anyák lelki gond., eü-i tanácsadás, orvosi ell., szabadidős pr. (6 max, 9 hónapos otthonbeli elhely-térítési díj a gyes3 csal. Pótlék 50%-a)

5/145 30 férőhely+1 önk.

Probl. Továbbléptetés, munkába állítás, intézményi kapcsolódás

Fejl. Berendezés, bútorok, fénymásoló, épülőben egy új kismamaház

### **7. Létnimum alatt élők Társ.**

#### ***Gyermekellátások:***

#### **1. BAZ m. Közügy. Hiv. Gyámügyi Hivatala – Győri k. 24/B.**

Cél: Gyámügy hatósági jogkör, szakmai segítség

#### **2. Miskolc MJV PH Gyámügyi O. – Petőfi 1-3.**

Cél: Hatósági fa.- gondnokság, gyermekjogi- családjogi PTK

Probl.: sok jogszabály, bürokrácia nincs teljes családnak átmeneti otthon kevés az együttműködő civil szerv.

#### **3. Megy. Területi Gyermekvéd. Szakszolg. – Károlyi 12.**

Cél: Személyes gond. Nyújtó szakellátás, területi szakszolgáltatás- nevelőszülői hálózat, átmeneti otthon működtetése

191/100 40 férőhely+2önk.

Probléma: hiányos alapellátás sok a beteg, lassú ügyintézés, megoldatlan a magatartási zavaros gyerek, a speciális intézetek távoliak, telítettek

Fejl. Nevelő szülők képzése, akkred. Ped. Továbbképzés,

Családi házas elhely, számítógépek, játékok

#### **4. Egyesített Bölcsődék Igazgatósága- 10 bölcsőde**

Cél: A családban nevelkedő (24 hetes-3éves) gyerekek napközbeni ellátása (ill. időszakos gyermekfelügyelet, játszócsoport)

#### **5. Vezető védőnők- Bokréta u. 1.**

Cél: Családtervezési tanácsok, csal. Védelmi szolgálat várandós anyák gondozása

Szülések felkész. Szüléstámogató csop.

Gyermekágyas, újszülött, csecsemő gondozás, csecsemő, gyermekvédelem védőoktatások gyermekközösségi gondozás Tini tanácsadás változás kor előtt-után

#### **6. Miskolci Csal. Segítő Kp.-Budai J. 4. Önk. Int**

Cél: Családsegítő szolg.

Gyermekjóléti szolg. +módszertani seg.

Feltárás, tanácsadás, inform. Terápia, támogató-önseg. Csoportok, tanfolyamok, szolgáltatás, egyéni segíts. 62/3000+20 önkéntes

Problémák: Nem megoldott a gyerekek átmeneti elhelyezése, fogyatékos gond.mentális betegek ellát.

Fejl.: Prevenció, szabadidős pr., infrastrukt. eszközök fejl.

#### **7. "Iránytű „Avasi Szolálat – Hajós 1. – önkorm. Int.**

Cél: családgondozás, gyermekjóléti szolg.

52 foglalkoztatott

Probl. Kevés az anyaotthoni férőhely nem megoldott a gyerekek és idősek felügyelet

Fejl: Prevenció csop. Beindítása

Munkanélküliek gondozása

#### **8. Miskolci Gyermekváros Gyermekjóléti- Gy. Védelmi kp.**

Egyetem u. 1. önkorm. Int.

Gyermekjóléti Szolg. 3 fő fogl./100 fő/hó ellátott.

Cél: pszichol. Ellátás, inform, tanácsadás érdekvédelem.

Fejl.: szabadidős program ingyenes itazás megold, infrastr, eszk. fejl..

Gyermekek átmeneti otthona

Cél: krízis hely, gyerekek átmeneti elhely., gond.14/15/hó

Fejl: krízis hely anyák férőhely bővítés, infrastr., eszköz fejl.

Családok Átmeneti Otthona

Cél: krízis helyz. anya+gyermek elh., ellátás 8 foglalk/28/hó ellátott

Fejl: 12+férőhely, krízis szoba, raktár, gépkocsi, létszám, infrastruktúra eszköz fejl.

Fruska Gyermekotthon

Cél: családon kívül élő gyerekek teljes körű ellátása, utógondozás, családgondozás

19/33/hó 36 férőhely

Fejl.: kerámia szakkör, önfejlesztés, háztartási ismeretek, sport, infrastruktúrális fejl.

Aranyhíd Gyermekotthon 28/36/hó

Junior Gyermekotthon 17/36

Utógondozó Otthon- Bahersa u. 40

Cél: 18-24 évesek utógondozó ellátása

6 fő fogl/12 ellátott

Fejl...: infrastruk., eszközök

**9. Miskolci Nagycsaládosok Egyesülete**

**10. Szülők Egyesülete a Gyermekéért**

***Munkaügyi szervezetek***

**1. BAZ m. Munkaügyi Kp.-Városházt tér 1**

Cél: Munkaerőpiaci programok, állásbörzék, pályaválasztási kiállítások

370 fő fogl./15 kirendeltség

Fej: saját ingatlan, eszköz fejl.

**2. DIFO- közhasznú közalapítás**

Cél: Munkaerőpiaci szolgáltatások Munkerő közvetítés

5/600 /hó ( munknélküli)

**3. Szocio Produkt- Balskovits 22.**

KFT- magánalapítású (?)

***Betegeket segítő civil szervezetek***

**1. Recih- Rákóczi 12.**

Cél: Civil szerv, támogatására létrejött közhasznú alapítv.

13 foglalk./ 70-100 ellátott/hó

Fejl: Gyesen lévők fejl., hasonló roblémájú kicsop. Létrehozása, Miskolc környéki településeken bázishelyek kiép., 2 fős létszámböv, eszköz fogl.

**2. Semmelweis Kórh. Betegszolgálati Iroda-Csabai k. 9-11.**

Cél: Hátrányos hely. Betegek segítése (információk, ügyintézés, szociális segítség)

Fejl: Szolgáltatások fejl, helység bővítés

**3. BAZ m Kórház- Szociális Iroda-Szentpéteri k. 72-76**

Cél: Betegek körében végzett szociális munka, egyéni esetkezelés, információ, tanácsadás

**4. „Miskolci Lelkisegély Telefonszolgálatért” Alapítvány**

Szentpéteri k 72-76

Cél: Mentálhigién. Prevenció, krízis intervenció, öngyilkosság megelőzése, telefonos lelkisegély 40 foglalkoztatott

Fejl: Személyes találkozási lehetőségek

Létszám és eszköz fejl.

#### **5. Erzsébet Hospice Alapítvány Csabai k 9-11.**

Cél. Rákbeteg haldoklók otthoni ellátása, hospice elvek fenntartása 11/142+17önkéntes

Fejl: ellátottak számának bőv, nappali gondozóház eszköz és létszám fejl.

#### **6. Magyar Vakok és Gyengénl. Országos Szöv. BAZ m. Szerv. –jókai 18.**

Cél: Érdekképv., integrációjuk segítése, életvezetési tanácsok, kultur. és sport lehetőség fejl. Segítségnyújtás

Kiemelten Közhasznú KHT

3/422 miskolci ellátott

Fejl: egészségügyi ellátások (székházban!)

#### **7. Miskolci Autista Alapítvány –Csermőkei u. 2/a**

Cél: társadalmi integráció segítése

Napközi otthon működtetése

Közhasznú alapítv.- minimum térítési díj

21 foglalk. /15bentlakásos 15 napközi ellátott

Fejl: pszichiátriai lakásonthon, létszám, import, eszk, fejl

Intézményi (óvoda, isk.) háttér javítása

#### **8. Mozgássérültek és Barátaik Egyesülete- Aranyj 37.**

Cél: Esélyegyenlőség megteremtése

Rehabilitáció, utaztatás segítése, akadály mentesítés, tanácsadások, klubok, képzések, szabadidős tev.

8/300fő/hó ellátott

Probléma: akadálymentesítés lassúsága, jogi nehézségek, szállítás-oktatás-munkahely problémái, nappali foglalkoztatás

Fejl: személyi segítő szolgáltatás információs kiadványok, foglalkoztatás, szállítás, nyelvi képzés, eszköz kölcsönzés számítógép, lépcsőjáró szerkezet, létszám bővítés, ingatlan fejlesztés

#### **9. BAZ m. Alkoholizmus Ell. Egyesület. Karsai 19.**

Célok: Alkoholizmus elleni küzdelem, megelőzés, rehabilitáció

Segítés, érdekvédelem, életvezetési tanácsok, intézeti kezelése előkészítés, segítés

5 fő önkéntes-klubtagok

Fejl: infrastrukt, eszközök

### **10. Drogambulancia- csabai k. 9-11.**

Kiemelten Közhasznú Alapítvány

Cél: Drogbetegyek ellátása

Tücsere, mentális segítség, gyógyszeres-pszichoterápiás kezelés, szabadidős pr.(csocso, asztalitenisz) kerámia szakkör, filmklub, ingyenes szolgáltató

11/167/hó ellátott

Probl.: anyagi-családi krízishelyzet, nincs kórházi bentlakásos háttér, nem megoldott a reszocializáció(munkahelyek hiánya)

Fejl: utcai munka fejlesztése, rehabilitációs munka erősítése, szakember számának növelése, eszköz, infrastrukt. fejl.

Gyermekszolgálat

### **11. Miskolci Nagycsaládosok Egyesülete- Pallos u. 10**

Cél: Érdekvédelem, táboroztatás, nyelvoktatás, programok

5 fő önkéntes-15 férőhely (3)-60 fő/év ellátott

Probl.: Fiatal felnőtteknek kevés foglalkoztató program, nincsenek olcsó vásárlási lehetőségek, pályázatok, nem kérik ki a véleményüket

Fejl: A tagoknak alkalmi munka lehetőségek

Krízis szerv.

### **12. Létminimum Alatt Élők Társasága-Széchenyi 38 I/3**

Cél : elesettek, szegények életminőségének védelme, társadalmi szolidaritás felkeltése.

(Ruha, bútor, élelmiszer gyűjtése, szétbontása, jogsegély, lelki gondozás, jótékonyági koncert, adománygyűjtő akciók)

Közhasznú egyesület

1 foglalkoztatott, 8 önkéntes-24fő/hó ellátott

Problémák.: jövedelem nélküliség, éhezés, anyagi okokból családból kiszakított gyerekek

Fejlesztés: létszám, infrastruktúra, eszköz

Gyermeksz.

### **13. Szülők Egyesülete a Gyermekekért**

Cél: Szülők képviselője az oktatás különböző területein, a gyermek és ifjúságvédelemben

(Szülői szervezetek alakítása, kiadvány, képző helyek, fejlesztési tervek ellenőrzése, véleményezése, oktatással kapcsolatos előkészítő munkák)

15 önkéntes

## **MEP (szolgáltatásokról prospektusok)**

### **Tevékenység: Teljes körű jogi felvilágosítás igazolások kiadása**

- családi pótlék
- gyermekgondozási díj (Gyed)
- gyermekgondozási segély (Gyes)
- gyermeknevelési támogatás (Gyet)
- fogyatékosági támogatás
- nyugdíjszerű rendszeres pénzellátások: -átmeneti járadék,- rendszeres szociális jár.
- előrehozott és csökkentett össz. Előreh. Nyugdíj
- karkedvezményes nyugdíj
- özvegyi nyugellátás
- öregségi nyugdíj
- rokkantsági nyugdíj
- baleseti rokkantsági nyugdíj
- háztartási nyugellátások
- terhességi-gyermekágyi segély
- gyermekápolási táppénz
- anyasági támogatás
- kiegészítő családi pótlék
- gyermekek után járó szabadság  
családi adókedvezmény



# BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN MEGYE ÉS MISKOLC SZOCIÁLIS HELYZETE

## Demográfiai, gazdasági helyzet

### A népességszám alakulása

Miskolc népessége 1990-től 2000-ig 203.217 főről 186.346 főre (8,3%-kal) csökkent. A természetes fogyás a népességfogyás 42,7%-át magyarázza. A csökkenés nagyobb része a bevándorlás és elvándorlás közötti különbségből adódik. A jelzett időszakban 12%-kal kevesebb gyermek született Miskolcon. Ez egyrészt a szülőképes nők számának csökkenésével másrészt a szülési hajlandóság csökkenésével magyarázható. A vizsgált időszakban sem abszolút értékét, sem arányait tekintve nem következett be változás a mortalitásban.

### A migráció népességre gyakorolt hatása

Számítások szerint a 8,3%-os népességfogyásból 3,6% a természetes fogyás, 4,7% pedig a negatív vándorlási különbözet, mely főként a 18-30 év közötti korosztály elköltöztetéséből adódik. (Ugyancsak negatív különbözetet mutat a 41-50 éves korosztály migrációja.)

### A népesség korszerkezetének változása

Hasonló az országos adatokhoz. Itt is a két meghatározó korcsoport az 1950-es és 1970-es évek közepén születettek. 2008-ig csökkenés várható a 20 év alatti korcsoportokban. Nőni fog az 50 (különösen a 70) éven felüliek aránya, a nyugdíjasok száma.

### A miskolci városrészek demográfiai differenciálódása

A rendezés alapja az egyes városrészekben a gyermekek, felnőttek és a nyugdíjasok aránya.

1. Azok a városrészek, melyekben nagyon magas (40% körüli vagy több) a nyugdíjasok aránya. A felnőttek (nyugdíjasokkal) megközelítik a 90%-ot. Ezek előregedett városrészeknek tekinthetők:

Selyemrét, Szentpéteri-kapu nyugati része, Kilián

2. Azok a városrészek melyekben magas (24-30%-os) a gyermekek és alacsony (20% alatti) a nyugdíjasok aránya. Ezek a gyermekes családok által lakott területek:  
Tetemvár, Szondi-telep, Békeszálló, Lyukóvölgy, Bedegvölgy, Egyetemváros
3. Azok a városrészek melyekben a felnőttek igen magas (60% feletti), a nyugdíjasok (15% alatti), s a gyerekek (16-22%) alacsony aránya jellemzi. Az itt élők általában még gyermektelenek, vagy már felnőtt gyermekek vannak. Ilyenek:  
Szirma, Komlós tető, Avas, Vologda, Jókai városrész
4. A többi (amelyek nem tartoznak az első háromba).

Segélyezés:

Legjelentősebb gondok:

- Munkanélküliség (sok pályakezdő)
- A rokkantnyugdíjasok magas részaránya
- Az aktív, keresőképes lakosság folyamatos fogyása
- Romló életkörülmények

Folyamatosan emelkedik mind az esetszám (77%-os) mind a kifizetett összeg (db. 270%-os) A segélyezésben a városi átlag fölöttiek az alábbi városrészek: Vargahegy, Avas, Tetemvár, Mendikás, Béke szálló, Vasgyár, Lyukóvölgy, Pereces, Bükkszentlászló.

Gyermekes családok helyzete

787 gyermekes család (minta alapján)

*Családszerkezet:*

- 2 szülő	63,8%		Az egyszülő családok többszörösen hátrányos helyzetben vannak. Általában képzetlenebbek, tehát alacsonyabb a jövedelmük, több közöttük a munkanélküli. A gyerekes családok 21%-a az Avason él. Magas az egyszülő családok aránya az Avason, a Belvárosban, a Majláthon és Diósgyőrben.
- 2 szülő és mások	9,5%		
- 1 szülő (és mások)	26,7%		
hajadon, nőtlen	2,4%		
özvegy	8,4%		
elvált	14,0%		
külön él	1%		

A háztartásfők iskolai végzettség:

	2 szülő	1 szülő
nem járt iskolába	0,2	0,7
8 általánosnál kevesebb	2,2	4,2
8 általános	7,2	15,4
szakmunkásképző	32,3	20,4
középfokú	35,5	41,8
felsőfokú	22,8	17,5

*Lakáskörülmények:* átlagosak. A lakások 68 m<sup>2</sup>-esek (2,6 szobások), összkomfortosak.

A családok 5%-a él komfort nélküli lakásokban.

*Anyagi helyzetük*

	2 szülő	1 szülő
nyomorog	1,2%	5,3%
rossz helyzetű	18,1	28,1
átlagos	69,9	59,3
jó helyzetű	10,2	6,7
van megtakarít.	29,1	14,7
van kifizetetlen számlája	21,3	31,9

*Hány forintra lenne szüksége*

	egy szülő		két szülő	
	kiadásai	szüks. össz.	kiadásai	szüks. össz.
nyomorgó	76.725	142.667	88.333	165.000
rossz helyzetű	88.519	160.250	96.256	192.527
átlagos helyzetű	115.049	196.627	121.587	244.188
jó helyzetű	144.235	253.684	186.363	243.529

A kiadások és a szükségesnek ítélt jövedelem a legrosszabb helyzetűeknél 200%-os, a legjobb helyzetűeknél kb. 80%-os eltérést mutat.

*Élelmiszerfogyasztás:*

A családok 29%-a hiányosnak ítéli táplálkozását. Főként a gyümölcsöt, tejterméket, húst hiányolják.

*Egészségi állapotuk:*

A családok 41%-ában fordult elő valamilyen betegség 1 éven belül. Fertőző betegség van a családok 10%-ában, alkoholizmus a 4%-ában, kábítószer fogyasztás a 0,6%-ában. A gyógyszereket a legrosszabb helyzetűek 50%-a (a jók 2%-a) nem tudja kiváltani.

*Túlélési stratégiák:*

A gyerekes családok kb. 40%-a romlónak ítélte (az utóbbi 3 évben) anyagi helyzetét. Kompenzálni (50%) az olcsóbb és kevesebb élelmiszervásárlással igyekeztek. Problémáikkal elsősorban rokonaikhoz, barátaikhoz fordulnak. Harmadikként (a családok kb. 20%-a) az önkormányzattól kér segítséget. Főként pénzbeli segítséget (22,9%), lakhatási támogatást (14,2%), esetleg munkanélküli (8,1%) és iskoláztatási (7,4%) támogatást kérnek.

Harmaduk értékelte romlónak anyagi helyzetét s ennyien fordultak segítségért az önkormányzathoz, de csak 10%-uk kapott.

**Közüzemi hátralékok**

		MIK Rt.	MIHÓ Rt.	MIVÍZ Rt.
1996	lakás	4.935	10.329	1.896 vízóra
	Ft.	121.500.654.-	435.010.012.-	367.126.061.-
1998	lakás	6.879	12.865	17.948 épület
	Ft.	223.960.071.-	940.357.534.-	456.244.658.-
2000	lakás	5.647	12.585	13.530 épület
	Ft.	225.290.078.-	1.246.156.141.-	697.130.253.-

A hátralék összege folyamatosan nő, a hátralékosok száma stagnál, vagy csökken. A távfűtéses lakások 39,2%-a tartozik.

### Nyugdíjas családok helyzete:

A nyugdíjasok 30,4%-a egyedül él. A családosok 62%-a egy-, 30%-a kettő-, 8%-a háromgenerációs családban él. Átlagéletkoruk 64,3 év, 27%-uk 70 év feletti. A rokkantnyugdíjasok átlagéletkora 48,9 év. A legtöbb nyugdíjas az Avason él (10%-uk). Magas az arányok Diósgyőrben, a Belvárosban, Majláth és Martin kertváros területén. Legtöbben (54,6%) lakótelepeken élnek.

### *Lakáskörülmények:*

Átlagméret 61 m<sup>2</sup>, 2,3 szoba. Nem összkomfortosban él a nyugdíjasok kb. 8%-a.

### *Anyagi helyzetük:*

	nyugdíjas	nem nyugdíjas
nyomorog	2,7%	1,9%
rossz helyzetű	25,9	19,2
átlagos helyzetű	66,6	67,6
jó helyzetű	3,8	10,7
van           kifizetetlen számla	16,5	23,9
díjhátralékos	11,5	17,6

A nyugdíjasok szabálykövető magatartása miatt kevesebb a díjhátralékuk.

A nyugdíjasok 19%-ának van munkajövedelme is. Összes kiadásaik 50%-át élelmiszerre s rezsire költik. A gyógyszerek és a törlesztés kiadásaik 20%-át jelentik.

### *Élelmiszerfogyasztás:*

42%-uk hiányosnak ítéli étkezését. Főként a gyümölcs, a tejtermék és a hús hiányzik.

### *Betegség*

Komolyabb betegsége van a nyugdíjasok 70,7%-ának (a nem nyugdíjasoknál 29,7%-nak). 25%-uk nem tudja kiváltani a gyógyszereit.

## Szociális szakellátások

### Főbb jellemzők

A szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló többször módosított 1993. évi III. törvény (továbbiakban: szociális törvény) szabályozza a személyes gondoskodást nyújtó szociális szolgáltatások biztosítását. A gondoskodás főbb formái a szociális alap- és szakosított ellátás. A személyes gondoskodás különféle formáinak és típusainak biztosításában az egyes települési önkormányzatok feladata eltérő – az adott település állandó népesség számától függ. A szociális törvény szabályozza az egyes ellátási formák kötelező biztosítását is\*.

A következőkben a megye településszerkezetének figyelembevételével áttekintjük a szakosított ellátási formák meglétét, előfordulási gyakoriságát, esetleges hiányosságokat. Elemzési keretünk fő sarokköve az Európai Unió fő beavatkozási területe: a statisztikai kistérség.

A korábbiakban már áttekintettük a megye főbb demográfiai és népmozgalmi adatait, most röviden összefoglaljuk a településszerkezet sajátosságait.

A legmeghatározóbb elem a magas település szám. Borsod-Abaúj-Zemplén megye az ország legtöbb településével rendelkező megyéje. Ugyanakkor a 357 település közül mindössze tíznek haladja meg az állandó népessége a 10.000 főt és a lakosság több mint 80%-a 2.000 főnél kisebb lélekszámú településen él. Ez két adat is mutatja, hogy a szakosított ellátások biztosítása nehézségekbe ütközhet; a szociális törvény e két állandó lakónépesség számhoz köt kötelezően megszervezendő ellátási formákat. Röviden összefoglalva: a törvény értelmében a megye jelentős részén nem kötelezhetőek az önkormányzatok, akár csak egy idősek klubjának megszervezésére sem.

A statisztikai kistérségek száma 2004. január 1.-től, a korábbi 11-ről 15-re emelkedett, így több olyan térség is van melynek központját viszonylag alacsony állandó népesség

---

\* **2003. évi III. tv. 87. §** Az a települési önkormányzat, amelyiknek területén

*a)* kétezernél több állandó lakos él, idősek nappali ellátását nyújtó intézményi szolgáltatást;  
*b)* tízezernél több állandó lakos él, az *a)* pontban foglalt ellátást, valamint az utcai szociális munkát, éjjeli menedékhelyet, nappali melegedőt és az idősek átmeneti elhelyezését szolgáló intézményt;

*c)* húszezernél több állandó lakos él, a *b)* pontban foglalt ellátást, valamint nappali ellátást nyújtó intézményi formákat;

*d)* harmincezernél több állandó lakos él, a *c)* pontban foglalt ellátást, valamint átmeneti elhelyezési formákat köteles biztosítani.

jellemzi, pl. Tokaj 4464 fő, Mezőcsát 6740 fő. Nemcsak ezeken a területeken jelent gondot a szakellátások megszervezése. Az alábbiakban a megye összesített adatait láthatjuk:

1. táblázat: Szakellátások száma Borsod-Abaúj-Zemplén megyében

	Települések száma (db)	Relatív gyakoriság (%)
Szakellátás <i>nincs</i>	322	90,2
<i>van</i>	35	9,8
Összesen	357	100,0

A táblázat adataiból kiolvasható, hogy a megye településeinek kevesebb, mint 10%-án található valamilyen szakosított ellátási forma.

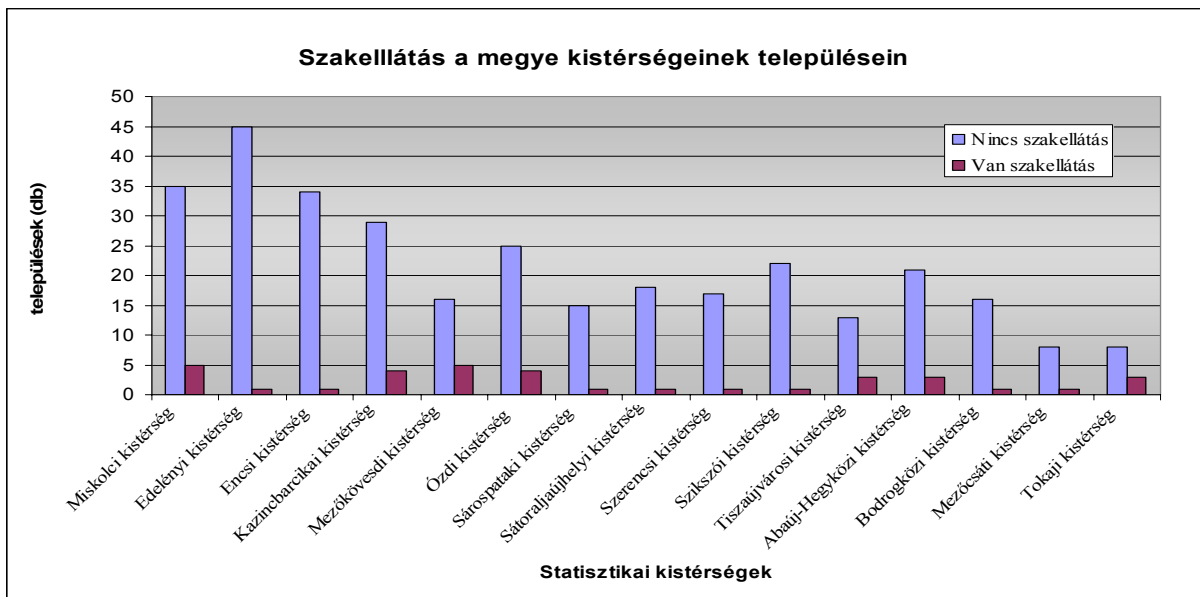
A kistérségekre lebontott adatokat a következő táblázat mutatja:

2. táblázat: Szakellátások a statisztikai kistérségekben

Statisztikai kistérség	A kistérség hány településén		A kistérség településeinek száma (db)
	nincs szakellátás (db)	van szakellátás (db)	
Miskolci kistérség	35	5	40
Edelényi kistérség	45	1	46
Encsi kistérség	34	1	35
Kazincbarcikai kistérség	29	4	33
Mezőkövesdi kistérség	16	5	21
Ózdi kistérség	25	4	29
Sárospataki kistérség	15	1	16
Sátoraljaújhelyi kistérség	18	1	19
Szerencsi kistérség	17	1	18
Szicszói kistérség	22	1	23
Tiszaújvárosi kistérség	13	3	16
Abaúj-Hegyközi kistérség	21	3	24
Bodrogközi kistérség	16	1	17
Mezőcsáti kistérség	8	1	9
Tokaji kistérség	8	3	11
<b>Összesen</b>	<b>322</b>	<b>35</b>	<b>357</b>

A fenti adatok részletes elemzése nélkül is láthatjuk, hogy a kistérségek több mint felében csak egy szakellátási forma található meg.

A fenti adatokat szemlélteti az alábbi ábra, melyen jól megfigyelhető a kimagaslóan sok települést magukba foglaló kistérségek helyzete.



**1. ábra**

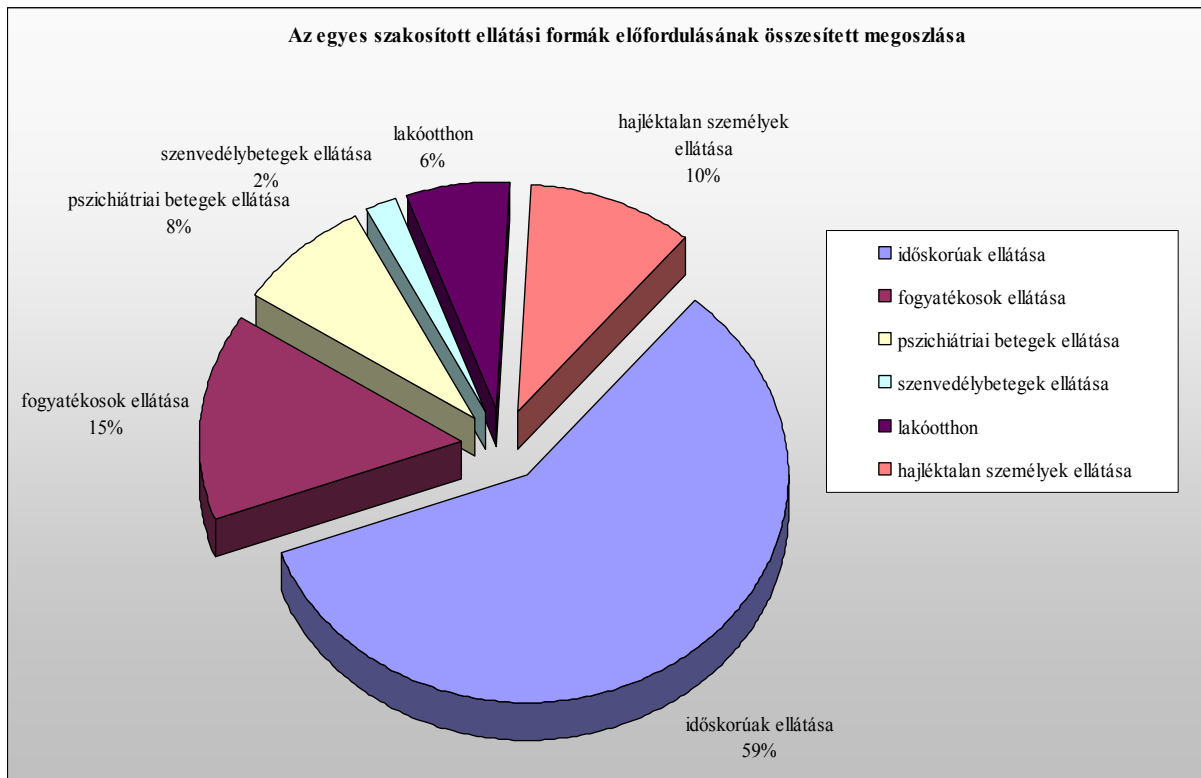
A fenti adatokból egyértelműen látható, hogy a három legnagyobb település számú kistérségből kettőben csak egy-egy darab szakellátást nyújtó település van. A Miskolci kistérségben a megyei jogú város központi szerepe dominál, Edelény és Encs pedig a két leginkább aprófalvas településcsoport központja.

Encsen két időseket ellátó intézmény működik: megyei és Encs és vonzáskörzete ellátási területtel. Edelényben pedig több ellátási típus is megjelenik. A Miskolci kistérség további három településén, pedig országos ellátási területű intézmény is van.

A többi esetben is vegyesen fordulnak elő helyi és megyei vagy országos ellátási szintű intézmények. Így azon kistérségek, ahol csak egy szakellátást biztosító intézmény működik ott is osztoznak a szolgáltatáson más kistérségekkel, megyékkel az ott lakók.

A következő ábra a megye szakosított ellátásainak összesített eloszlását mutatja.





**2. ábra**

### **Az egyes szakellátási típusok bemutatása**

A szociális törvény értelmében a szakosított ellátáshoz való hozzájutást a rászorultak részére minden települési önkormányzatnak biztosítani kell. A szakosított ellátásoknak két fő formája van:

- **a nappali ellátást nyújtó intézmények,**
- **bentlakásos intézmények.**

A **nappali ellátást** nyújtó intézmények a saját otthonukban élők részére kínálnak szolgáltatásokat.

Ezek a következők:

- idősek klubja,
- a fogyatékosok nappali intézménye,
- a szenvedélybetegek nappali intézménye,
- pszichiátriai betegek nappali intézménye,
- nappali melegedő.

Az idősek klubja ellátásról minden 2.000 fő feletti állandó lakosú település önkormányzatának gondoskodnia kell.

**3. táblázat: Időskorúak ellátása a 2000 fő alatti és a feletti lakónépességű településeken**

Település nagysága	Idősek szakellátása (település db)		Település összesen (db)
	Nincs	Van	
2000 fő feletti települések:	43	21	64
2000 fő alatti települések:	286	7	293
<b>Települések összesen:</b>	<b>329</b>	<b>28</b>	<b>357</b>

Az adatokat megvizsgálva láthatjuk, hogy a szociális törvény kívánalmait a megye 2.000 főnél nagyobb településeinek több mint 66%-a nem teljesíti – azaz nincs idősellátás. 7 kisebb településen viszont működik ilyen szolgáltatás.

**4. táblázat: Időskorúak ellátása a megye kistérségeiben**

		Szakellátás típusa: időskorúak ellátása (települések száma)		Összesen
		Nincs idősek ellátása	Van idősek ellátása	
Statisztikai kistérség	Miskolci kistérség	36	4	40
	Edelényi kistérség	45	1	46
	Encsi kistérség	34	1	35
	Kazincbarcikai kistérség	31	2	33
	Mezőkövesdi kistérség	17	4	21
	Ózdi kistérség	25	4	29
	Sárospataki kistérség	15	1	16
	Sátoraljaújhelyi kistérség	18	1	19
	Szerencsi kistérség	17	1	18
	Szikszói kistérség	22	1	23
	Tiszaújvárosi kistérség	14	2	16
	Abaúj-Hegyközi kistérség	22	2	24
	Bodrogközi kistérség	17	0	17
	Mezőcsáti kistérség	8	1	9
	Tokaji kistérség	8	3	11
	Összesen	329	28	357

Az új település struktúra kialakításával 2004. január 1-től van olyan kistérség, ahol nincs idős ellátás. Ez a Bodrogközi kistérség Cigánd központtal.

**5. táblázat: Szakellátás a Bodrogi kistérség településein**

Szakellátás a Bodrogi kistérség településein		
Település	Lakónépesség (fő)	Szakellátási forma
Kisrosvány	247	nincs szakellátás
Felsőberecki	342	nincs szakellátás
Dámóc	456	nincs szakellátás
Lácacséke	461	nincs szakellátás
Karos	491	nincs szakellátás
Semjén	498	nincs szakellátás
Révleányvár	639	nincs szakellátás
Tiszacsermely	668	nincs szakellátás
Nagyrosvány	836	nincs szakellátás
Alsóberecki	890	nincs szakellátás
Zemplénagárd	930	nincs szakellátás
Bodroghalom	1496	nincs szakellátás
Pácin	1603	nincs szakellátás
Ricse	1958	pszichiátria betegek ellátása
Karcsa	2084	nincs szakellátás
Tiszakarád	2718	nincs szakellátás
Cigánd	3548	nincs szakellátás
<b>Összesen</b>	<b>19865</b>	

Ricse községben B-A-Z Megyei Önkormányzat tartós bentlakásos intézményt üzemeltet, megyei ellátási területtel. A kistérség 19865 lakója más kistérségekben találja meg a szakellátási formákat csak.

### **A szakellátási formák**

A szociális törvény a szakellátási formákat az alábbi módon csoportosítja.

A **bentlakásos ellátások** két fő formája:

- átmeneti elhelyezést nyújtó intézmény,
- tartós bentlakásos intézmény.

Az *átmeneti elhelyezési* formák a következők:

- időskorúak gondozóháza,
- fogyatékos személyek gondozóháza,
- pszichiátriai betegek átmeneti otthona,
- szenvedélybetegek átmeneti otthona,
- éjjeli menedékhely, hajléktalan személyek átmeneti szállása.

A *tartós bentlakásos* ellátások három főbb típusát említi a szociális törvény:

- a) ápolást, gondozást nyújtó intézmény,
- b) rehabilitációs intézmény,
- c) lakóotthon.

*Az ápolást, gondozást nyújtó intézmények a következők:*

- az idősek otthona,
- a fogyatékos személyek otthona,
- a pszichiátriai betegek otthona,
- a szenvedélybetegek otthona,
- a hajléktalanok otthona.

**6. táblázat: Szenvedélybetegek ellátása a megye kistérségeiben**

		Szakellátás típusa: szenvedélybetegek ellátása (települések száma)		Összesen
		Nincs szenvedélybetegek ellátása	Van szenvedélybetegek ellátása	
Statisztikai kistérség	Miskolci kistérség	40	0	40
	Edelényi kistérség	46	0	46
	Encsi kistérség	35	0	35
	Kazincbarcikai kistérség	32	1	33
	Mezőkövesdi kistérség	21	0	21
	Ózdi kistérség	29	0	29
	Sárospataki kistérség	16	0	16
	Sátoraljaújhelyi kistérség	19	0	19
	Szerencsi kistérség	18	0	18
	Szikszói kistérség	23	0	23
	Tiszaújvárosi kistérség	16	0	16
	Abaúj-Hegyközi kistérség	24	0	24
	Bodrogközi kistérség	17	0	17
	Mezőcsáti kistérség	9	0	9
	Tokaji kistérség	11	0	11
Összesen		356	1	357

Dédestapolcsányban található a megye egyetlen kimondottan szenvedélybetegek kezelésére szolgáló intézménye.

*A rehabilitációs intézmények a fentihez hasonlóan lehetnek:*

- fogyatékos személyek,
- pszichiátriai betegek,
- szenvedélybetegek és
- hajléktalan személyek számára kialakított szakellátások.

7. táblázat: Rehabilitáció a megye kistérségeiben

		Szakellátás típusa: rehabilitáció (települések száma)		Összesen
		Nincs rehabilitáció	Van rehabilitáció	
Statisztikai kistérség	Miskolci kistérség	39	1	40
	Edelényi kistérség	46	0	46
	Encsi kistérség	35	0	35
	Kazincbarcikai kistérség	33	0	33
	Mezőkövesdi kistérség	21	0	21
	Ózdi kistérség	28	1	29
	Sárospataki kistérség	15	1	16
	Sátoraljaújhelyi kistérség	19	0	19
	Szerencsi kistérség	18	0	18
	Szikszói kistérség	23	0	23
	Tiszaújvárosi kistérség	16	0	16
	Abaúj-Hegyközi kistérség	24	0	24
	Bodrogközi kistérség	17	0	17
	Mezőcsáti kistérség	9	0	9
	Tokaji kistérség	11	0	11
	Összesen	354	3	357

A lakóotthon:

- a fogyatékos személyek,
- a pszichiátriai betegek és
- a szenvedélybetegek, számára nyújt önálló életvitelhez szükséges feltételeket.

**8. táblázat: Lakóotthonok a megye kistérségeiben**

		Szakellátás típusa: lakóotthon (települések száma)		Összesen
		Nincs lakóotthon	Van lakóotthon	
Statisztikai kistérség	Miskolci kistérség	40	0	40
	Edelényi kistérség	45	1	46
	Encsi kistérség	35	0	35
	Kazincbarcikai kistérség	33	0	33
	Mezőkövesdi kistérség	20	1	21
	Ózdi kistérség	28	1	29
	Sárospataki kistérség	16	0	16
	Sátoraljaújhelyi kistérség	19	0	19
	Szerencsi kistérség	18	0	18
	Szikszói kistérség	23	0	23
	Tiszaújvárosi kistérség	16	0	16
	Abaúj-Hegyközi kistérség	24	0	24
	Bodrogközi kistérség	17	0	17
	Mezőcsáti kistérség	9	0	9
	Tokaji kistérség	11	0	11
Összesen		354	3	357

**9. táblázat: Fogyatékosok ellátása a megye kistérségeiben**

		Szakellátás típusa: fogyatékosok ellátása (települések száma)		Összesen
		Nincs fogyatékosok ellátása	Van fogyatékosok ellátása	
Statisztikai kistérség	Miskolci kistérség	38	2	40
	Edelényi kistérség	45	1	46
	Encsi kistérség	35	0	35
	Kazincbarcikai kistérség	33	0	33
	Mezőkövesdi kistérség	21	0	21
	Ózdi kistérség	28	1	29
	Sárospataki kistérség	15	1	16
	Sátoraljaújhelyi kistérség	19	0	19
	Szerencsi kistérség	18	0	18
	Szikszói kistérség	23	0	23
	Tiszaújvárosi kistérség	16	0	16
	Abaúj-Hegyközi kistérség	23	1	24
	Bodrogközi kistérség	17	0	17
	Mezőcsáti kistérség	9	0	9
	Tokaji kistérség	10	1	11
Összesen		350	7	357

10. táblázat: Pszichiátria betegek ellátása a megye kistérségeiben

		Szakellátás típusa: pszichiátria betegek ellátása (települések száma)		Összesen
		Nincs pszichiátria betegek ellátása	Van pszichiátria betegek ellátása	
Statisztikai kistérség	Miskolci kistérség	40	0	40
	Edelényi kistérség	46	0	46
	Encsi kistérség	35	0	35
	Kazincbarcikai kistérség	32	1	33
	Mezőkövesdi kistérség	20	1	21
	Ózdi kistérség	29	0	29
	Sárospataki kistérség	16	0	16
	Sátoraljaújhelyi kistérség	19	0	19
	Szerencsi kistérség	18	0	18
	Sziksói kistérség	23	0	23
	Tiszaújvárosi kistérség	15	1	16
	Abaúj-Hegyközi kistérség	24	0	24
	Bodrogközi kistérség	16	1	17
	Mezőcsáti kistérség	9	0	9
	Tokaji kistérség	11	0	11
	Összesen	353	4	357

11. táblázat: Hajléktalan személyek ellátása a megye kistérségeiben

		Szakellátás típusa: hajléktalan személyek ellátása (települések száma)		Összesen
		Nincs hajléktalan személyek ellátása	Van hajléktalan személyek ellátása	
Statisztikai kistérség	Miskolci kistérség	39	1	40
	Edelényi kistérség	46	0	46
	Encsi kistérség	35	0	35
	Kazincbarcikai kistérség	32	1	33
	Mezőkövesdi kistérség	20	1	21
	Ózdi kistérség	28	1	29
	Sárospataki kistérség	16	0	16
	Sátoraljaújhelyi kistérség	19	0	19
	Szerencsi kistérség	18	0	18
	Sziksói kistérség	23	0	23
	Tiszaújvárosi kistérség	15	1	16
	Abaúj-Hegyközi kistérség	24	0	24
	Bodrogközi kistérség	17	0	17
	Mezőcsáti kistérség	9	0	9
	Tokaji kistérség	11	0	11
	Összesen	352	5	357

Szakellátások Borsod-Abaúj-Zemplén megye kistérségeinek településein (települések száma)																
	időskorúak ellátása		fogyatékosok ellátása		pszichiátriai betegek ellátása		szenvedély-betegek ellátása		lakóotthon		hajléktalan személyek ellátása		rehabilitáció		összesen	
	nincs	van	nincs	van	nincs	van	nincs	van	nincs	van	nincs	van	nincs	van	nincs	van
<b>Miskolci kistérség</b>	36	4	38	2	40	0	40	0	40	0	39	1	39	1	35	5
<b>Edelényi kistérség</b>	45	1	45	1	46	0	46	0	45	1	46	0	46	0	45	1
<b>Encsi kistérség</b>	34	1	35	0	35	0	35	0	35	0	35	0	35	0	34	1
<b>Kazincbarcikai kistérség</b>	31	2	33	0	32	1	32	1	33	0	32	1	33	0	29	4
<b>Mezőkövesdi kistérség</b>	17	4	21	0	20	1	21	0	20	1	20	1	21	0	16	5
<b>Ózdi kistérség</b>	25	4	28	1	29	0	29	0	28	1	28	1	28	1	25	4
<b>Sárospataki kistérség</b>	15	1	15	1	16	0	16	0	16	0	16	0	15	1	15	1
<b>Sátoraljaújhelyi kistérség</b>	18	1	19	0	19	0	19	0	19	0	19	0	19	0	18	1
<b>Szerencsi kistérség</b>	17	1	18	0	18	0	18	0	18	0	18	0	18	0	17	1
<b>Sziksói kistérség</b>	22	1	23	0	23	0	23	0	23	0	23	0	23	0	22	1
<b>Tiszaújvárosi kistérség</b>	14	2	16	0	15	1	16	0	16	0	15	1	16	0	13	3
<b>Abaúj-Hegyközi kistérség</b>	22	2	23	1	24	0	24	0	24	0	24	0	24	0	21	3
<b>Bodrogközi kistérség</b>	17	0	17	0	16	1	17	0	17	0	17	0	17	0	16	1
<b>Mezőcsáti kistérség</b>	8	1	9	0	9	0	9	0	9	0	9	0	9	0	8	1
<b>Tokaji kistérség</b>	8	3	10	1	11	0	11	0	11	0	11	0	11	0	8	3
<b>Összesen</b>	329	28	350	7	353	4	356	1	354	3	352	5	354	3	322	35

12. táblázat: Szakellátások Borsod-Abaúj-Zemplén megye kistérségeinek településein



## Családsegítés és gyermekjólét

Miskolcon a Családsegítő Szolgálat 1990-ben alakult meg az Egyesített Szociális Intézmény részeként. Az intézmény alapító szerve a Miskolc Megyei Jogú Város Önkormányzata. 1991 áprilisában a Miskolc M. J. Város Közgyűlésének döntése alapján a Családsegítő Szolgálat elnyerte gazdasági és szervezeti önállóságát. 1997-től biztosítja a gyermekjóléti szolgáltatást is a családsegítő feladatok mellett.

Az intézményben jelenleg három területi szolgáltatási központ, és elkülönülten az Adósságkezelő Iroda működik, kialakításuk a város földrajzi és szociális sajátosságait figyelembe véve, arányosan történt.

Telephelyek:

- Budai Úti Területi Szolgáltatási Központ (TSZK) (Miskolc, Budai J. u. 4.)
- Kassai Úti TSZK (Miskolc, Kassai u. 19.)
- Fazola Úti TSZK (Miskolc, Fazola H. u. 4.)
- Adósságkezelő Iroda (Miskolc, Aba u. 49.)

Az intézmény ellátási körzete Miskolc város közigazgatási területe az Avasi városrészt kivéve. Az Avas városrész szociális alapellátását ugyanis 1998 februárjától az önállóan működő „Iránytű” Avasi Szociális Szolgálat biztosítja.

A Miskolci Családsegítő Központ – családsegítés keretében – Miskolc város felnőtt lakosságának 79,9%-át, gyermekjóléti szolgáltatás keretében a fiatalkorú (0-18 év) népesség 70,1%-át látja el.

2001. március 1-től az alapellátást végző szervezeti egységek mellett a regionális családsegítő módszertani feladatok, valamint a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei gyermekjóléti módszertani feladatok ellátására önálló Módszertani Munkacsoport alakult, mely a Jedlik Á. u. 3/a sz. alatt kapott helyet. A munkacsoportnál a tavalyi évben 7 fő tevékenykedett.

Speciális szolgáltatásként 2001. októberétől Adósságkezelő Iroda működik, melynek kialakítását a nagy mértékű közüzemi hátralékkal rendelkező lakosok száma tette szükségessé.

Az intézmény dolgozóinak száma 2003-ban összesen 74 fő volt. 1 fő intézményvezető, 1 fő Gyermekjóléti Szolgálat szakmai vezető, 1 fő intézményi adminisztrátor munkatárs mellett családsegítő családgondozóként a tavalyi évben összesen 15-en dolgoztak, és gyermekjóléti családgondozóként 21-en tevékenykedtek. (Minden területi egységnek külön vezetője van.) Az alkalmazott asszisztensek száma 8 fő volt. Adósságkezelési tanácsadóként 8 főt foglalkoztattak.

A Miskolci Családsegítő Központ gazdasági, technikai munkakörben 9 főt alkalmazott, és részmunkaidőben foglalkoztatott továbbá 1 fő jogászt, illetve 2 fő pszichológust.

Az intézmény munkatársainak döntő többsége felsőfokú szakirányú végzettséggel rendelkezik, mint ahogy az 1. táblázat mutatja.

<b>Családsegítésben dolgozók száma</b>	Budai u.	Fazola u.	Kassai u.	Aba u.	<b>Összesen</b>
Felsőfokú szakirányú végzettségű	2	4	2	5	<b>13</b>
Felsőfokú nem szakirányú végzettségű	2	2	3	3	<b>10</b>
Középfokú szakirányú végzettségű	0	1	1	1	<b>3</b>
Középfokú nem szakirányú végzettségű	1	0	0	1	<b>2</b>
<b>Összesen</b>	<b>5</b>	<b>7</b>	<b>6</b>	<b>10</b>	<b>28</b>
<b>Gyermekjólétben dolgozók száma</b>	Budai u.	Fazola u.	Kassai u.	<b>Összesen</b>	
Felsőfokú szakirányú végzettségű	3	6	5	<b>14</b>	
Felsőfokú nem szakirányú végzettségű	0	1	5	<b>6</b>	
Középfokú szakirányú végzettségű	1	1	1	<b>3</b>	
Középfokú nem szakirányú végzettségű	0	0	0	<b>0</b>	
<b>Összesen</b>	<b>4</b>	<b>8</b>	<b>11</b>	<b>23</b>	

1. táblázat: Miskolci Családsegítő Központban dolgozók végzettség szerinti megoszlása

Az intézmény a szociális alapellátások körébe tartozó családsegítést, valamint a gyermekjóléti-, gyermekvédelmi alapellátások körébe tartozó gyermekjóléti szolgáltatást és az adósságkezelési tanácsadást biztosítja működési területén, Miskolc város lakossága számára. Feladatkörét az 1993. évi III. tv., az 1/2000. (I.7.) Sz.Cs.M. rendelet, az 1997. évi XXXI. tv., a 15/1998. (IV.30.) NM rendelet, valamint Miskolc MJV Önkormányzatának 19/2003. (V.12.) rendelete szabályozza.

A **családsegítés** egy családcentrikus személyes gondoskodási forma, melynek célja a szociális és mentálhigiénés problémák esetén az életvezetési nehézségek elhárításának és feloldásának továbbá a helyi szociális szükségletek feltárásának és megoldásának elősegítése.

A családgondozó munkája során családoknak vagy egyedülálló személyeknek nyújt professzionális segítséget, támogatást ahhoz, hogy életüket emberi módon élhessék. A családsegítő szolgálat nyitott intézmény, alapellátás jellegű szolgáltatásai ingyenesek, a kliensekkel való együttműködés az önkéntességen alapszik. A szolgálat a nemzetközi normákhoz igazodó etikai alapelvek szerint működik.

*A családsegítés alapfeladatai a következők:*

- szociális és egyéb információs adatokat gyűjt az ellátást igénybevevők megfelelő tájékoztatása érdekében
- pszichológiai, jogi és egyéb tanácsadást szervez
- szervezi az aktív korú nem foglalkoztatott személyek együttműködési programját
- programokat szervez a működési területén élő lakosság számára
- segítséget nyújt az egyének, családok kapcsolatkézségének javításához
- segíti speciális támogató, önszolgáltató csoportok szervezését, működését
- családterápiás szolgáltatást biztosít.

A **gyermekjóléti szolgáltatás** olyan a gyermek érdekeit védő személyes szociális szolgáltatás, amely a szociális munka módszereinek és eszközeinek felhasználásával szolgálja a gyermek testi és lelki egészségének, családban történő nevelkedésének

elősegítését, a gyermek veszélyeztetettségének megelőzését, illetve megszüntetését, a családjából kiemelt gyermek visszahelyezését.

*A gyermekjóléti szolgáltatás alapfeladatai a következők:*

- a gyermeki jogokról és a gyermek fejlődését biztosító támogatásokról való tájékoztatás, a támogatásokhoz való hozzájárulás segítése
- családtervezési, nevelési, egészségügyi, mentálhigiénés és káros szenvedélyek megelőzését célzó tanácsadás, vagy ezekhez való hozzájárulás megszervezése
- szociális válsághelyzetben lévő várandós anya támogatása, segítése, tanácsokkal való ellátása
- szabadidős programok
- hivatalos ügyek intézésének segítése
- a gyermek veszélyeztetettségét észlelő jelzőrendszer működtetése
- veszélyeztetettséget előidéző okok feltárása, ezek megoldásaira javaslat készítése
- a jelzőrendszerként működő szervezettel való együttműködés megszervezése, tevékenységük összehangolása
- kialakult veszélyeztettség megszüntetése érdekében családgondozás, a családban jelentkező működési zavarok ellensúlyozása
- családi konfliktusok megoldásának elősegítése
- egészségügyi, szociális ellátás, valamint hatósági beavatkozás kezdeményezése
- javaslat készítése a gyermek családjából történő kiemelésére, a leendő gondozási helyére, vagy annak megváltoztatására
- a családjából kiemelt gyermek visszahelyezése érdekében a családgondozás biztosítása a család gyermeknevelési körülményeinek megteremtéséhez, javításához, a szülő és a gyermek közötti kapcsolat helyreállításához
- utógondozás biztosítása a gyermek családjába történő visszailleszkedéséhez

A gyermekjóléti szolgálat *alapellátás* keretében nyújtott szolgáltatása esetén gondozási terv készül, mely egy megállapodás a család és a családgondozó közt, és benne bizonyos viselkedési és magatartásformák, illetve rövid és hosszú távú célok vannak rögzítve.

*Védelembe vétel* esetén, mely egy hatósági intézkedés, tehát a család már határozatban van kötelezve a szolgálattal való együttműködésre, a gyermekjóléti szolgálat a gyermekvédelmi gondoskodás körébe tartozó hatósági intézkedések közül javaslatot

tehet a jegyzőnek a gyermek védelembe vételére, ideiglenes hatályú elhelyezésére, valamint a Városi Gyámhivatalnak a gyermek ideiglenes hatályú elhelyezésére vagy nevelésbe vételére. Védelembe vétel során a gyermekjóléti szolgálat vezetője illetve a kirendelt családgondozó a jegyző határozata alapján biztosítja a gyermekjóléti szolgáltatást. A családdal gondozási-nevelési terv készül, amely tartalmazza a veszélyeztető körülmények megjelölését, a védelembe vétel megszüntetéséhez szükséges változtatásokat, valamint ennek elérése érdekében a családgondozó, a szülő, továbbá a gyermek feladatait határidők megállapításával. Tartalmazza továbbá a család részére szükséges ellátásokat, szükségesnek tartott hatósági, illetve bírósági eljárások kezdeményezésének megjelölését, a segítséget nyújtó intézmények és személyek feladatainak meghatározását. Az együttműködés hiánya más hatósági intézkedést von maga után.

A családsegítő szolgálat munkaformái és szolgáltatásai közül a szociális munka gyakorlatában a közvetlen segítő tevékenység hagyományosan leggyakrabban az *egyéni esetkezelés*hez kötődik. A segítő munka a kliens és a családgondozó között létrejövő szerződés alapján, meghatározott időkeretek között történik. A kapcsolatfelvétel önkéntes jelentkezés, jelzőrendszer (nevelési-oktatási int., védőnő, eü.int., stb.) jelzése, vagy hivatalos szerv (gyámügy, bíróság, szoc.oszt., stb.) megkeresése alapján történik.

*Tanácsadás* keretében jogi, pszichológiai (felnőttek és gyermekek számára), és mentálhigiénés tanácsadás működik.

Az utóbbi időben egyre keresettebb szolgáltatás a *családterápia*, egy olyan segítségnyújtási forma, melynek során a család valamennyi családtag bevonásával, szakemberek segítségével saját erőforrásait mozgósítva megtalálhatja problémáira a megoldást.

A gyermek egészséges személyiségfejlődésének elengedhetetlen feltétele, hogy mindkét szülőjével kapcsolatban maradjon a válás után is, ehhez nyújt segítséget a *kapcsolatügyelet*.

Az *óvodai szociális munka* is azt a célt szolgálja, hogy az intézmény szolgáltatásai minél közelebb kerüljenek a lakossághoz.

Az egyéni esetkezelésen kívül *csoporthal végzett szociális szolgáltatást* is nyújt az intézmény. A hasonló szükséglettel és problémával küzdő emberek megismerve egymás nehézségeit, egymást támogatva önbizalmuk erősödhet, és önállóan is meg

tudnak birkózni problémáikkal. Például a Baba-Mama Klub, Nyári Napközis Tábor szervezése.

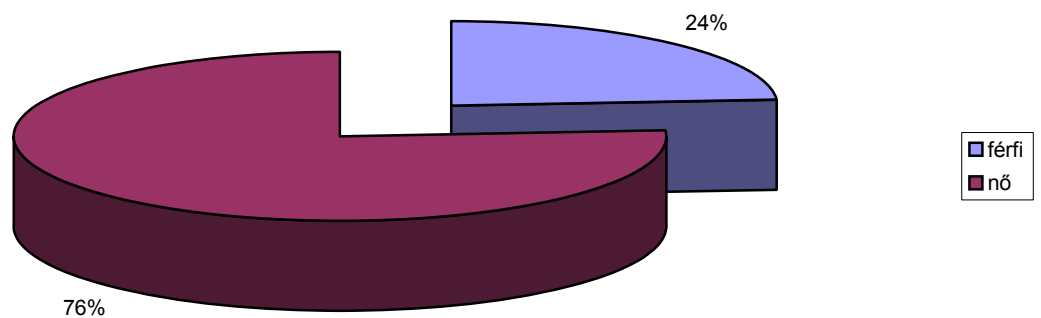
*Az adósságkezelési tanácsadás és szolgáltatás szintén felhasználja a szociális munka fentebb említett folyamatosan bővülő eszköztárát. Az Adósságkezelő Iroda az első időszakban közüzemi szolgáltatókkal kötött megállapodások alapján nyújtott segítséget részletfizetési szerződések megkötésében való közreműködéssel, háztartásvezetési tanácsadással, egyéni esetkezelésen alapuló adósságkezelési tanácsadással. 2003. júliusától ez az eszköztár a helyi önkormányzati rendelet (Miskolc MJV Önkormányzat 19/2003. (V.12.)) által szabályozott adósságkezelési szolgáltatással bővült.*

A rendelet alapján adósságkezelési szolgáltatásban részesíthető az a család vagy személy, akinek a háztartásában az egy főre eső jövedelem nem haladja meg a 46.400 Ft-ot, egyedül élő esetén a 63.800 Ft-ot, 70 éven felüli egyedül élő esetében a 75.400 Ft-ot. A lakásban tulajdonosként, bérlőként, haszonélvezőként lakik, adóssága a kérelem benyújtását megelőző 18 hónapban keletkezett, legalább hat havi és meghaladja az 50.000 Ft-ot. Adósságnak minősül a lakbérhátralék, a távhőszolgáltatási-, víz- és csatornahasználati díjtartozás. A kezelhető adósság maximum összege 266.000 Ft. Az adósnak vállalnia kell amennyiben az előző feltételeknek megfelel, hogy adósságának 25 (méltányos helyzetben 10) százalékát egy összegben vagy havi részletekben törleszti, a lakásfenntartási kiadásokkal együtt, és minimum 1 évig havonta adósságkezelési tanácsadáson vesz részt.

## II. Családsegítói szolgáltatást igénybevevők köre

Nem	Budai u.	Fazola u.	Kassai u.	Aba u.	Összesen
férfi	57	73	76	310	516
nő	152	171	188	1121	1632
<b>Összesen</b>	<b>209</b>	<b>244</b>	<b>264</b>	<b>1431</b>	<b>2148</b>

### Nem szerinti megoszlás



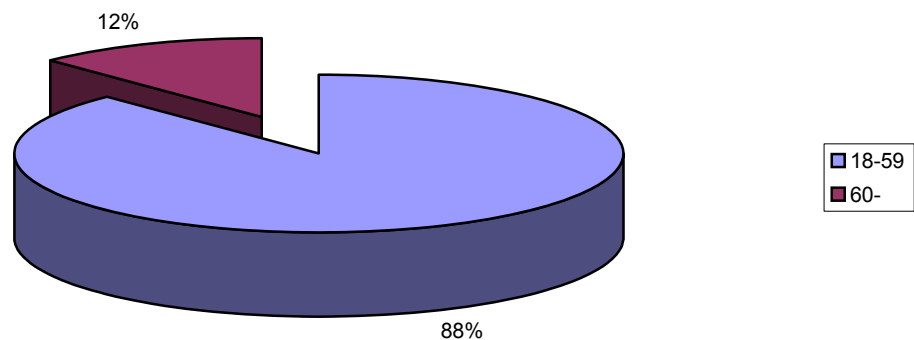
2003-ban összesen 2148-an fordultak a családsegítő szolgálathoz Miskolcon és kaptak valamilyen segítséget. Ahogy a fenti ábra és táblázat is mutatja, mindhárom területen és összességében is, döntően a nők veszik igénybe ezt a szociális szolgáltatást. Úgy tűnik külső segítséget napjainkban is a nők kérnek inkább a professzionális segítőtől.

Az életkor szerinti megoszlást tekintve is hasonló egyezés tapasztalható a négy területi egység között. A felnőtt munkaképes korú lakosság jóval nagyobb arányban,

88%-ban választotta a problémáinak ilyen módon történő orvoslását, mint az a nyugdíjas réteg, amely talán neveltetésénél fogva inkább családon belül igyekszik kisebb nagyobb sikerrel megoldani problémáit.

Életkor szerinti megoszlás	Budai u.	Fazola u.	Kassai u.	Aba u.	Összesen
18-59	166	210	244	1265	<b>1885</b>
60-	43	34	20	166	<b>263</b>
<b>Összesen</b>	<b>209</b>	<b>244</b>	<b>264</b>	<b>1431</b>	<b>2148</b>

**Életkor szerinti megoszlás**



A 2003-ban a családsegítő szolgálatnál járt 2148 kliens családi összetételét megvizsgálva szomorúan tapasztaltuk, hogy a legtöbb esetben, 30%-ban a gyermekkel élők érezték úgy, hogy problémáikra megoldást talán ez a szolgálat tud nyújtani.

Ha összevetjük az egyedül élők és a társsal élők arányát megfigyelhető, hogy az előbbieket jóval kevesebben kérték segítséget ettől az intézménytől. Többnyire kevesebben élnek egyedül azok, akik olyan anyagi erőforrással rendelkeznek, mint az intézmény kliensköre általában. Köztudott, hogy Miskolcon (is) egyedül fenntartani egy lakást biztos és komoly jövedelem nélkül szinte lehetetlen.



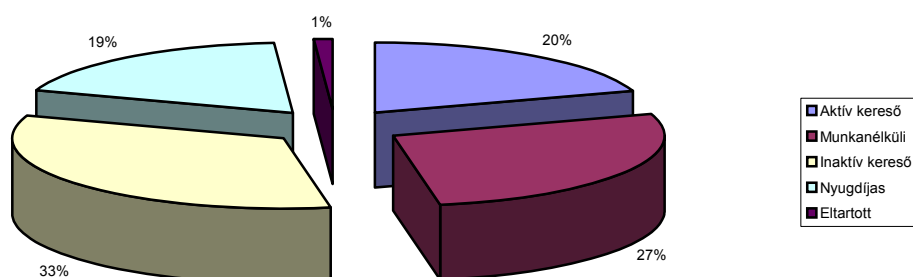
Több mint négyszer annyian vették igénybe a szolgáltatásokat a házastársi/élettársi kapcsolatban élő gyermekek, mint gyermektelen társaik. Sajnos egy gyermek nagy mértékben megterheli egy háztartás gazdálkodását, és mint majd a későbbiekben látni fogjuk, az igénybevevők többségének súlyos anyagi gondjaik vannak.

<b>Családi összetétel</b>	Budai u.	Fazola u.	Kassai u.	Aba u.	<b>Összesen</b>
<b>Egyedül élő</b>	<b>51</b>	<b>39</b>	<b>62</b>	<b>270</b>	422
<b>Házastársi/élettársi kapcs. élő</b>	<b>104</b>	<b>150</b>	<b>162</b>	<b>642</b>	1058
Házastársi/élettársi kapcs. élő - gyermekes	90	124	128	531	873
Házastársi/élettársi kapcs. élő - gyermektelen	14	26	34	111	185
<b>Gyermekkel élő</b>	<b>137</b>	<b>165</b>	<b>168</b>	<b>860</b>	1330
Gyermekét egyedül nevelő	47	41	40	329	457
Gyermekét társsal nevelő	90	124	128	531	873
<b>Egyéb</b>	<b>7</b>	<b>14</b>	<b>0</b>	<b>190</b>	211
<b>Összesen</b>	<b>209</b>	<b>244</b>	<b>264</b>	<b>1431</b>	<b>2148</b>

A klientúra 33%-a sajnos inaktív kereső. Biztos jövedelmük többnyire a gyermekek után járó juttatások, illetve a rendszeres szociális segély, amely Miskolcon 2003-ban 15260 forint volt. Nagy arányban (27%) fordultak meg az intézményben a munkanélküliek köréből is, mely jól mutatja Miskolc város égető problémáját, a nagy mértékű munkanélküliséget.

<b>Gazdasági aktivitás</b>	Budai u.	Fazola u.	Kassai u.	Aba u.	<b>Összesen</b>
Aktív kereső	47	51	40	397	<b>535</b>
Munkanélküli	87	69	139	433	<b>728</b>
Inaktív kereső	75	124	85	601	<b>885</b>
Nyugdíjas	61	58	52	325	<b>496</b>
Eltartott	14	5	14	0	<b>33</b>
<b>Összesen</b>	<b>284</b>	<b>307</b>	<b>330</b>	<b>1756</b>	<b>2677</b>

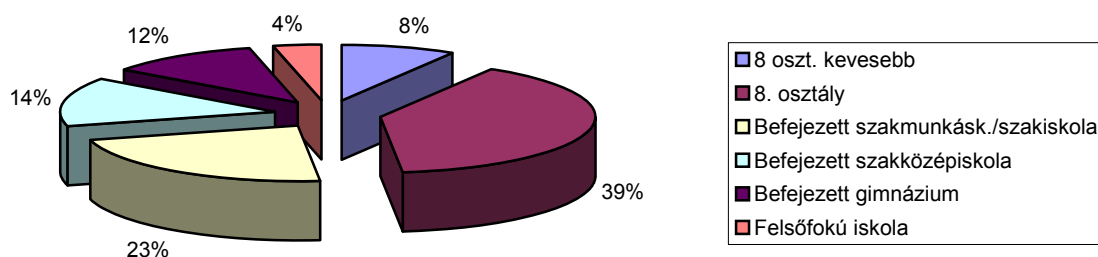
## Gazdasági aktivitás



Ha az iskolai végzettséget vizsgáljuk elmondható, hogy jellemzően a nyolc osztályt végzettek képviseltetik magukat. Ez már csak azért is elgondolkodtató, mert mai világunkban szakismeretek, képzettség, képezhetőség nélkül szinte lehetetlen stabil egzisztenciát teremteni. Talán ezért sem meglepő, hogy a szakmunkásképző iskolát végzettek is magas arányban, 23%-ban vannak jelen. Persze az is lehet, hogy minél magasabb iskolai végzettsége van valakinek, annál kevésbé választ külső segítséget családi problémák felmerülése esetén.

Iskolai végzettség	Budai u.	Fazola u.	Kassai u.	Aba u.	Összesen
8 oszt. kevesebb	23	32	29	98	<b>182</b>
8. osztály	99	97	123	535	<b>854</b>
Befejezett szakmunkásk./szakiskola	47	37	68	332	<b>484</b>
Befejezett szakközépiskola	15	37	18	234	<b>304</b>
Befejezett gimnázium	16	27	20	185	<b>248</b>
Felsőfokú iskola	9	14	6	47	<b>76</b>
<b>Összesen</b>	<b>209</b>	<b>244</b>	<b>264</b>	<b>1431</b>	<b>2148</b>

## Iskolai végzettség



2003-ban összesen 9009 alkalommal fordultak meg a szolgálatnál mindenféle változatos problémával. Itt azonban már jelentős eltérés mutatkozik a négy területi egység között. A 2003. júliusában indult adósságkezelési program azt eredményezte, ami a táblázatból is jól kitűnik, miszerint az éves forgalom az Adósságkezelő Irodában majdnem háromszorosa lett a TSZK- k forgalmához képest, és az intézményt újonnan felkeresők száma is majdnem ötször nagyobb.

Forgalomszám alakulása	Budai u.	Fazola u.	Kassai u.	Aba u.	Összesen
Éves forgalom (fő)	2548	1678	1158	3625	<b>9009</b>
Új kliensek száma	148	206	185	1111	<b>1650</b>
<b>Összesen</b>	<b>2696</b>	<b>1884</b>	<b>1343</b>	<b>4736</b>	<b>10659</b>

### III. Családsegítői szolgáltatás

Hozott problémák	Budai u.	Fazola u.	Kassai u.	Aba u.	Összesen
Életviteli	7	1	9	45	<b>62</b>
Családi-kapcsolati	31	18	19	0	<b>68</b>
Lelki-mentális	23	42	19	0	<b>84</b>
Gyermeknevelési	10	6	7	0	<b>23</b>
Anyagi	63	45	68	1300	<b>1476</b>
Foglalkoztatással kapcsolatos	7	9	51	0	<b>67</b>
Egészségkárosodás következménye	10	3	2	0	<b>15</b>
Ügyintézéshez segítségkérés	29	64	61	43	<b>197</b>
Információkérés	2	21	19	43	<b>85</b>
Egyéb	27	35	9	0	<b>71</b>
Több probléma együttes előfordulása	181	168	197	0	<b>546</b>
Krízishelyzet	26	12	5	86	<b>129</b>
<b>Összesen</b>	<b>416</b>	<b>424</b>	<b>466</b>	<b>1517</b>	<b>2823</b>

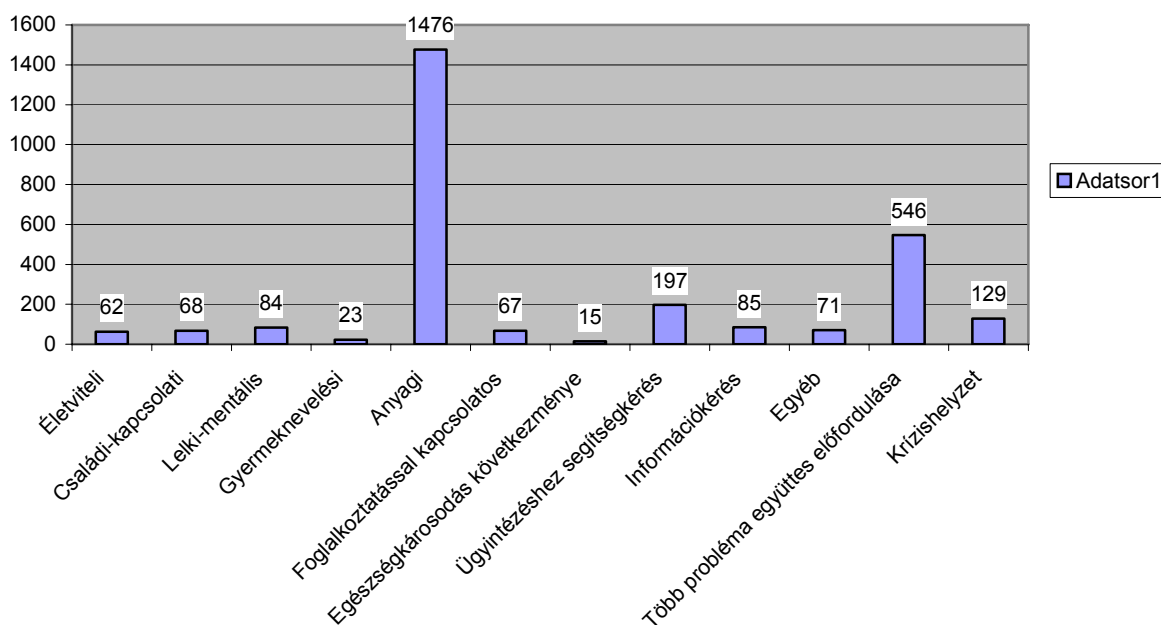
Ha a hozott problémákat vizsgáljuk szembevetően az anyagi problémák kiemelkedő aránya (1476 esetben). Ez összefügg a fentebb említett okokkal, miszerint a 2003 közepén indult adósságkezelési szolgáltatás minden eddiginél nagyobb forgalmat eredményezett. Továbbra is él még az emberekben, bár már egyre kevésbé, az a nézet, hogy anyagi támogatást is tud nyújtani egy családsegítő szolgálat.

Nagyon sok esetben (546 eset) egyszerre több problémával jelentek meg a kliensek. Ez is jelzi, hogy szükséges a családi problémákat több oldalról vizsgálni és kezelni. Ezt a célt szolgálja a szociális munka egyre bővülő eszköztára.

Főként az alacsony iskolai végzettségre vezethető vissza az az adat is, mely az ügyintézési segítségkérés magas számát mutatja (197 eset).

Krízishelyzetek nagy számának oka szintén az adósságkezelési szolgáltatás beindítása, mely sok esetben a kilakoltatás előtt álló családok számára az utolsó esélyt jelentette a hajléktalanság elkerülése érdekében.

### Hozott problémák



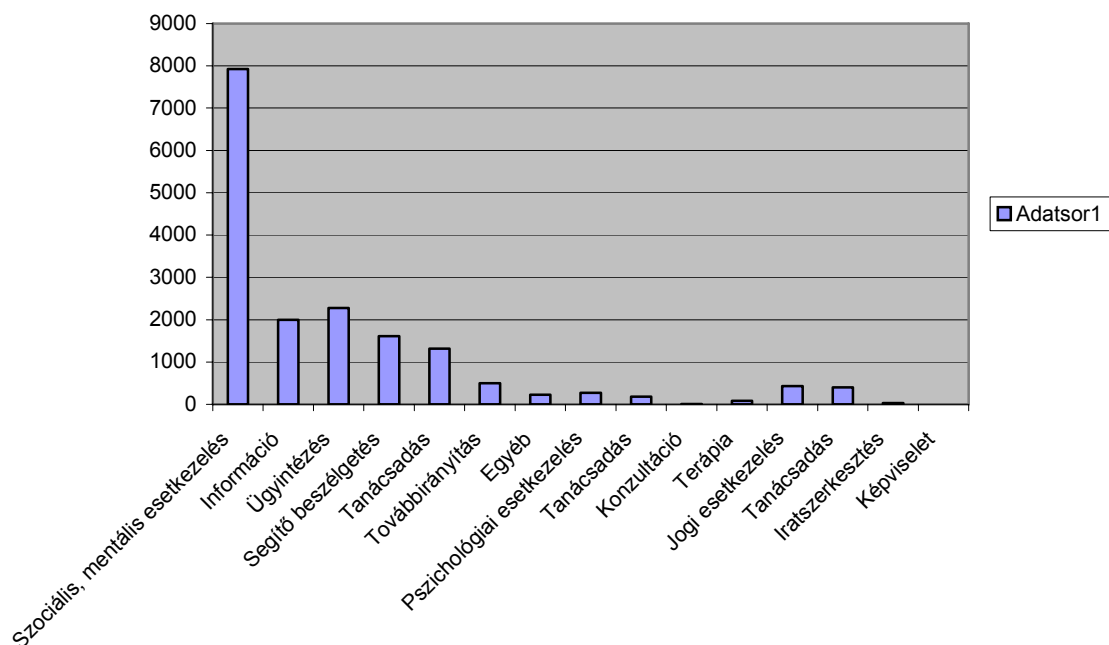
A következőkben a fenti problémákra tett esetkezelési megoldásokat és ezek arányait szeretnénk kifejteni.

Az esetek majdnem 92 százalékában szociális, mentális esetkezelési módot választottak a családgondozók. Ezen belül is, ahogy már az előbbiekben említettük, az alacsony iskolai végzettség okozta ügyintézési járatlanságból fakadó problémákra adott válasz volt a legjellemzőbb (2273 fő). Ezzel összefügg az információadás szintén magas száma. Információkkal is elsősorban ügyintézési folyamatokban nyújtanak segítséget a kollégák, amellet hogy tájékoztatást is adnak a különböző támogatásokról, egyéb szervezetekről, ezek elérhetőségeiről. Sok kliensnél szükség van segítő beszélgetésre is (1610 fő), amely a lelki eredetű problémák nagy számára utal.

Köztudott továbbá, hogy a pszichológiai és jogi tanácsadás magánúton rendkívül költséges. Ehhez képest az intézmény ezen ingyenes szolgáltatását elenyésző számmal vették igénybe. Ezen belül is pszichológiai tanácsadást kevesebben igényeltek a jogihoz képest. Ennek oka valószínűleg még mindig az, hogy az emberek fenntartásokkal fogadják a pszichológusok munkáját.

Esetkezelés jellege (résztevők száma)	Budai u.	Fazola u.	Kassai u.	Aba u.	Összesen
<b>Szociális, mentális esetkezelés</b>	892	657	860	5518	<b>7927</b>
Információ	314	151	218	1316	<b>1999</b>
Ügyintézés	147	111	160	1855	<b>2273</b>
Segítő beszélgetés	62	135	148	1265	<b>1610</b>
Tanácsadás	120	76	112	1008	<b>1316</b>
Továbbbírányítás	196	125	124	57	<b>502</b>
Egyéb	53	59	98	17	<b>227</b>
<b>Pszichológiai esetkezelés</b>	87	118	64	0	<b>269</b>
Tanácsadás	75	39	64	0	<b>178</b>
Konzultáció	8	0	0	0	<b>8</b>
Terápia	4	79	0	0	<b>83</b>
<b>Jogi esetkezelés</b>	261	83	89	0	<b>433</b>
Tanácsadás	247	75	78	0	<b>400</b>
Iratszerkesztés	14	8	11	0	<b>33</b>
Képvisélet	0	0	0	0	<b>0</b>
<b>Összesen</b>	<b>1240</b>	<b>858</b>	<b>1013</b>	<b>5518</b>	<b>8629</b>

Esetkezelés jellege (résztevők száma)

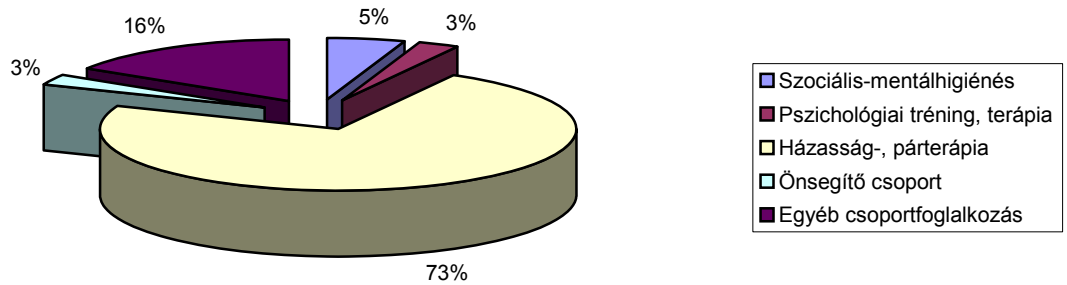


## IV. Csoportos családsegítés

Ha a csoportos családsegítés adatait vizsgáljuk meg a Miskolci Családsegítő Központban, döntően a családterápiás módszert alkalmazzák, mint csoportos esetkezelési módot. A szinte hetente két alkalommal tartott családterápiák száma jóval meghaladja a többi csoportos foglalkozást, például a különböző önségítő csoportok számát (Baba-Mama, Elvált Nők Klubja). Mindezek ellenére, ha a résztvevők számát nézzük meg akkor látható, hogy az önségítő csoportokon és egyéb csoportfoglalkozásokon szép számmal vannak jelen.

Csoportos esetkezelés csoportok száma szerint	Budai u.	Fazola u.	Kassai u.	Aba u.	Összesen
Szociális-mentálhigiénés	2	0	0	0	2
Pszichológiai tréning, terápia	1	0	0	0	1
Házasság-, párterápia	0	27	0	0	27
Önségítő csoport	1	0	0	0	1
Egyéb csoportfoglalkozás	2	2	2	0	6
<b>Összesen</b>	<b>6</b>	<b>29</b>	<b>2</b>	<b>0</b>	<b>37</b>

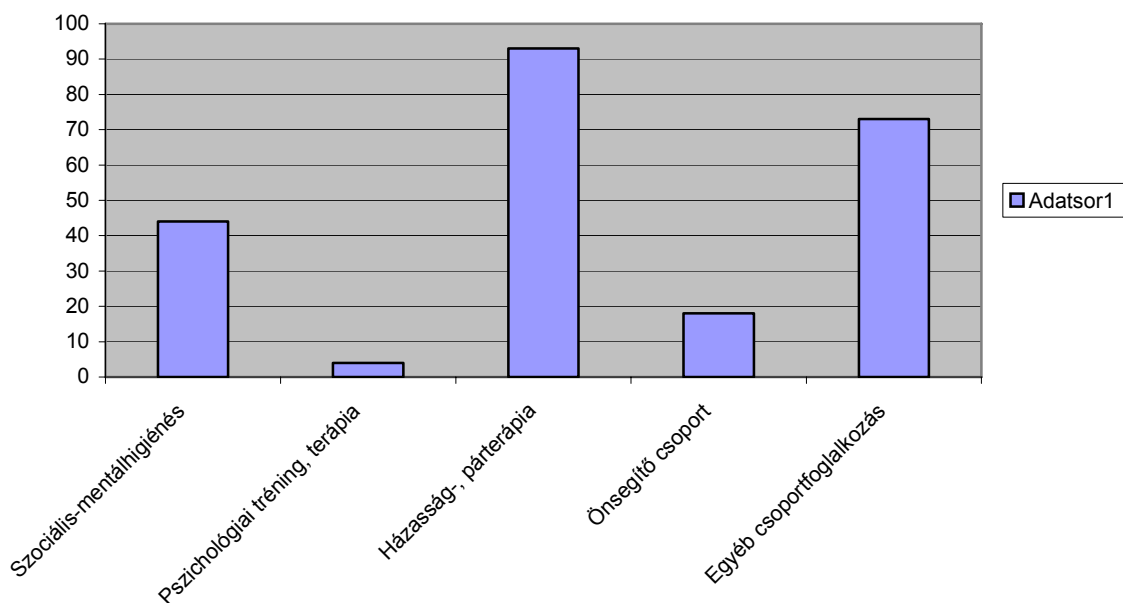
## Csoportos esetkezelés csoportok száma szerint



Csoportos esetkezelés éves alkalom szerint	Budai u.	Fazola u.	Kassai u.	Aba u.	Összesen
Szociális-mentálhigiénés	44	0	0	0	44
Pszichológiai tréning, terápia	4	0	0	0	4
Házasság-, párterápia	0	93	0	0	93
Önsegítő csoport	18	0	0	0	18
Egyéb csoportfoglalkozás	4	47	22	0	73
<b>Összesen</b>	<b>70</b>	<b>140</b>	<b>22</b>	<b>0</b>	<b>232</b>

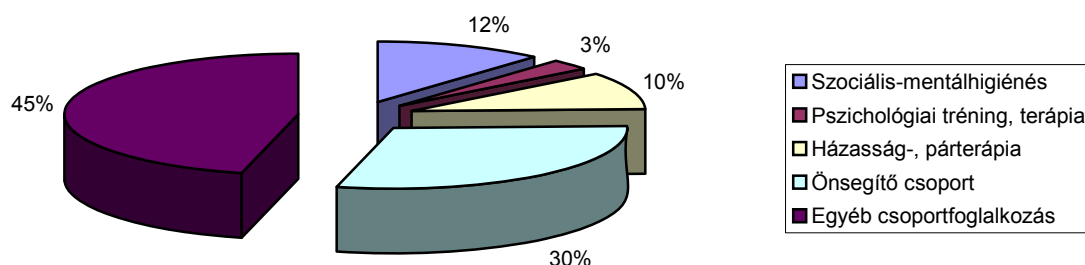


### Csoportos esetkezelés éves alkalom szerint



Csoportos esetkezelés résztvevők száma szerint	Budai u.	Fazola u.	Kassai u.	Aba u.	Összesen
Szociális-mentálhigiénés	229	0	0	0	229
Pszichológiai tréning, terápia	56	0	0	0	56
Házasság-, párterápia	0	194	0	0	194
Önsegítő csoport	581	0	0	0	581
Egyéb csoportfoglalkozás	128	689	89	0	906
<b>Összesen</b>	<b>994</b>	<b>883</b>	<b>89</b>	<b>0</b>	<b>1966</b>

### Csoportos esetkezelés résztvevők száma szerint

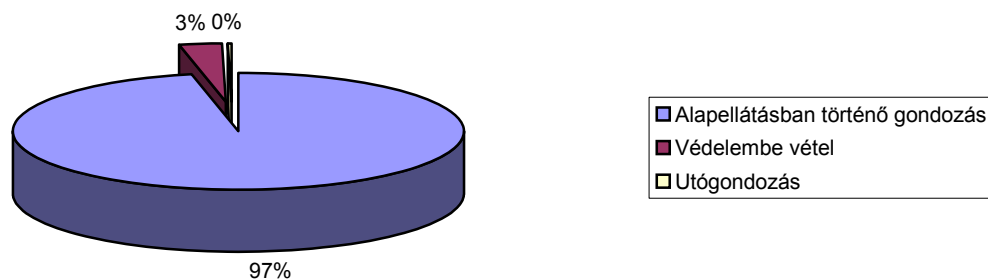


## V. Gyermekjóléti szolgáltatást igénybevevők köre

2003. évben összesen 2029 gondozási esettel dolgozott a Miskolci Családsegítő Központ Gyermekjóléti Szolgálat. 93 százalékban történt alapellátásban történő gondozás, 7 százalékban védelembe vétel, és összesen 5 esetben utógondozás.

Gondozási esetek a gyerekek száma szerint	Budai u.	Fazola u.	Kassai u.	Összesen
Alapellátásban történő gondozás	308	857	797	<b>1962</b>
Védelembe vétel	11	28	23	<b>62</b>
Utógondozás	3	1	1	<b>5</b>
<b>Összesen</b>	<b>322</b>	<b>886</b>	<b>821</b>	<b>2029</b>

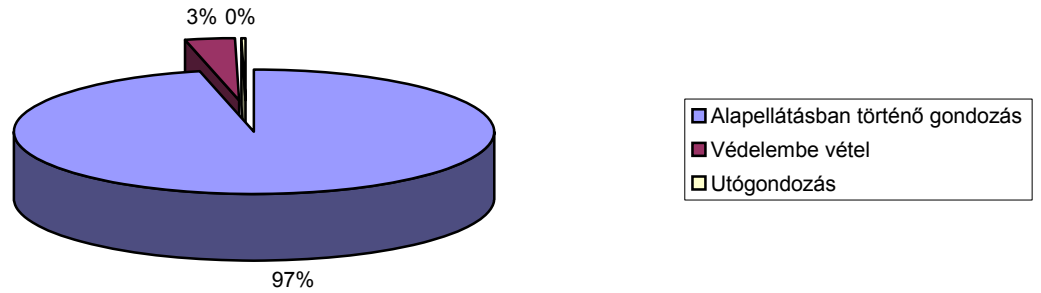
## Gondozási esetek a gyerekek száma szerint



A 2029 gondozási esetnél 1321 családot (97%) érintett az alapellátásban történő gondozás, 44 családot (3%) a védelembe vétel, és 4 családnál volt utógondozás. Ebből következik, hogy 2029-nél több gyermeket gondoztak, hiszen egy családon belül, ha több gyermekkel van probléma, attól még nem nyitnak több adatlapot gyermekenként a gyermekjólétisek.

Gondozási esetek a családok száma szerint	Budai u.	Fazola u.	Kassai u.	Összesen
Alapellátásban történő gondozás	196	645	480	<b>1321</b>
Védelembe vétel	9	18	17	<b>44</b>
Utógondozás	2	1	1	<b>4</b>
<b>Összesen</b>	<b>207</b>	<b>664</b>	<b>498</b>	<b>1369</b>

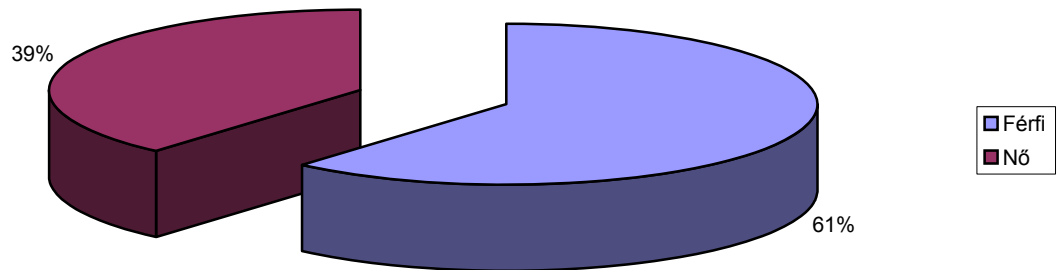
### Gondozási esetek a családok száma szerint



A gondozott gyermekek száma 2003-ban a három TSZK-ban 2347 fő volt. Mindhárom telephelyen a fiú gyermekek aránya magasabb volt, mint a lányoké. A fiúk 61 százalékban, míg a lányok 39 százalékban képviselték magukat az intézményben.

Gyermekek száma nem szerint	Budai u.	Fazola u.	Kassai u.	Összesen
Férfi	183	777	479	<b>1439</b>
Nő	139	401	368	<b>908</b>
<b>Összesen</b>	<b>322</b>	<b>1178</b>	<b>847</b>	<b>2347</b>

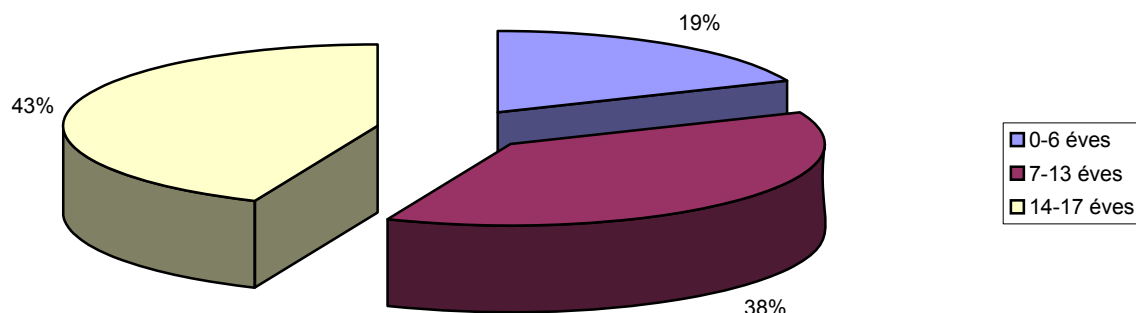
## Gyermekek száma nem szerint



Nem meglepő, hogy egységesen a 14-17 éves korosztály (43%) alkotja a gondozottak többségét. A kamaszkori problémák, tanulási nehézségek ezekben a korcsoportokban jelentkeznek többnyire. Jelentős még a 7-13 éves korosztály aránya is a maga 38 százalékaival.

Gyermekek száma életkor szerint	Budai u.	Fazola u.	Kassai u.	Összesen
0-6 éves	75	177	185	<b>437</b>
7-13 éves	145	378	363	<b>886</b>
14-17 éves	102	623	299	<b>1024</b>
<b>Összesen</b>	<b>322</b>	<b>1178</b>	<b>847</b>	<b>2347</b>

## Gyermekek száma életkor szerint

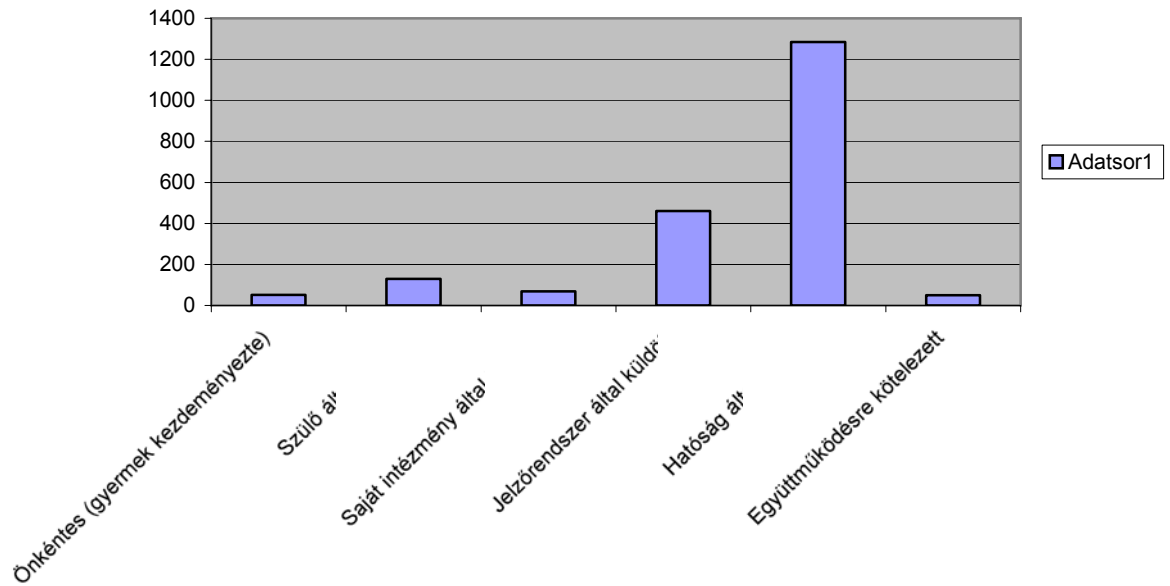


Jellemzően valamilyen hatóság (gyámhivatal, gyámhatóság, rendőrség) által történt a megkeresések döntő többsége, 1285 esetben, vagyis majdnem 63 százalékban. A jelzőrendszer (iskolák, óvodák, védőnők...stb.) a második helyen áll a maga 22.5 százalékával, ami a kapcsolatfelvétel módját illetően 461 esetet jelent. Ez azonban még nem feltétlenül jelenti azt, hogy valóban jól működnek a jelzőrendszerek, hiszen azt nem tudjuk, mennyi a valóban segítségre szoruló gyermek.

Önkéntes és szülő általi megkeresés tehát nem volt jellemző Miskolcon.

Gondozási esetek száma a kapcsolatfelvétel módja szerint	Budai u.	Fazola u.	Kassai u.	Összesen
Önkéntes (gyermek kezdeményezte)	21	23	8	<b>52</b>
Szülő által küldött	37	29	63	<b>129</b>
Saját intézmény által küldött	13	34	21	<b>68</b>
Jelzőrendszer által küldött	76	99	286	<b>461</b>
Hatóság által küldött	173	665	447	<b>1285</b>
Együttműködésre kötelezett	2	36	12	<b>50</b>
<b>Összesen</b>	<b>322</b>	<b>886</b>	<b>837</b>	<b>2045</b>

## Gondozási esetek száma a kapcsolatfelvétel módja szerint

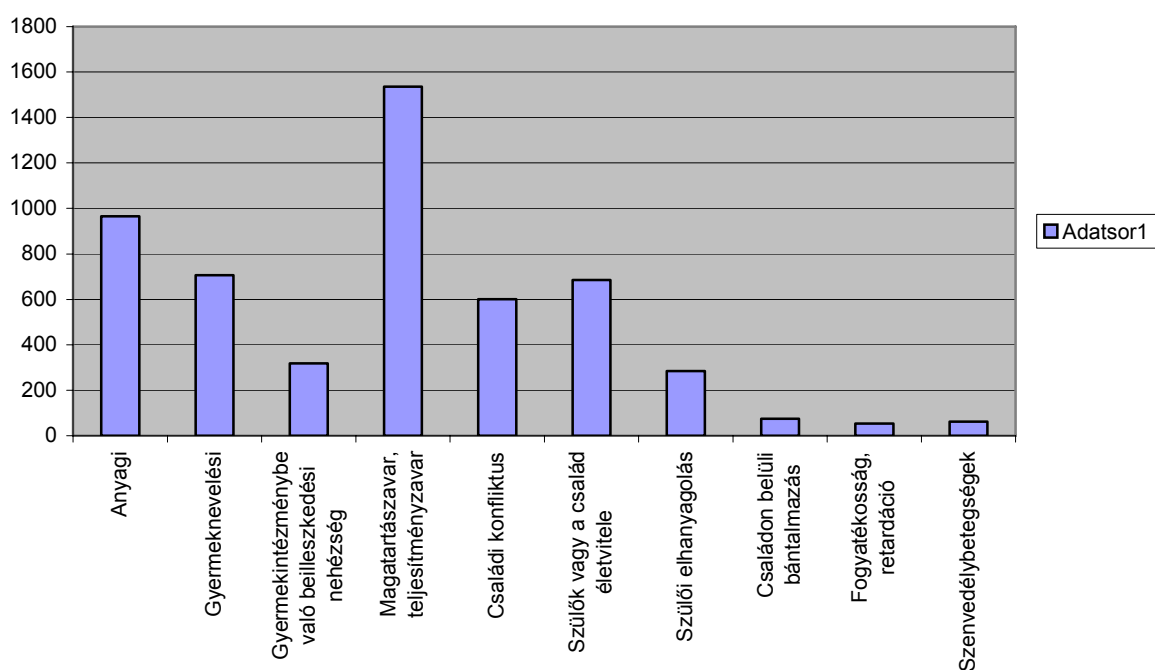


## VI. Gyermekjóléti szolgáltatás

Miután döntően a kamaszok és „kiskamaszok” (7-13 év) köréből kerül ki a gyermekjóléti szolgáltatás kliensköre, nem meglepő hogy a legtöbb probléma a magatartás és teljesítményzavar ezeknél a gyermekeknél, 29%-ban ilyen problémákkal kerülnek az intézmény látókörébe. Ezzel függ össze a gyermeknevelési nehézsége a szülőknek, amely szintén magas százalékkal (13%) van jelen. Ennél is több azonban sajnos az anyagi problémák miatt bekerült gyermekek száma, 966 ilyen esettel dolgoztak, ami 18 százaléka az összes problématípusnak.

A probléma típusa	Budai u.	Fazola u.	Kassai u.	Összesen
Anyagi	93	417	456	<b>966</b>
Gyermeknevelési	32	340	335	<b>707</b>
Gyermekintézménybe való beilleszkedési nehézség	8	221	89	<b>318</b>
Magatartászavar, teljesítményzavar	74	402	1060	<b>1536</b>
Családi konfliktus	37	273	291	<b>601</b>
Szülők vagy a család életvitele	39	144	503	<b>686</b>
Szülői elhanyagolás	25	72	187	<b>284</b>
Családon belüli bántalmazás	8	11	56	<b>75</b>
Fogyatékoság, retardáció	3	0	50	<b>53</b>
Szenvedélybetegségek	3	6	53	<b>62</b>
<b>Összesen</b>	<b>322</b>	<b>1886</b>	<b>3080</b>	<b>5288</b>

A probléma típusa



A gyermekjóléti szolgáltatás esetében is, hasonlóan a családsegítő szolgálathoz a hivatalos ügyekben segítettek a legtöbbet a családgondozók, a szakmai tevékenységek



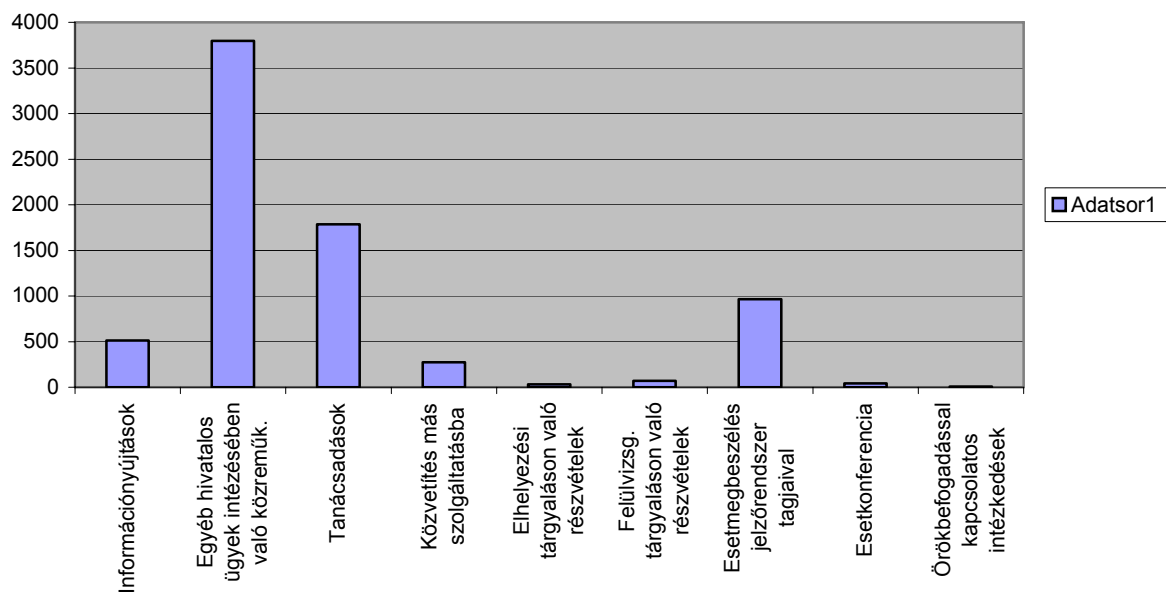
fele volt ez. Itt is megfigyelhető az arányok közel egyezése a három területi egység között.

A szakmai munka közel 24 százaléka tanácsadás volt.

Szerencsére majdnem 13 százalékos (12.9%) volt az esetmegbeszélések jelenléte a jelzőrendszer tagjaival. Ez azért jó, mert így a fentebb már említett komplex problémákat több résztvevő (pl. tanárok) bevonásával hatékonyabban tudják megoldani.

<b>Szakmai tevékenységek száma</b>	Budai u.	Fazola u.	Kassai u.	<b>Összesen</b>
Információnyújtások	111	363	40	<b>514</b>
Egyéb hivatalos ügyek intézésében való közreműk.	1589	1069	1137	<b>3795</b>
Tanácsadások	443	729	614	<b>1786</b>
Közvetítés más szolgáltatásba	131	115	29	<b>275</b>
Elhelyezési tárgyaláson való részvételek	5	20	6	<b>31</b>
Felülvizsg. tárgyaláson való részvételek	4	34	31	<b>69</b>
Esetmegbeszélés jelzőrendszer tagjaival	81	232	653	<b>966</b>
Esetkonferencia	15	1	26	<b>42</b>
Örökbefogadással kapcsolatos intézkedések	0	3	3	<b>6</b>
<b>Összesen</b>	<b>2379</b>	<b>2566</b>	<b>2539</b>	<b>7484</b>

### Szakmai tevékenységek száma



## **Idősgondozás, nyugdíjasok**

A demográfiai adatok jelzik, hogy 2001-re a világ népessége elérte a 6,1 milliárdot, és 2050-re a népesség 7,9-10,9 milliárd lehet. A világ népességén belül az idősebbek csoportja az előrejelzések szerint arányában valamint létszámában kifejezett növekedési ütemet mutat. A mai 606 milliőről 2050-re létszámuk közel 2 milliárdra gyarapodik. Napjainkban az átlagéletkor növekedésével nő az öregek száma is.<sup>1</sup>

A társadalmak erre a nagy arányú korösszetételben bekövetkező változásra nem voltak, és még most sincsenek felkészülve. Az idősekkel kapcsolatban ezért sok a nyitott kérdés és a kísérletezés.

Kutatások eredményeinek, tanulmányoknak és egyéb forrásoknak a segítségével választ kaphatunk az alapkérdésre, hogy milyen változásokat hozott a világban, a magyar társadalomban, és konkrétan az idősek helyzetében a hosszabbéletűség, az öregek számának növekedése, vagyis milyen egyéb folyamatokat generált a demográfiai átalakulás. Egy önálló vizsgálat eredményeinek segítségével próbáljuk bemutatni, hogy milyen az idősek önképe, társadalom képe, milyen szerepet gondolnak maguknak, milyen szerepet éreznek, amit a társadalomban betölthetnek.

### **2. Demográfiai jellemzők**

Az öregedési folyamat teljesebb megértéséhez, és társadalmi hatásának vizsgálatához érdemes az idősek korcsoportjára adott különböző meghatározásokat, és a rájuk vonatkozó magyar demográfiai jellemzőket megvizsgálni.

#### **2.1. Kik tekinthetünk időseknek?**

Ezzel a kérdéssel is foglalkozik a KSH Népességtudományi Kutatóintézet 2001-ben elindított „*Életünk fordulópontjai*” című demográfiai panelvizsgálat-sorozata. A kutatásról és eredményeiről készült *Dobossy Imre- S. Molnár Edit - Virágh Eszter: Öregedés és társadalmi környezet* című tanulmánya az NKI Műhelytanulmányok-sorozatának 3. számaként.

A panelvizsgálatban megkérdezettek 18-75 év közötti felnőttek az öregedés kezdetét átlagosan 65 évre teszik, de minél idősebb, minél iskolázottabb és minél nagyobb településen élő válaszadókról van szó, annál magasabban szabják meg ezt a korhatárt.

---

<sup>1</sup> Iván László: Az öregedés aktuális kérdései

Arra a kérdésre is keresték a választ, hogy a különböző korosztályok kit tekintenek öregnek. A legtöbben azt tekintik öregnek, aki nem tudja ellátni magát, másokra van utalva. Ehhez kapcsolható a legtöbbet említett megromlott egészségi állapot a 60-75 évesek körében. Ezek a nagy számok természetesen, hiszen a legtöbb esetben az időskorral együtt jár a megváltozott, megromlott egészség, és ennek következményeként nem képesek sokan az önellátásra. Kevesen említették az öregséghez kapcsolódóan az öregségi nyugdíjat, ami abból következhet véleményem szerint, hogy a nyugdíj egy társadalmilag meghatározott, mesterséges élethelyzet és kevésbé tekintik az öregkor valódi jelének

Az egyik felfogás szerint az idősek a 60-65 év felettieket jelentik. Az Európai Unió statisztikai hivatala a közösség több mint 377 millió fős népességén belül a 65. életév fölöttieket tekinti időseknek<sup>2</sup>. Az aktivitást vizsgálva meg lehet különböztetni a fiatal öregeket és az idős öregeket. Az idős öregek csoportja a 70-75 év felettieké<sup>3</sup>. Az idősekre vonatkozó életszakaszok beosztását a WHO újabban a következőképpen adja meg: 50-60-ig áthajlás kora, 60-75-ig idősödés kora, 75-90-ig időskor, 90 fölött aggkor és 100 év felett matuzsálemi kor<sup>4</sup>.

Más megközelítésben az idősek a nyugdíjkorhatár felettiek. Ezzel a meghatározással azonban az a probléma, hogy a nyugdíjkorhatár szinte országonként változik és az a tendencia, hogy egyre jobban kitolódik<sup>5</sup>.

Az időskor alsó határa tehát nem egységesen elfogadott, amely gondot okozhat az idősekkel kapcsolatos feladatok megoldásában.

## **2.2. Magyarországi demográfiai átalakulás**

Magyarország korfája a 2004. évi adatok alapján az öregedő, fogyó nemzetre jellemző „urna” alakú. Ez jelzi, hogy Magyarország lélekszámának alakulásában is észlelhetjük a nemzetközi tendencia jellemzőit, főként az idősek arányának növekedését Magyarországon mára kb. minden ötödik ember betöltötte 60. életévét, arányuk elérte a 20%-ot, számszerűen ez 2 millió lakost jelent. Összességében a magyar népesség öregedési indexe 108-110 között van. Az EU tagországainak többségében ennél kedvezőtlenebb a helyzet, ily módon nem tartozunk a legöregebb kormegoszlású európai országok közé.

---

<sup>2</sup> Az "Üres fészkek" esetei adatok az Idősek Világnapjára, Statisztikai Hírek, 2003. szeptember 30.

<sup>3</sup> Andorka Rudolf: Bevezetés a szociológiába

<sup>4</sup> Iván László: Az öregedés aktuális kérdései

<sup>5</sup> Andorka Rudolf: Bevezetés a szociológiába

Összefoglalva Magyarország demográfiai jellemzőit :

„(1) Öregedő és fogyó népesség, (2) fogyó családok, (3) növekvő számú válás, (4) csökkenő gyermekszám, (5) növekvő női arány, (6) növekvő férfihalálozás, (7) növekvő női krónikus betegségek, (8) növekvő rászorultság, (9) növekvő regionális különbségek és (10) egészség és életminőség vonatkozásában növekvő esélyszóródás és kockázatfokozódás”. A demográfiai változásokat végignézve egyértelmű, hogy napjainkban, amikor az átlag életkilátás növekszik, és az ember tovább él, mint korábban, az emberiség tömeges gondjainak meghatározójává vált az öregedés és az öregkor az idősök arányának növekedésével.<sup>6</sup>

### **3. Az idős népesség gazdasági és szociális jellemzői**

A Magyarországra jellemző demográfiai átalakulás megvizsgálása bebizonyította, hogy hazánkban is nő az idősök száma és aránya. Mindez kihat az egész társadalom életére, a gazdaságra, és ezen belül természetesen az idős emberek helyzetére is. Fontos tehát megnézni az idősök helyzetének megértéséhez, a minél teljesebb kép kialakításához az öregkor gazdasági, társadalmi jellemzőit is.

Az idős népességre heterogenitás jellemző: életutak, lakóhely, családi viszonyok, anyagi-gazdasági helyzetük, egészségi állapotuk, aktivitás, önellátás, rászorultság, igények, kapcsolatok, szerepek és képzettség szerint.<sup>7</sup>

Az idősök helyzetét bemutató elemzések azt hangsúlyozzák, hogy amikor az időskorúak helyzetét vizsgáljuk, mindvégig szem előtt kell tartanunk azt a társadalmi és családi környezetet, amelyben az idősök élnek – miként azt is, hogy az idős emberek mostani élethelyzete egy munkával, erőfeszítésekkel teli életszakasz végeredményét tükrözi.<sup>8</sup>

A különböző gazdasági és szociális ismérveket vizsgálta *Medgyesi Márton- Sági Matild- Szívós Péter: A harmadik kor: Az idősök jövedelmi helyzete és lakáskörülményei* című 1999-es tanulmányban, amelyben összefoglalták a Magyar Háztartás Panel (1992) és a TÁRKI Háztartás Monitor (1998) kutatásra építve az időskorú népesség demográfiai, jövedelmi és lakás jellemzőiről adódó képet.

---

<sup>6</sup> Iván László: Az öregedés aktuális kérdései MT, 2002/4

<sup>7</sup> Iván László: Az öregedés aktuális kérdései

<sup>8</sup> Az "Üres fészkek" esetei, adatok az Idősök Világnapjára, Statisztikai Hírek

### 3.1. Anyagi helyzet, gazdasági aktivitás szerint

A kilencvenes évek elején a magyar társadalom többségének jelentősen csökkent az életszínvonala, így történt ez a nyugdíjasok körében is.

A jövedelemszerkezetet vizsgálva szintén az derül ki *Medgyesi Márton és munkatársai* tanulmányából, hogy az idősök helyzetét átlagosan vizsgálva nem annyira negatív a kép a társadalom többi tagjának helyzetéhez viszonyítva, mint amilyennek első ránézésre gondolnánk. Mind 1992-ben, mind 1998-ban a nyugdíjas korúak az alsó középosztályhoz tartoztak, és védettebbekké váltak az elszegényedéssel szemben.

Az 1998-as szegénységgel kapcsolatos vizsgálatok azt mutatják, hogy az időskorúak csoportján belül viszonylag alacsonyabb volt a szegények, a jövedelemeloszlás alapján lévők aránya. Az 1. táblázatból látható, hogy a jövedelmi decilisek alapján a jövedelemeloszlás melyik részén találhatók nagyobb számban az időskorúak.

Az 1. táblázatban az időskorúak oszlopát megnézve, ha a teljes népességben 18,6% az 59 éven felüliek aránya, akkor ennél lényegesen magasabb arányokat a negyedik, ötödik és hatodik decilisben találunk. Az időskorúak tehát a középső decilisekben felülreprezentáltak. Jóval kevesebben esnek közülük a legalsó decilisekbe és a legfelsőkbe, a 60 éven aluliak háztartásaihoz képest.

#### 1. táblázat

**A gyermekek, az aktív korúak és az időskorúak aránya az egyes jövedelmi decilisekben (%)**

Decilis	Gyermekek (-17)	Nem idős korúak (18-59)	Időskorúak (60-)	Összesen	N
1	33,3	59,2	7,5	100,0	519
2	26,2	59	14,8	100,0	522
3	24,4	55,5	20,2	100,0	521
4	20,2	55,2	24,6	100,0	520
5	17	53,9	29,1	100,0	519
6	16,2	58,2	25,6	100,0	519
7	17,7	60,7	21,7	100,0	521
8	15,2	67,1	17,7	100,0	520
9	11,5	73,4	15,1	100,0	522
10	13,1	77	9,8	100,0	518
N	1013	3220	968		5201

Forrás: Medgyesi Márton és munkatársai: A harmadik kor: Az idősök jövedelmi helyzete és lakáskörülményei

Összességében azt állapíthatjuk meg, hogy az időskorúak életszínvonala, illetőleg jövedelmi helyzete 1992-es és 1998-as adatokat megnézve a lakosság egészéhez viszonyítva valamivel kedvezőtlenebb, az egyedülállók esetében a különbség elég határozott. Vannak azonban az életszínvonalnak olyan elemei is, amelyek tekintetében a különbségek nem lényegesek. Az öregek helyzete a magyar társadalomban nehéz, de a társadalom egészének helyzetéhez viszonyítva általában nem sokkal rosszabb. Vannak olyan folyamatok, melyek a leszakadás irányába hatnak, így például az, hogy az utóbbi években nagymértékben csökkent a nyugdíj mellett valamilyen munkalehetőséggel élni tudók száma. Ez nyilvánvalóan elsősorban a nyugdíjasok fiatalabb, 60-69 éves korcsoportját érinti.<sup>9</sup> Az időskorúak gazdasági helyzetét más bevétel, jövedelemforrás nélkül elsősorban a nyugdíj összege, illetőleg léte vagy nem léte határozza meg.

Nyugdíjakra és nyugdíjszerű ellátásra a központi alapokból 2001-ben 1400 milliárd forintot fordítottak, az ellátások egy nyugdíjasra jutó reálértéke 18 százalékkal maradt el az 1989. évitől. Nyugdíjakra a bruttó hazai termék 9,5 százalékát költötték, ez az arány az Európai Unióban 12 százalék körüli.<sup>10</sup>

A rendelkezésre álló 90-es évekre vonatkozó adatok alapján - legalábbis az évtized elején - azonban az idősök jövedelmi helyzete kevésbé romlott, mint a társadalom többségéé, tehát relatív jövedelmi helyzetük javult a vizsgált időszakban. A nyugdíjas korúak és nyugdíjasok jövedelmi helyzete az országos átlaghoz hasonló. Körükben kisebb a valószínűsége a szegénységnek, de a gazdagságnak is. Ez a helyzet 1998 után már kezd romlani. A gazdasági növekedésnek köszönhetően a reáljövedelmek emelkedtek, némileg nőtt a foglalkoztatottak aránya, ennek ellenére azonban 1998 és 2001 között egyértelműen romlott az időskorú népesség relatív jövedelmi helyzete az aktív korú népességhez képest, illetve a teljes népességben belül. Ennek az oka, hogy az idősök jövedelmei lassabban emelkedtek.

### ***3.2. A lakóhely szerint***

A 90-es évek vizsgálata alapján a jövedelmi helyzethez hasonlóan a lakáshelyzet is eléggé összetett. Magyarországon jelentős különbség van az idősök csoportján belül a heterogenitásra visszatérve a településeknél, nagyobb szinten az egyes országrészek között.

---

<sup>9</sup> Medgyesi Márton és munkatársai: A harmadik kor: Az idősök jövedelmi helyzete és lakáskörülményei

<sup>10</sup> Az "Üres fészkek" esetei adatok az Idősök Világnapjára, Statisztikai Hírek

Eltérés figyelhető meg mind az átlagos élettartam, mind az életminőség tekintetében. A legkedvezőbb helyzetben a nyugat-Dunántúl, a legrosszabb állapotban Észak-Magyarország van.<sup>11</sup>

Bizonyos szempontból jobb, más szempontból rosszabb az öregek helyzete a társadalom többi tagjához képest. A nyugdíjas korúak és nyugdíjasok egy főre jutó lakótere nagyobb, mint az átlagé, ugyanakkor lakásuk az átlagnál kevésbé komfortos. Bár a nyugdíjas korúak lakásának komfortfokozata a vizsgált időszakban, és mára nézve is nagymértékben javult, de még mindig nem érte el az átlagos mértéket.

### **3.3. Családi állapot szerint**

A lakóhelyek, a lakások és a lakókörülmények után érdemes megvizsgálni az ott élő családokat, az időseket, és a családok életében bekövetkezett változásokat.

A 60-75 éves életkori ciklusban gyors és radikális változások történnek az idősödő emberek családi körülményeiben. A nők körében az özvegyülés miatt megnő az egyszemélyes háztartások száma, a gyermekek családból való kiválása miatt pedig az életkor előrehaladtával mindkét nemnél csökken azok hányada, akik párkapcsolatban, három vagy több személyes háztartásban élnek.<sup>12</sup>

Időskorban a mozgékonyosság csökkenésével meglazulnak a távolabbi rokonokkal fenntartott kapcsolatok is. A családok nuklearizálódásából következhet az, hogy a felnőtt gyermek, és az idős szülő külön háztartásban él, a közöttük lévő kapcsolatok meggyengülnek. Más kutatások eredményei alapján ennek ellenkezője figyelhető meg. A szülők elég sokáig támogatják gyerekeiket, a felnőtt gyerekek pedig a legfontosabb emberi kapcsolatot jelenthetik szüleiknek. Később pedig, ha erre rászorulnak, akkor támaszkodhatnak gyerekeik gondozására. Természetesen, ha távol élnek a gyerekek és a szülők, vagy nincsen gyermek, akkor ez a támogatás nem működhet.

A családi szerkezetek átalakulása, és az a tendencia, hogy az idős emberek más kapcsolatai is átalakulnak az öregedési folyamat következtében, magával von egy fontos problémát: az idős emberek elmagányosodását. A magány, az egyedüllét mellett a másik komoly veszély az unalom, mely az érdektelenség egyik formája, és egy fajta bezártságot jelent.

---

<sup>11</sup> Halmos Tamás: Az öregedésről általában...

<sup>12</sup> Dobossy Imre- S. Molnár Edit - Virágh Eszter: Öregedés és társadalmi környezet



#### **4. Az idősekről való gondoskodás szükségessége**

Az időskorúakra vonatkozó demográfiai adatokat, a gazdasági és szociális jellemzőiket vizsgálva fontos kérdések, hogy kinek a feladata az idős rászorulókról való gondoskodás, mekkora a felelőssége az időskorúak ellátásában, és ezt milyen formában lehet megoldani.

Az időskor alsó határa mint már fentebb említettük nem egységesen elfogadott. Ez problémát okozhat például a szociális ellátásban, ahol általában fix életkorhoz kapcsolják a gondoskodást, a szolgáltatások nyújtását. Vannak, akik a fix életkor betöltése előtt is már rászorulnának a segítségre, és vannak akik még azután sem igénylik.

##### **4.1. A leépülés időszakára vonatkozó alternatívák választási arányai**

Azt az időszakot, amikor az idős ember már nem tudja önállóan ellátni magát, és mások segítségére szorul, az „*Életünk fordulópontjai*” kutatás eredményei szerint legtöbben saját otthonukban szeretnék eltölteni, az öregségi nyugdíjasok összesen 68%-a, és nem mondható alacsonynak az intézményes ellátás iránt érdeklődők száma sem (16%). Az utóbbira leginkább - érthető módon - a családi együttélés típusát megnézve az egyedül élők számíthatóknak. Valószínű, hogy sok egyedül élő idős valóban egyedül van, és nincs családja, rokona, ismerőse, aki tudna neki segíteni, ezért választja a szakszerű ellátást egy otthonban.

Az öregségi nyugdíjból élők közül csak alig 10% választaná az összeköltözést családtaggal vagy mással. Ez szintén magyarázható azzal, hogy az idős emberek nehezebben alkalmazkodnak a változásokhoz.

##### **4.2. Az idősekről való gondoskodás formái**

A felelősséget vizsgálva fontos megemlíteni, hogy sorozatos megfigyelésekkel bizonyították, miszerint a gyermekekről való gondoskodással szemben, senkiben sincs meg az öregek gondozásához szükséges természetes ösztön.<sup>13</sup> Természetesen ennek ellenére nem kérdés, hogy az idősekről gondoskodnunk kell, figyelembe véve a már említett öregedéssel járó testi és lelki változásokat, a demográfiai jellemzőiket, gazdasági és szociális helyzetüket, kapcsolataik átalakulását, az időskori magányosságot.

---

<sup>13</sup> Dr. Villányi Piroska: Szociálgerontológia

A gondoskodás és ellátás a valamennyiünkre váró és elkerülhetetlen öregedés miatt a társadalom minden tagjának feladata, természetesen a lehetőségei és képességei arányában.

Az ellátásnak több formáját lehet megkülönböztetni, például az ellátás hatóköre szerint. Magyarországon az idősekről való gondoskodás legkiterjedtebb és alapvető formáját az egész idős korosztályt érintve az állam, az állami és nem állami intézmények, a törvények és rendelkezések szabályozzák és látják el.

Az állam az 1993. III. évi Szociális Törvényben rendelkezik az időseknek járó ellátásokról. A Szociális törvény az önkormányzatok által nyújtható támogatások keretszabályait tartalmazza. Az ellátásokra vonatkozó részletes szabályokat az önkormányzatok rendeleteikben állapítják meg. A törvény célja, hogy a szociális biztonság megteremtése érdekében meghatározza az állam által biztosított egyes szociális ellátások formáit, szervezetét, a szociális ellátásokra való jogosultság feltételeit, valamint érvényesítésének garanciáit. *(1. sz. melléklet).*

A Kormány szükségesnek tartotta, hogy az időskorú személyek életkörülményeit befolyásoló intézkedéseit az érintettekkel közvetlenül, előzetesen egyeztetni tudja annak érdekében, hogy javuljon a társadalmi párbeszéd. Ennek érdekében a Kormány 1996 novemberében létrehozta az Idősügyi Tanácsot. Ezzel az intézkedéssel növelni kívánta stratégiai tervezésének, reform munkáinak a hatékonyságát, döntéseinek a társadalmi elfogadottságát is. A Tanács a Kormány mellett működő konzultatív, véleményező, javaslattevő testület volt és az újjáalakítások alatt is az maradt. A Tanács a három kormányzati ciklus alatt különböző szervezeti formában, de mindig működött. A Kormány 2002-ben az Idősügyi Tanács működéséről és a működésével összefüggő kérdésekről szóló 1138/2002. (VIII.9.) Korm.határozatával döntött az Idősügyi Tanács újjáalakításáról.

Az intézményes gondoskodási formák közül két típust mutat be [Szalai Anna](#) „*Jó üzlet a magánidősotthon*” című cikkében: az idősotthonok, és a ma már egyre jobban elterjedő vállalkozók által fenntartott magánidősotthonok.

A szociális otthonban való elhelyezés többnyire érzelmi megrázkódtatást jelent az idős embernek éppúgy, mint a hozzátartozóknak. A döntést a megoldáskeresés előzi meg, amelyben az idősek otthona egyfajta végállomást jelent.

A magánintézmények térhódítása az idősellátásban megállíthatatlan. Megdöbbentő viszont az, hogy a fővárosi önkormányzat intézményei évente legalább egy-két magánintézet hajléktalanná vált lakóit kénytelenek soron kívül elhelyezni, mivel korábbi otthonukat jogutód nélkül felszámolták. Az idősek mindezek ellenére éveket várnak egy

idősotthoni férőhelyre. Az önkormányzati fenntartású intézményekbe a legnehezebb bejutni, 2003-ban kétezren vártak üresedésre.

Az eddig említett gondoskodási formák tehát különböző hatásfokkal és különböző feltételek mellett, de valamennyi idős ember ellátását célozzák.

A gondoskodás egy másik dimenzióját tudja megvalósítani a közvetlen környezet és ezen belül elsősorban a család. Reálisabban fogalmazva: csak tudná megvalósítani a család. A tendenciák ugyanis azt mutatják, hogy a családok átalakulásával a hagyományos gondoskodó funkció is átalakult, végső esetben meg is szűnhet. A demográfiai változóknak az életkörülményekre gyakorolt hatását tekintve jelentősnek bizonyulhat, hogy milyen családi életformában élnek az idősebb emberek.

A ma időskorba kerülőknek egyre kevesebb gyermeke, egyre kevesebb unokája van, ők maguk is különböző gyermekszámú családból származnak. Kevesebb hozzájuk hasonló korú testvérük és unokatestvérük van, a kiterjedt családi támogató rendszer egyre kevesebb személyre korlátozódik, a megnövekedett földrajzi mobilitás pedig még ezt a kisebb létszámú családot is megosztja földrajzilag. Végül a kapcsolatok szűkülésével a szubjektív, informális és érzelmi alapon nyújtott támasz is fogyatkozik, és ez csupán anyagi eszközökkel nem helyettesíthető.<sup>14</sup>

A megváltozott családi viszonyok és életmód következtében sok esetben az államra, a társadalomra hárul az öreggondozás megszervezése.

Az idős népesség eltartottsági rátája az 1998. évi Statisztikai Évkönyv adatai alapján az 1980 és 1990 közötti visszaeséstől, valamint az 1992-93-as stagnálástól eltekintve, ha kismértékben is, de növekedett. Míg 1990-ben az eltartottsági ráta értéke 20,0 volt, 1998-ban már 21,2.

Kiemelhető egy az állami és az „önellátás” közötti átmenetnek tekinthető most bontakozó gondoskodási forma, amely tulajdonképpen megoldást jelenthet arra az alternatívára, hogy az idősök saját otthonukban maradhassanak a leépülés időszakában is. Az ezt megvalósítani hivatott idősbarát környezet modell-programot, és első ütemének tapasztalatait *Dr. Széman Zsuzsa*, a MTA Szociológiai Kutatóintézetének fősztályvezetője, és egyben a program felelőse ismertette az Idősügyi Tanács 2004-es második ülésén.

A program keretében olyan új, idősbarát környezet normarendszerének kidolgozását tervezték, amely lehetővé teszi, hogy a megromlott egészségi állapotú,

---

<sup>14</sup> Iván László: Az öregedés aktuális kérdései

megváltozott funkciójú idősök továbbra is saját lakásaikban maradhassanak. Ilyen szolgáltatások az Európai Unió tagországaiiban már elterjedtek. A program segítségével és a sztenderdek kialakításával 2004-ben nagymértékben javulhatnak az idősök lakókörülményei, lakásuk komfortossága, amik a *Medgyesi és munkatársai* által készített tanulmány alapján 1992-től 1998-ig ugyan jelentős mértékben javultak, viszont ez a javulás a nyugdíjas korúak és a nyugdíjasok körében lassabb ütemű volt, mint a fiatalabbak körében.

Fontos még itt megjegyezni, hogy van olyan is, amikor a társadalom többi tagjának csak annyi feladat jut, hogy asszisztáljon az idősöknek, hiszen próbálják teljesen önerőből is megoldani helyzetüket, például nyugdíjas klubok szervezésével és tevékenységük pályázati forrásokból való finanszírozásával

## **5. Milyen az idős emberek önmagukról alkotott képe?**

### **5.1. Fókuszcsoportos interjúk idősökkel**

Azokra a kérdésre, hogy kinek a felelőssége az idősokról való gondoskodás, milyen formái lehetnek, hogy milyen az idős emberek önmagukról alkotott képe, és ehhez szorosan kapcsolódóan a társadalomban elfoglalt helyükről kialakult véleménye a már meglévő kutatások eredményeinek áttekintése mellett, a legrelevánsabb választ természetesen az idős emberek körében végzett további kutatásokból kaphatjuk meg.

Az idősök önképének kiderítésére három fókuszcsoportos interjút készítettünk 2004. márciusában miskolci idős emberek részvételével. Két interjú felvétele egy területfejlesztéssel foglalkozó cég belvárosi irodájának tárgyaló helyiségében zajlott, a harmadik pedig a Gesztenyés kertbeni Idősök Otthonában készült.

### ***Az interjúk megtervezése, és gyakorlati megvalósulása***

A fókuszcsoportos vizsgálatunk célja az volt, hogy megismerjük idős emberek önmagukkal, a társadalommal, a társadalomban betöltött szerepükkel, és a fiatalabb generációkkal kapcsolatos attitűdjét.

Hipotézisünk szerint összefüggés mutatható ki az idősök szubjektíve megélt és objektíve, illetve a társadalom többi tagja által jellemzett állapotuk minősítésében. A negatív attitűd kihat az idősebbek önmagukról alkotott képére. Az idős emberek

véleményének segítségével próbáljuk értelmezni, és vizsgálni idősokkal kapcsolatos sztereotípiák, közfelfogás igazságtartalmát és megalapozottságát is. Vizsgáltuk még azt is, hogy a véleményüket befolyásolja-e, és milyen mértékben az a tényező, hogy kivel élnek egy háztartásban.

A csoportos interjú célcsoportja természetesen idős (60 év feletti), nyugdíjas emberek csoportja.

Tekintettel arra, hogy idős embereket kérdeztünk meg, az interjúvázlat elkészítésénél figyelembe vettük az ő teherbíró képességüket is. A kérdéseket négy blokkba csoportosítottuk: 1. Társadalom, 2. Kapcsolatok, 3. Önmagukról alkotott kép, 4. Gondoskodás. A 2. blokk kérdései eltértek az első, egyedül élőkbeli csoportnál. Náluk a családra vonatkozóan nem tettünk fel kérdést, hanem a magányosságról alkotott véleményükre voltunk kíváncsiak. Az interjúvázlat összesen kilenc kérdésből áll. A kényesebb, és esetlegesen bizalmatlanságot kiváltó kérdéseket (életkor, korábbi foglalkozás,...stb.) - amelyek az elemzés egyfajta háttérváltozói - egy kérdőív segítségével tettük fel, és ezt az interjú elején töltötték ki a résztvevők. (2. számú melléklet)

Három csoportos interjú elkészítése mellett döntöttünk a személyi és technikai feltételek, illetve a célcsoport ismeretében. A megkérdezések valamivel több, mint 1 óra időtartamúak voltak. Két interjú lebonyolításának helyszíne egy iroda volt, a harmadiknak pedig a Gesztenyés-kerti Idősek Otthona társalgója. Mindkét helyszín alkalmas volt a zavartalan beszélgetésekre és azok videoszalagra rögzítésére. Az interjúk 2004. március közepén készültek

#### *Fókuszcsoport összeállítása*

A fókuszcsoportok összetétele, kis létszáma (6-8 fő) miatt természetesen nem tekinthetőek a résztvevők a teljes idős sokaságra nézve reprezentatív mintának. A vizsgálatunk alanyai Miskolcon élő idős (60 év feletti), nyugdíjas emberek voltak. A kérdések összeállításánál és lekérdezésénél azonban cél volt, hogy ne csak a helyi, miskolci helyzetről beszéljenek, és ne csak az kapjon prioritást, hanem tágabb vonatkozásban is gondolják végig az idősök helyzetét a társadalomban.

Három csoporttal készült tehát interjú, és a fókuszcsoportokat próbáltuk úgy kialakítani, hogy bizonyos mértékben hasonló összetételűek legyenek, mert a homogén csoport előnyösebb lehet a csoportdinamika szempontjából, résztvevői inkább értik egymás nyelvezetét. Fontos volt azonban, hogy az egyes csoportok összetétele egy-egy fontos

elemben különbözzön, mert így könnyebb elkülöníteni az egyes változók hatását, és szélesebb skáláját kaphattuk az idősök attitűdjének.

A nemi megoszlás nagyjából a demográfiai jellemzőket követte, hiszen csoportonként 2-3 férfi volt, és mindhárom esetben 60 év felettiak voltak a résztvevők.

A lényeges elem, amiben a három csoport alapvetően eltért, az, hogy kivel élnek egy háztartásban. Ennek alapján a felvételek sorrendjében kialakult fókuszcsoporthoz: 1. „Magányosok” (egyedül élők), 2. „Családban élők” (házastárssal, vagy gyerekeikkel), 3. „Otthonban élők” (nem rokon személlyel élők). Véleményünk szerint ugyanis az, hogy kivel él együtt valaki, nagymértékben befolyásolja az egyén életminőségét, és ezáltal saját helyzetének és környezetének megítélését. Feltételeztük, hogy valóban lesznek különbségek e változó mentén a válaszokban.

### *Moderálás*

A fő cél, vagyis a megkérdezettek őszinte válaszainak előhívása teljesült, és jó légkörben zajlottak a beszélgetések. A viszonylag rövid idő alatt nem volt könnyű feladat, de sikerült elérni, hogy valamennyi résztvevőtől kapjunk választ. Egyes válaszadók ugyanis szerepelni akartak, mások viszont nem mertek, vagy nem akartak annyit szerepelni. Sok kérdésben konszenzus volt a csoporttagok között, nagy viták nem alakultak ki, de természetes módon előfordultak ellentétes vélemények is. Az interjúalanyok végig figyeltek egymásra is, és csak néha fordult elő, hogy nem konkrétan a kérdésre válaszoltak.

### **5.2. Interpretáció: Az interjúk alapján levonható következtetések**

A válaszok értelmezésénél elsősorban az interjúvázlat blokkjainak és azon belül a kérdéseknek a sorrendjét követtük.

Mivel kvalitatív kutatási módszerről van szó, feltárt jelenségeket, de csak egy kvantitatív kutatással lehetne eldönteni, hogy a célcsoport reprezentatív mintáján a valóságban hogyan alakulnának a jelenségek arányai. Az interpretáció során ezt figyelembe vettük, és arra törekedtünk, hogy ennek megfelelően mutassuk be a beszélgetések kapcsán elhangzó új, váratlan és érdekes szempontokat, illetve a csoportok többségi és kisebbségi véleményét.

Az interjúk Miskolcon készültek, ebből is adódik, hogy csak óvatosan lehet általánosítani a meglátásokat, és ezeket az elemzésben hangsúlyozzuk is.

## 1. Blokk: Társadalom

### 1. Szemléltetés: Korfa

Érzékelik-e valamilyen formában, hogy az idősök aránya megnövekedett a társadalmon belül, és milyennek érzik helyzetüket, milyen idősnek lenni 2004-ben?

A korfa, mint szemléltető eszköz nagyon hasznosnak bizonyult, hiszen mindhárom csoportnál azonnal elindult a véleményformálás a tendenciák szemléltetése és ismertetése után. Mindhárom csoport egyetértett abban, hogy ők is látják és tapasztalják az idősök, és azon belül a nők számának és arányának növekedését

Az a kérdés pedig, hogy milyen idősnek lenni a mai társadalomban, szintén minden csoportnál egyforma első reakciót eredményezett: nehéz, rossz az idősök helyzete, de hangsúlyozták, hogy korábban ez nem így volt, mert jobban odafigyeltek az idősökre. Elhangzott egy olyan vélemény is, hogy az ő korosztályuk hozzá lett szoktatva a munkához, örömet lelték benne. Most is örülnének, ha dolgozhatnának, de mit tehetnének, ha a fiatalok közül is sokan munkanélküliek, és őket sem tudják foglalkoztatni.

A „Magányosok” - természetes módon - egy közös helyet, egy „Idősök Házát” hiányolnak Miskolcon, ahol találkozhatnak, ismerkedhetnek, hiszen a fiataloknak is van „Ifiházuk”. A „Családban élők” csoportjában pedig az derült ki, hogy azért is nehéz az idősök helyzete, mert hiányoznak a nagycsaládok (kettőnél több generáció együttélése), ami az ő generációjuk számára még megszokott volt. Az „Otthonban élők” csoportjában egy nagyon érdekes meglátás is megfogalmazódott. A fiatal generációk fogyása miatt csökken az aktívak száma Európában, ezért a jövőben elképzelhető, hogy nagy számú bevándorlás lesz afrikai és ázsiai területekről. Ez pedig azt eredményezi, hogy a „színes bőrűek” fogják az európaiakat eltartani, mert a fiatalabb generációk már erre nem lesznek képesek.

2. Egyetértenek-e azzal a közvélekedéssel, mely szerint létezik az idősebb és fiatalabb generációk közötti feszültség, milyennek érzik a társadalom többi tagjának viszonyulását az idősökhöz?

Erre a kérdésre is hasonlóan reagáltak a csoportok tagjai. A generációs feszültséget ők is tapasztalják, létező dolog. Azonnal a tömegközlekedést hozták fel példának, ahol

szinte kézzel foghatóan tapasztalható, hogy a fiatalabb korosztályok más értékrenddel rendelkeznek, nem tisztelik az időseket, és ez főként abban nyilvánul meg, hogy nem adják át nekik az ülőhelyet. Ezek szerint egyértelműen elmondható, hogy nem csak a fiatalabbaknak vannak sztereotípiái az idősebbekkel kapcsolatban, hanem az időseknek is a fiatalokról.

Mindhárom csoport a megfelelő nevelés hiányát okolja a tiszteletlenségért. Ami ezzel kapcsolatban első hallásra meglepő volt, hogy a véleményformálók többsége nem a család nevelő szerepét tette első helyre, hanem az iskolai nevelést. Ők a tanáraiktól kapták a jó példát, ott tanulták meg az illemszabályokat, és az idősebbek iránti tiszteletet. Természetesen a családok között volt, aki a családot tette első helyre. Említették még, hogy korábban a nagycsaládok még szintén nevelték a fiatalokat, hiszen együtt éltek a különböző generációk és megtanulták egymás tiszteletét. Az életben a gyerek a nagyszülő problémáit megismerve a többi időssel is más volt. Ha együtt élnek a különböző korosztályok, akkor könnyebben el tudják fogadni egymást. A mai kétkeresős családmoddal nem megfelelő a gyerekek nevelése szempontjából. A rossz nevelés gyökere, hogy az apák nem kapnak annyi fizetést, hogy az anya főállású anyaként otthon maradva nevelné, tanítaná a gyerekeket, ami már a múlté.

A „Családban élők” fókuszcsoportban az egyik résztvevő szerint kisebb lett a fiatalok ingerküszöbe, „hamarabb odavágják a véleményüket, nem respektálják az időseket”. Az ilyen viselkedés inkább csak az otthontól távol jelenik meg, amikor tudják, hogy nem jut vissza a szülők fülébe, amit csináltak, és ilyenkor feloldódnak a gátlásaik, többet megengednek maguknak, egészen más az értékrendjük.

Azt is hangsúlyozták a negatív példák említése után, hogy „nem 100%-ban modortalanok a fiatalok”. Vannak pozitív tapasztalataik is. Ketten említették a vallás, a hit szerepét is, amely szerintük jó irányba terelheti a fiatalokat.

Összességében megfogalmazható, hogy a mai idősek nem azt kapják vissza, mint amit ők adtak fiatalon az akkor időseknek, és amit erre emlékezve esetleg elvártak a mai fiataloktól.

## 2. Blokk: Kapcsolatok

Mivel az interjúk megtervezésénél már tudtuk, hogy lesz egy olyan csoport, akik egyedül élnek, ők a „Magányosok”, ezért ennél a blokknál az ő esetükben a magányosságról tettünk fel kérdéseket, míg a másik két esetben a családról kérdeztük az interjúalanyokat.



A kérdőívek (kártyák) alapján a „Családban élők” csoportjában hárman élnek házastársukkal, és hárman gyermekeikkel, unokáikkal egy háztartásban. A családi állapot szerint hárman házasok, és hárman özvegyek. Náluk eleve releváns volt a családról kérdezni. A „Magányosok” között mindenki egyedül él, négyen elváltak, és négyen özvegyek. Az „Otthonban élők” nem rokon személlyel élnek együtt, illetve egy fő a házastársával, közülük ketten házasok, a többi megkérdezett személy özvegy. Az ő esetükben az interjú során derült ki, hogy van családjuk, és ezért tettük fel ezeket a kérdéseket.

A megkérdezettek között tehát elég sok az özvegy, ami az interjúalanyok életkorából (60 év feletti) adódik.

A családról, majd ezután a magányosságról kialakított véleményeket összefoglalva a következő megállapításokat tehetjük:

#### 1. Család

–Létezik-e családon belül generációs feszültség?

–Milyen szerepük van, mennyire fontosak az idős emberek a családok életében? Így képzelték-e el fiatalabb korukban?

Ennél a kérdéskörnél magától értetődik, hogy a családdal élők hosszabban és részletesebben fejtették ki nézeteiket, mint az otthonban élők, akik távolabb élnek családjuktól.

A „Családban élők” szerint előfordulnak feszültségek a családokban, de ezek feloldódnak, nem halmozódnak. A feloldás eszköze a kölcsönös belátás, a szeretet és a megegyezés. A családokban nem olyan mély a probléma, mint társadalmi szinten.

A szerep kérdésre áttérve kettősség figyelhető meg, amit az egyik interjúalany úgy fogalmazott meg: „Az öreg a háznál szükséges rossz.” A konkrétan családjukkal élő két interjúalany fontosabbnak érzi magát a család életében, mint a többiek, és ez a fizikai közelségből is adódhat. Az egyikük meglátása szerint „anyagilag, fizikailag, erkölcsileg is, mindenféleképpen igénybe veszi a család az embert.”. Próbálnak minél többet segíteni a gyerekeiknek, az unokáknak, amit a fő szerepüknek tekintenek, bár saját bevallásuk szerint ezt néha soknak, fárasztónak érzik, hiszen fizikailag már könnyebben elfáradnak.

Az egyik résztvevőben fiatal korában az a családkép rögzült, amit otthon látott. Heten voltak testvérek, nagyszülőkkel éltek együtt, és ehhez kapcsolódott a jövőképe. Arra számított, hogy idős korában körülötte is fog unoka szaladgálni, és ő átadja neki az „igazságot, és a bölcsességet”. A mai gyerekek azonban már nem tudják a dolgokat a

nagyszülőktől megtanulni a széttagolt családok miatt. Egy másik megkérdezett szintén a széttagoltságra hozta fel saját példáját, hogy az ő gyerekei Pesten élnek, és aggódik, hogyan tud majd ilyen messziről segíteni, ha lesznek unokái, és, hogy igénylik-e majd egyáltalán. Az idősök életében tehát megjelenik a „távolról szeretés” problémája, amikor a fizikai távolság miatt nem tudnak megfelelő módon segíteni az idősök a fiataloknak.

Szintén kettős, és egyben negatívabb kép jelent meg az otthonban élőkénél. Az egyik vélemény alapján az öregek terhet jelentenek az államnak és a családnak is, ugyanakkor az is igaz, hogy a nehéz megélhetési körülmények miatt a gyerekek támaszkodnak inkább a szülőre, a nyugdíjasokra, és nem fordítva. A csoport minden tagja egyetértett azonban abban, hogyha a gyereknek van rá lehetősége, akkor segítsen a szülőnek, hiszen a szülő is igyekezett minél többet megadni neki, amikor szüksége volt valamire.

Úgy tűnik tehát, hogy a szerepek kérdésében is fontosak a nagycsaládok. Az látható, hogy sem az idősök, sem a fiatalok nem találják a mindkét fél számára megfelelő utat egymáshoz, míg a nagycsaládokban ezt nem is kellett keresni, mert jól működtek a generációk közötti kapcsolatok, a kommunikáció. Az sem kérdéses azonban, hogy minden generációnak szüksége van a másokra, egymás segítségére az egyéni boldoguláson túl az egész társadalom működőképessége miatt is.

## 2. Magányosság

–Az egyedül élés egyenlő-e a magányossággal?

–Könnyen tudnak-e kapcsolatokat kialakítani az idősök, hol és milyen formában tartanak kapcsolatot másokkal?

A „Magányosok” szerint az egyedül élés semmiképpen sem egyenlő a magányossággal. Az válik csak magányossá, aki egyedül él, és ráadásul nem hajlandó emberek közé menni, nem mozdul ki a lakásából, ahogyan korábban az idősök családi állapotát bemutató fejezetben is kifejtettem. A csoport tagjai mind egyedül élnek, de nem érzik az előbbi meghatározás alapján magányosnak magukat. Többek között azért sem, mert aktív tagjai a miskolci Nyugdíjas Magányosok Klubja Egyesületnek. Az egyik vélemény szerint annak érdekében, hogy ne váljon az ember magányossá, akkor kell elindulni otthonról, amikor úgy érzi nem menne sehová, nem szabad az idősöknek sem elhagyni magukat.

A csoport véleménye az, hogy az öregek nagyobb része nem tud könnyen kapcsolatot kialakítani, amelynek több oka is van. Egyrészt ennél a kérdésnél is

megemlítették a lehetőségek hiányát, hiszen nincsen számukra egy olyan hely Miskolcon, amely állandó lehetőséget és megfelelő körülményeket biztosítana a találkozásokra, ismerkedésre. A klubjuknak sincsen saját épülete, helyisége, ezért összejöveteleik, rendezvényeik bérelt teremben zajlanak, ami nagyon költséges. Az egyik hozzászóló lehetséges alternatívának gondolta, egyrészt a már megemlített „Idősek Háza” létrehozását, másrészt, ha kialakítanának valahol egy elkerített „Nyugdíjasok Partját”, ahova minden idős elmehetne, és társaságot találna.

A nők azt is felhozták, hogy a férfiak kevésbé hajlandóak kimozdulni, vagy ha megteszik, akkor csak a kocsmáig mennek el. Ezért férfihiány van a rendezvényeken, pedig „ha van magányos nő, akkor magányos férfinak is kell lennie valahol, annak ellenére, hogy eleve kevesebben vannak”. (Erre a férfi interjúalanyok csak mosollyal reagáltak.) Az idősek, és ezen belül a nők számára tehát valóban tapasztalható jelenség a feminizáció.

A lehetőségeket szerintük többnyire maguknak kell kialakítani, bár szükség lenne a társadalom segítségére is. A média és az önkormányzatok jobban odafigyelhetnének a már meglévő klubok, egyesületek és egyéb szerveződések rendezvényeire, ezzel is segítve azt, hogy több ember megismerje őket, és ezáltal közösségre találhassanak.

Az alternatívák („Idősek Háza”, „Nyugdíjasok Partja”) említéséből az derül ki, hogy elképzeléseikben a fiatalabb generációkkal való szorosabb együttlétet nem szerepel, inkább elkülönülten szeretnék közösségi életet élni, ami ellentmond annak, hogy a generációk közelebb kerüljenek egymáshoz, és jobban megértsék egymást. Feltételezhetjük azonban, hogy nem tudatos elkülönülésről van szó, csak tudják, hogy mások a különböző generációk igényei, és ők ezeket a megoldásokat a maguk számára találták ki.

### 3. Blokk: Önmagukról alkotott kép

Ebben a blokkban, ahogy a címe is elárulja, a fókuszcsoporthoz tagjait arról kérdeztük, hogy mi a véleményük kortársaikról, az idős emberekről általában, és milyenek az ő saját tapasztalataik a nyugdíjaskorról, időskorról. Ez a blokk minden csoportnál ugyanazokat a kérdéseket tartalmazta.

1. Kiket és mi alapján sorolnak az idősek csoportjába, mi jellemzi az idős embereket?

A megkérdezettek szerint nem a kor, az évszám számít annak a meghatározásánál, hogy ki az idős, hanem az, hogy ki mennyinek érzi magát. Az idősek között is van sok

fiatalos, de „40 éves is van, aki úgy elhagyja magát, hogy a 80 éves keresztül ugorja, és akkor ő még mindig csak csoszogott.”

Azokról, akiket ők idősnek tartanak a következő jellemzőket említették a csoportok: öreg az, aki például: csoszog, aki már „tötyög”, elhagyja magát, bottal jár. A korral együtt jönnek a betegségek, a fájdalmak, és ezt el kell fogadni, de csak akkor szabad vele foglalkozni, ha az öregedés folyamata már betegséggé alakul. Életút kérdése is az idős ember megítélése, hogy ki honnan jött. Van, aki szerintük szellemileg teljesen ép marad, és van, aki teljesen leépül. Az idősök csoportjának meghatározásával szemben ebben a kérdésben hasonló az idősök és a szakirodalmak meghatározása az öregedés jellemzőiről.

Ahhoz, hogy az ember ne érezze magát az előbbieken alapján idősnek, nagyon fontosnak tartották mindhárom csoportban az aktivitás minél szélesebb körre kiterjedő megőrzését, főként a szellemi frissesség megtartását. Lényeges ehhez az akaraterő, hiszen ha valaki leköti magát, nem veszi észre a korral járó fáradékonyságot sem. Az egyik résztvevő úgy fogalmazott:” a lényeg, hogy teljes értékű életet próbáljon élni”.

Az elhangzottak alapján az interjúalanyok egyike sem érezte magát idősnek, hiszen még aktívak, tevékenyek valamilyen formában, van, aki például tervezi, hogy újból praktizálni kezd, mint ügyvéd.

## 2. Egyetértenek-e azzal a közvélekedéssel, hogy az idősök szegények, fel lehet-e készülni az idős-ill. nyugdíjas korra?

A válaszadók véleménye szerint mindenképpen relatívan kell kezelni az idősök szegénységét. Természetesen nem minden idős szegény, de a nagyobb részüket annak tartják, és a szegénység kialakulása annak következménye, hogy hosszú távon a nyugdíjak reálértéke csökken. *Medgyesi Márton és munkatársai* is azt írják az említett 1999-es tanulmányukban, hogy ugyan a közvélemény számára az idős emberek általában szegények, ez azonban a valóságban nem mondható ki általánosan. Az idősök szerint a rendszerváltás óta egyre jobban differenciálódik a nyugdíjasok csoportja, a jobb módú idősök élesen elhatárolják magukat a szegényebektől.

A vélemények azt jelzik, hogy nem lehet felkészülni a nyugdíjas korra, főként az anyagiakat nézve, és ennek több okát is megjelölték,

Egyrészt a társadalom fejlődése azt hozza magával, hogy a régi értékek nullázódnak. Ennek következtében hiába készültek volna előtakarékossgal a nyugdíjra, hiszen egy idő után már nem hasznos, nem értékes, saját maguknak sem tetszik, amit korábban megvettek.

Mások szerint annyit dolgoztak, hogy eszükbe sem jutott, nem volt idő a takarékoskodásra, a felhalmozásra.

Többen említették azt is, hogy hiába készültek, mert amit korábban összeraktak, nem magukra költötték, hanem a gyerekeiknek adták, ugyanis a segítségük nélkül nem tudtak volna elindulni, saját lábra állni. Ellenpéldának hozták fel Belgiumot, ahol az időseknek nem kell a fiatalokat segíteni, sőt a fiataloknak sem kell az öregeket, mert olyan jó nyugdíjuk van.

Ma az idősek csoportján belül a felkészültség hiányából is adódó különbségeket az időseknek kell megoldaniuk, nekik kell összefogniuk, és segíteni egymást, mert a társadalomnak erre nincsen megfelelő stratégiája. Nem értenek egyet azzal, hogy a társadalom negatív értelemben eltartottnak nevezi az időseket, ők nem érzik annak magukat.

Tulajdonképpen azzal, hogy több évtizeden keresztül dolgoztak, a munkavégzésük során befizetett járulékokkal közvetett formában, de tulajdonképpen készültek a nyugdíjas korra.

### 3. Mik azok a dolgok, amik az időskort széppé teszik, és amelyeket csak idős korban lehet igazán értékelni?

A „Magányosok” csoportjában az egyedüllét pozitívumait emelték ki. Az időskor értéke számukra a nyugalom, hogy nem kell idegeskedniük, nincsenek időhöz kötve, csend van körülöttük. Hozzátették azonban, hogy néha az is kell, hogy kizökkentsék őket ebből a magányból, hogy találkozzanak a családjukkal, ismerősökkel.

A „Családban élők” között voltak, akik rögtön a családról való gondoskodást említették. Elhangzott az is, hogy mindenképpen a következő generációhoz kötődik az idősek boldogsága. A fiatalok is igénylik az idősektől a bölcsességek átadását, de ez mindig csak akkor lehet hatékony, ha a fiatalok kérik, egyébként nem rögzülnek az elmondottak. Ehhez viszont szintén az kellene, hogy a különböző generációk együtt éljenek. Van még olyan vetülete is az időskornak, hogy az emberek átértékelik életük bizonyos szakaszait, és a korábbi bölcsességekről sok esetben be kell látniuk, hogy nem igazán örök értékek voltak. Tudomásul kell venni, hogy a változás az, ami örök, és így az értékrend is állandóan változik, és sokszor már nem ugyanazok az emberek, mint 20-30 évvel ezelőtt voltak, és így kell elfogadnia mindenkinek magát.

A harmadik fókuszcsoportban szintén elhangzott a családi szeretet fontossága. Egy másik vélemény szerint az időskor csak akkor szép és jó, ha egészséges az ember, képes ellátni magát, mert ha segítségre szorul már semmi szépsége sincsen.

Az idős emberek egyik legnehezebb feladata az öregkor értékeinek megtalálása, mindenkinek a maga életében. A szépségek viszont megtalálásuk után segíthetnek abban, hogy teljesebb, boldogabb életet élhessenek.

#### 4. Blokk: Gondoskodás

1. Igénybe vesznek-e valamilyen szociális ellátást, illetve ha rászorulnának igénybe vennének-e, és ha igen, melyik formáját?

Az egyedül élők, és a családdal élők közül a 65 év feletti pozitívumként emelték ki a számukra ingyenes tömegközlekedést, és aki még nem töltötte be a korhatárt, az is jónak tartja ezt a lehetőséget.

Nyugdíjban minden résztvevő részesül, de a nyugdíjakkal senki sem elégedett teljes mértékben. Nincsen értéke az emeléseknek, mert nem követik az inflációt. Nagyon szép nyugdíjakról is lehet beszélni, de ha boltba kell menniük már alig elég valamire. Volt, aki szerint a nyugdíj százalékos emelése nem megfelelő, mindenkinek azonos összeggel kellene növelni az ellátását, és akkor nem lenne olyan nagy különbség az idősök között. A meglévő rendszerben a szegény még szegényebb lesz, akinek sok van, az még gazdagabb.

A „Magányosok”, és a „Családban élők” között is volt, aki ha rászorulna, akkor beköltözne valamilyen idősek otthonába, ahogyan az „*Életünk fordulópontjai*” kutatás válaszadói között is az öregségi nyugdíjasok közül sokan (16%-a a megkérdezetteknek) választották ezt az alternatívát. Aggódnak viszont a fókuszcsoportok résztvevői amiatt, hogy nehezen tudnak csak bejutni a kevés férőhely, és bizonyos helyeken fizetendő nagy összegű kezdő hozzájárulás miatt. Általában kevésnek tartják a meglévő szolgáltatásokat, és azt is problémának látják, hogy ezek nagy része a nyugdíjasok előtt nem is ismert, nem tudják hogyan lehetne ezekhez hozzáférni.

Az „Otthonban élők” csoportjánál természetesen elsősorban az idősök otthonáról beszélgettünk, mint igénybe vett ellátási forma. Az derült ki, hogy a többség önként költözött be, bár volt, aki a gyerekei miatt. Ez az önkéntesség azonban öngazolással is párosul, hiszen „nincsen visszaút, ha valaki ide bejön azzal számolnia kell, hogy ez egy egyirányú utca”. Ez motiválja bizonyos mértékig az emberek alkalmazkodó képességét.

Fontos látni, hogy az otthonokban egy bérház árértékért (kisarkítva) egy szobát kapnak. Ezt mindenkinek magában kell tisztáznia, hogy helyesen cselekedett-e, amikor a beköltözött.

Nagy különbséget kell tenni szerintük az olyan otthonok között, ahova mindenki magától költözik be, és azok között, ahová valóban úgy kerülnek be az idős emberek, mert nincsen senkijük, nem tudják ellátni magukat. Az utóbbi esetben kényszerpálya, hogy valaki bemenjen egy szociális otthonba, míg például ők többé-kevésbé önkéntes választás alapján kerültek az emelt szintű Gesztenyés kert Idősek Otthonba. Nagy eltérés van a különböző szolgáltatások és körülmények miatt az anyagi hozzájárulás mértékében is.

A megkérdezettek általában kevésnek tartják a meglévő szolgáltatásokat, és azt is problémának látják, hogy ezek nagy része a nyugdíjasok előtt nem is ismert, nem tudják hogyan lehetne ezekhez hozzáférni.

2. Mivel lehetne bővíteni a szociális gondoskodás meglévő intézményeit és eszközeit, kinek a feladata az idős rászorulókról való gondoskodás, és mit tehetnek az idősek önmagukért?

Mindhárom alkalommal szóba került az az elgondolás, hogy a gyerekszám csökkenése miatt megüresedő, és bezárásra kerülő iskolák és óvodák épületeit átalakíthatnák idősek otthonává, vagy kluboknak adhatnának bennük helyet. Ez ideális lenne az idősek és az épületek fenntartói számára is. Emellett több olyan szolgáltatás kellene, ahol a nyugdíjasok kedvezményt kaphatnának.

A „Magányosok” körében merült fel az, hogy a nappali szociális ellátó intézmények közül kettőt be akarnak zárni Miskolcon, mert az önkormányzat meglátása szerint nincsen rá igény. Ezzel szemben a kluboknak bérleti díjat kell fizetni, hogy legyen helyük valahol találkozni. Fontos lenne feloldani ezt az ellentmondást, és ezáltal már meglévő intézményeknek adnának teret, és lehetőséget arra, hogy minél több idős embert tudjanak elérni, és közösségekbe bevonni, megakadályozva ezzel az elmagányosodásukat.

A harmadik interjúban fogalmazódott meg, hogy azok érzik magukat igazán szegénynek, akik egyedül élnek, mert olyan kiadásuk vannak, amik például nekik az otthonban gyakorlatilag nincsenek. Ahogyan az interjú elején lekérdezett kérdőívek is mutatják, közülük mindenki a szociális ellátásra költ havonta a legtöbbet, és lakásfenntartásra, táplálkozásra, tisztálkodásra nem költenek, míg a másik két csoportnál ezek álltak első helyen. Ezért lenne megoldás az egyedül élőknek, ha sok még színvonalasabb, még nagyobb komfortú otthon jönne létre, ahova beköltözhetnének, és akkor az ő bérházi lakásaik, házaik is felszabadulnának lakóhelyet biztosítva a következő

generációknak. Ennek tulajdonképpen egy ellenpárját, illetve alternatíváját jelenti a már megemlített „idősbarát környezet modell-program”. Ez azt célozza meg, hogy az idősök saját otthonukban maradhassanak a leépülés időszakában is.

Az idősekről való gondoskodást többen az állam, illetve az önkormányzatok feladatának tartják, hiszen „valamit letettek az államnak a 35-40 éves munkaviszony során”. Ezáltal szerintük az állam és a következő generációk felemelkedését segítették elő. Az önkormányzatoknál, és országosan is kellenének képviselők, akik az idősök ügyeivel foglalkoznak, a mostani koordinálás szerintük nem jól működik.

Más megközelítésben a leegyszerűbb azt mondani, hogy a társadalom egészének feladata a gondoskodás, és azon belül első fokon a családnak, de az már egyedül semmiképpen nem elegendő. Arra nem lehet számítani, hogy majd a másik ember segít az elesetteken, ezt csak részben tudja megtenni. A társadalom eltartó képessége is véges.

Főként az otthonban élők hangsúlyozták, de más csoportban is szóba került, hogy nagyobb társadalmi és törvényi kontroll kellene, hogy az ellátások valóban a célcsoporthoz jussanak el, és megfelelő szintűek legyenek. Az otthonokat például nem adnák magánkézbe, csak önkormányzatokra, vagy egyházakra bíznák a fenntartásukat. A magántulajdonban lévő intézményekben nagyobb a létbizonytalanság szerintük.

A „Magányosok” saját példájuk alapján természetesen hangsúlyozták az önszerveződés, a civil szervezetek szerepét, hiszen az interjúban résztvevők a miskolci Nyugdíjas Magányosok Klubja Egyesület tagjai.

Összességében úgy látják, hogy gondolataik, elképzeléseik sok esetben csak ötlet szintjén maradnak, mert egyedül nehezen tudnák megvalósítani, támogatást pedig nem könnyű találni. Fontos azonban, hogy az idős emberek is először saját magukon próbáljanak segíteni, és ne kívülről várják a segítséget.

### ***Az interjúk összegzése***

Igazán lényeges különbséget nem mutattak a csoportok véleményei, ahogyan ezt az elemzés közben is jeleztük. Csak bizonyos hangsúlyeltolódások figyelhetőek meg. Ez abból következik, hogy a „Magányosok” helyzetüknél fogva a közösségek kialakítását helyezték középpontba, a „Családban élők” a családjukat, míg az „Otthonban élők” csoportja a vélemények alapján a két első fókuszcsoport egyfajta átmenetét képviselte. Ők tulajdonképpen közösségben élnek, de családjuktól távol, tehát egyfajta egyedüllét is jellemzi az életüket.



Elmondható, hogy a megkérdezett miskolci idősökben a kérdésekkel kapcsolatban kialakult attitűdök, és meglátások sok esetben párhuzamosak, vagy egyezők a szakirodalmak és kutatások által kimutatottakkal.

Nehéznek látják ma az idősök helyzetét a társadalomban, és ehhez hozzájárul az „örök probléma”, a generációk közötti feszültség is. Szerintük az ő fiatalkori értékrendjükhöz képest a mai fiatalabb generációk értékrendje, és hozzáállása az idősebb generációkhoz általában negatív irányba változott meg.

A családdal kapcsolatban szintén gyerekkoruk egyik szerintük jó példáját hiányolják, vagyis a nagycsaládokat, ahol a különböző generációk együtt éltek, és az idősöket jobban tisztelték, megbecsülték. A magányossággal kapcsolatban pedig azt hangsúlyozták, hogy nem egyenlő az egyedül éléssel. Az válik csak magányossá, aki elhagyja magát, nem mozdul ki, nem keres magának közösséget, és ez ellen elsősorban mindenki maga tehet akaraterővel.

Az önmagukról alkotott képben szintén megjelent, hogy nehéznek látják az idősök helyzetét, hiszen például az öregek nagyobb részét ők is szegénynek látják.

A vélemények talán a gondoskodás kérdésében tértek el legjobban. A gondoskodás felelősségét az állam, az önkormányzat, a család, vagy az egész társadalom feladatának látják. Ebben a kérdésben egyik csoportban sem alakult ki bármilyen konszenzus a hozzászólók között. Az ellátás formáit vagy nem is ismerték, vagy ismerték, de még nem vették igénybe, vagy nem tartották kielégítőnek a meglévő lehetőségeket, vagy éppen elégedettek voltak. Az ellátás körére, minőségére vonatkozó ötleteik megvalósítására pedig kevés lehetőséget látnak elsősorban a pénzhiány miatt.

Összességében a jó példák ellenére még további szemléletváltásra van szükség a társadalmakban ahhoz, hogy az idősök is jobban érezzék magukat, elégedettebbek legyenek, és aktív tagjai maradhassanak a közösségeknek. Háttérbe szorult a pénz, az anyagiak miatt a humánus, és ennek értékeit kellene újból erősíteni az idősök, és az egész társadalom jövője érdekében. Ahogyan az egyik interjújn megfogalmazódott: „A mai tudás alapú társadalomnak az emocionális alapú társadalom irányába kell a jövőben elmozdulni.”

## Gyermek- és Ifjúságvédelem

A Gyvt. hatályba lépése óta (1997) megyénkben a gyermekvédelmi és gyermekjóléti alapellátás rendszere eddig csak hiányosan épült ki, ez a legfőbb oka, hogy a szakmai munka színvonala, eredményessége az elvárt alatt van.

Az önkormányzatok az ellátások működtetését, illetve az ezekhez való hozzájutást csak részben biztosítják.

A megbízhatatlan adatszolgáltatások miatt a veszélyeztetett gyermekek száma csak feltételezés, csak becslés, ez mintegy 25-30.000 fő. A gyermekjóléti szolgálatok száma 176, s ebből 116 ún. egyszemélyes szolgálat, 66 esetben a gyermekjóléti szolgálat és a családsegítő szolgálat összevont intézményként működik. Megyénkben jelenleg gyermekjóléti központ nem található. A személyes gondoskodás keretébe tartozó gyermekjóléti alapellátás intézményei közül a jóléti szolgálatokon és néhány bölcsődén kívül csak 1 gyermek átmeneti otthona (Miskolc) és 3 családok átmeneti otthona (Ózd, Miskolc, Vis) működik. Három település 4 éve összesen 4 családot kiképezett helyettes szülővé, de számukra már működési engedélyt nem kértek (sajnos nem igénylik ezen települések sem ezt a szolgáltatást). Ez az 1989. évi Gyermekjogi ENSZ Egyezmény és a magyar Gyermekvédelmi törvény szellemiségének is ellentmondó és ezért is elszomorító.

A gyermekvédelmi és gyermekjóléti alapellátás működésének minősége, színvonala meghatározóan befolyásolja a gyermekvédelmi szakellátást iránt jelentkező igényeket.

A Gyvt. életbelépésekor, megyénk gyermekvédelmi szakemberei és a Megyei Közgyűlés azt remélte, hogy hosszabb távon egész megyére kiterjedő, jól működő alapellátási rendszer egy arányaiban kisebb szakellátás működtetését teszi szükségessé. Az első 3 év valóban a gyermekvédelmi szakellátás iránti igények folyamatos csökkenését mutatták, ám az utóbbi 3 évben érezhetően megindult a beutalások számának növekedése. Mivel nagyságrendi növekedés tapasztalható az egy-két hónapon belül hazakerülők számának az átmeneti vagy tartós gondozotti státuszba kerülők számához viszonyítva, ez is azt mutatja, hogy a probléma oka az alapellátás, vagy még inkább annak „gazdájánál”, a települési önkormányzatoknál található megfelelő megoldásra.

A gyermekvédelmi szakellátásban nevelkedők 61 %-a élt 2004. március 31-én nevelőszülőnél, míg 39% lakásotthonban, vagy gyermekotthonban. A jelzett időpontban a szakellátásban gondozottak létszáma 2230 fő volt.

A Megyei Közgyűlés és a kiskorúak és fiatal felnőttek gyermekvédelmi szakellátását a nagybarcai Gyermekotthonnal (2004. március 31-én ellátott: 82 fő), az alsózsolcai Gyermekotthon és Lakásotthonnal (85 fő), a Sajóörsi Lakásotthonokkal (47 fő), Gyermek és Lakásotthon Gönc (41 fő), Gyermekotthon Miskolc (38 fő), Egészségügyi Gyermekotthon Boldogkőváralja (33 fő súlyosan értelmi fogyatékos, ill. halmozottan sérült gyermek, Egészségügyi Gyermekotthon Tokaj (13 fő súlyosan értelmi fogyatékos, ill. halmozottan sérült gyermek), a megyaszói Gyermekotthon Lakásotthon és Általános Iskola Gyermekotthonával (99 fő), a hernádvécsei székhelyű Abaúji Lakásotthonokkal (52 fő), a Megyei Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat Befogadó Otthonával (103 fő) és a Nevelőszülői Hálózatával (1358 fő, továbbá védett lakásban 5 fő, egyéb helyen 3 fő), valamint a 6 megyei fenntartású bentlakásos gyógypedagógiai intézménnyel Girincs (34 fő), Tornanádaska (58 fő) Kurityán (44 fő) Ózd (4 fő), Abaújkér (16 fő), Sály (3 fő) és egyéb intézmények bevonásával (pl. Gyermekváros Gyermekjóléti-Gyermekvédelmi Központ (112 fő) biztosítja.

B-A-Z. megyei gyermekvédelmi szakellátást nyújtó intézmények, gondozási helyeken 2003. október 1-jén a sérült gyermekek száma

Boldogkőváralja Ápoló- és Gondozó Otthon: 30 fő súlyosan értelmi fogyatékos, ill. halmozottan sérült gyermek

Tokaj Ápoló- és Gondozó Otthon: 12 fő súlyosan értelmi fogyatékos, ill. halmozottan sérült gyermek.

Girincs Gyermekotthon- és Általános Iskola: 33 fő közép súlyos értelmi fogyatékos (imbecillis)

Tornanádaska Gyermekotthon és Általános Iskola: 63 fő enyhe fokban értelmi fogyatékos (debilis)

Kurityán Gyermekotthon és Általános Iskola: 47 fő enyhe fokban sérült (debilis)

Ózd Gyermekotthon és Általános Iskola: 8 fő enyhe fokban sérült (debilis)

Abaújkér Gyermekotthon és Általános Iskola: 19 fő enyhe fokban sérült (debilis)

Sály Mozdásjavító Általános Iskola: 3 fő enyhe fokú értelmi fogyatékos + mozgássérült

Gönc Gyermek- és Lakásotthon: 9 fő enyhe fokban értelmi fogyatékos (debilis)

Hernádvecse Abaúji Lakásotthonok: 8 fő enyhe fokban sérült (debilis)

Miskolc Gyermekotthon: 1 fő enyhe fokban sérült (debilis), 1 fő középsúlyosan értelmi fogyatékos (imbecillis)

Alsózsolca Gyermek- és Lakásotthon: 8 fő enyhe fokban sérült (debilis)

Sajóörös Gyermek- és Lakásotthon: 6 fő enyhe fokban sérült értelmi fogyatékos (debilis)

Megyaszó Gyermekotthon és Általános Iskola: (4 fő enyhe fokban sérült értelmi fogyatékos (debilis), 2 fő hallássérült, 1 fő gyengén látó (egyik szemére vak) 1 fő dongalábú, 1 fő növekedésében gátolt, ill. elmaradott.

Miskolc-Gyermekváros: 12 fő enyhe fokban sérült értelmi fogyatékos (debilis), 1 fő mentálisan retardált + súlyos emésztési problémák, 1 fő gerincsérült, 1 fő hallássérült, 1 fő súlyos epilepsziás, 1 fő súlyos diabeteses.

Nagybarca Csecsemőotthon: 2 fő szívbeteg, 1 fő autista, 3 fő hydrocephalus, 3 fő Down-kóros, 1 fő somato-mentális retardált, 6 fő oligophrén

TGYSZ. Befogadó Otthon létszámában: 24 fő enyhe fokban sérült értelmű (debilis) 1 fő enyhe fokban sérült + mozgássérült, 1 fő enyhe fokban sérült + siket, 1 fő enyhe fokban sérült + gyengén látó,

1 fő enyhe fokban sérült + pszichiátriai kezelt, 3 fő középsúlyos értelmi fogyatékos, 1 fő középsúlyos értelmi fogyatékos + mozgássérült,

2 fő pszichiátriai kezelt, 1 fő ápoló- és gondozó intézetre vár (súlyosan értelmi fogyatékos + mozgássérült)

TGYSZ. Nevelőszülői hálózatában: 147 fő enyhe értelmi fogyatékos, 33 fő középsúlyos értelmi fogyatékos, 19 fő testi fogyatékos (mozgásszervi, siket, vak) 28 fő egészségkárosodott (idegrendszeri), 13 fő halmozottan fogyatékos (értelmi+testi)

A szakellátás szerkezetátalakítás még folyamatban van. Alsózsolcán és Megyaszón speciális szükségletű gyermekek ellátását biztosító csoportok kerültek kialakításra. S még folyamatban van a megyaszói intézet, valamint a bentlakásos gyógypedagógiai intézmények átalakítása, fejlesztése a Gyvt. alapján, ennek teljes figyelembe vétele mellett.

A TGYSZ. nevelőszülői hálózatának működése, területi elhelyezkedése az egész megyére kiterjed, közel 130 településre. A Gyvt. életbelépésétől az otthont nyújtó ellátások közül folyamatosan elsőbbséget kap a gyermekek nevelőszülői családban való nevelkedésének támogatása.

A 2001. év meglepő képet mutat, nem csökkent, hanem az előző évi állapothoz képest 37 fővel a szakellátásban részesülők száma nőtt a megyében. A szakellátásban részesülők száma ekkor 2211 fő volt, s közülük 1228 fő élt 501 nevelőszülői ellátást nyújtó családnál.

A B-A-Z. Megyei Közgyűlés 2001. májusi ülésén tárgyalta és elfogadta az Egészségügyi és Szociális Főosztály előterjesztését a gyermekvédelmi szakellátás helyzetéről, átalakításának aktuális feladatairól. Az előterjesztők 2002 évre 58% és 63% közé tervezték az összes gyermekvédelmi szakellátásban élők közül a nevelőszülői gondozásban lévők arányát,

abban az esetben, ha a meghatározott szakmai feladatokat elvégzik a B-A-Z. Megyei Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat szakemberei.

A B-A-Z. Megyei Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat 1997-től a korrelációt vizsgálta, megállapította a készítő, hogy 2004 évre közel 64%-ra prognosztizálható a nevelőszülői hálózatban élő gyermekek és fiatalok aránya az összes gondozott számából, azon esetben, ha a múltbéli környezeti trendek nem változnak, lineáris illesztéssel vizsgálva.

Amennyiben megmaradnak a vizsgálati intervallumból eddig eltelt időszakra jellemző társadalmi és gazdasági viszonyok, úgy az utógondozói ellátást igénybevevő fiatalok számában az 1997. évi állapothoz képest csak 3-4%-os csökkenés várható 2004 évre.

A szakellátásban 2003. december 31-én 2234 főt gondoztak, ebből 306 fő volt fiatal felnőttként -mint utógondozotti ellátott- a rendszerben.

Ebből a nevelőszülői hálózatban 2003. december 31-én 1365 gyermek nevelkedett, ebből 240 fő a fogyatékos gyermekek száma, akik közül 193 fő értelmi fogyatékos. A gyermekeket 525 család, akik közül 57 családból hivatásos nevelőszülő gondozta. Az egy családra jutó gyermek létszám 2,6 fő volt.

A hagyományos nevelőszülők -ha minden feltételük ideális- a saját kiskorú gyermekükkel együtt - maximum 5 gyermeket nevelhetnek, vagy a hivatásos nevelőszülők a saját gyermekükkel együtt 8 kiskorút, vagy fiatal felnőttet gondozhatnak.

A hagyományos nevelőszülők megbízási megállapodással, míg a hivatásos nevelőszülők munkaviszonyban, foglalkoztatási jogviszony alapján látják el tevékenységüket.

A fentebb említett 2003. december 31-i telephelyeken nevelőszülői családban az 525 nevelőszülő közül 516 nő.

A nevelőszülők között 57 fő hivatásos nevelőszülőként foglalkoztatási jogviszonyban tevékenykedik, közülük 54 a nők száma. A nevelőszülők átlagéletkora a hagyományos nevelőszülőknél 40 év, a hivatásos nevelőszülőknél 45 év. Családi állapotuk: 90%-uk házas, 3% özvegy, élettársi kapcsolatban 5% él, és egyedülállóként 2%-uk nevel gyermeket.

Saját tulajdonú lakásban 90% lakik, -ennek 80%-a családi ház-, 10%-uknak bérlakás az otthona. A nevelőszülők 68%-a falun él, a városiakok 1/3-a miskolci lakos.

Felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkezik a nevelőszülők 5%-a, érettségizett 20%, szakmunkásképző 50%, míg 8 általánost 24%-uk végzett.

A hivatásos nevelőszülők között 2 tanító, 1 gyógypedagógus, 25 érettségizett és 29 érettségi nélkül (szakmunkásvizsgával rendelkező) kolléga tevékenykedik.

Fizikai munkásként dolgozik az összes nevelőszülő 40%-a, 20-20% közeli, a szellemi és egyéb (egészségügyi, szociális szféra) területén munkálkodók aránya, s 20%-a a nevelőszülőknek már valamilyen jogon nyugdíjas.

Az 525 telephelyen működő nevelőszülők 5%-ának nincs saját gyermeke, egy gyermekes 20%-uk, 2 gyermekes 50%-uk, 3 gyermekes 20%-uk és 4 gyermekes 5%-uk.

Nevelőszülőként egy gyermeket nevel: 39%, 2 gyermeket nevel 24%, 3 gyermeket nevel 18%, 4 gyermeket nevel 8%, 5 gyermeket nevel 3%, 6 – vagy több (hivatásosként) gyermeket nevel 8%.

A gyermekvédelmi törvény, illetve a hozzá kapcsolódó személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmények, valamint személyek szakmai feladatairól és működésük feltételeiről szóló 15/1998. (IV.30.) NM rendelet a következőket írja elő: egy nevelőszülő-tanácsadó maximum 25 család (telephely) illetve maximum 45 fő gyermek, fiatal felnőtt gondozását láthatja el.

Elvégezve a szükséges számításokat megállapítható, hogy a szakszolgálatnál a nevelőszülő tanácsadók átlagban 52,5 fő/tanácsadó ellátottat gondoztak, segítettek tanácsaikkal.

A gyermekvédelmi ellátások forrásairól elmondható, hogy a pénzügyi források jellemzői biztonságot, míg az emberi erőforrás jellemzői visszásságot sugallnak. A pénzügyi források állami és adóforrások, így többnyire hosszú távon stabilnak tekinthetők, tehát kicsi a pénzügyi kockázat. A normatív állami támogatások a működés fenntartásán

keresztül jutnak el a szolgáltatásokhoz, illetve annak igénybevevőjéhez. Természetesen a fenntartók kiegészítik a normatív támogatást, így biztosítva a szolgáltatás törvény által előírt működésének anyagi hátterét.

Ez azt jelenti, hogy országosan is kevés azon szolgáltatások száma, akik ne a minimum szintből működnének.

Az emberi erőforrás jellemzőinél el kell mondani, hogy a szakellátás szinte teljes mértékig szakképzett emberekkel látja el a munkáját, míg ez az alapellátás esetében kb. 80%. A szakirányú felsőfokú szociális szakképzettséggel (szociális munkás – szociálpedagógus) rendelkezők aránya a gyermekjóléti szolgálatokban 24-30%-os, az egyéb felsőfokú szakképesítéssel rendelkezők aránya 54%, ők jellemzően pedagógus végzettséggel rendelkeznek.

A családsegítő szolgálatokban dolgozó szociális munkások 73%-a felsőfokú szakirányú képesítéssel látja el a feladatot, és egyéb szakembereket is alkalmaznak a jogi- és pszichológiai tanácsadásban, ezt a tevékenységet kizárólag csak szakirányú felsőfokú szakképesítéssel végzik.

Mindkét szolgálat törvényi feladata a szükségletek és igények felmérése az adott településen és a „hozott” vagy „jelzett” probléma ellátása a gondozási folyamatban. Az alapellátásnál több helyen a minimum létszám csak adminisztratív teendők elvégzésére elegendő, gyakorlati, s különösen prevenciós tevékenységre nincs lehetőség. Az elmúlt években hazánk egyetemei kellő számú szociális munkást, szociális szakembert bocsátottak ki, de alkalmazásuk elsősorban pénzügyi-gazdasági kérdésként jelentkezik az önkormányzatoknál, miközben nő az igény alapellátás iránt.

A gyermekvédelmi szakellátás működtetésére törvényi kötelezettségük van a megyei önkormányzatoknak. B-A-Z. megyében az alulfinanszírozott intézményi költségvetések a jellemzőek a gyermekvédelmi szakellátásban. Ennek velejárója az is, hogy pl. a feladat ellátásához szükséges létszámot a költségvetési tárgyalások során a B-A-Z. Megyei Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat nem kapja meg. Differenciált juttatásokra minimális a lehetősége, mint ahogyan pénzügyi lehetőségei sem teszik megvalósíthatóvá magasan képzett szakemberek elcsábítását. Így pl. a törvényben előírt 100 eset/1 fő pszichológus alkalmazását sem tudjuk megvalósítani pénzügyi okokból. A

szakszolgálatnál legalább 3-4 fő pszichológust kellene alkalmazni. Jelenleg a feladatokat megbízással látják el.

A szakszolgálat –mint a többi intézmény- pályázatok benyújtásával törekszik teljesíteni, biztosítani a hiányzó forrásokat, viszont az egyetlen szolgáltatásból származó bevétel a jövedelemmel rendelkező utógondozotti ellátottak (18-24 éves) által fizetett térítési díj (max: 5.100.-Ft/hó). Nőtt a nevelőszülőnél történő elhelyezés szerepe, így az ezzel járó pénzbeli juttatások törvényi mértékű megjelenése 1997. november 1-től fenntartó egyik legnagyobb költségvetési intézményévé tették a szakszolgálatot.

Az emberi erőforrást elemezve először ismételten a Gyvt.-re szeretnék hivatkozni, amelynek megfelelően meghozták a 15/1998. (IV.30.) NM rendeletet, melynek mellékletében - nemzetközi tapasztalatokat is figyelembe véve- meghatározták alap- és szakellátás ún. gyermekjóléti és gyermekvédelmi személyes gondoskodás formáinak szakmai létszám irányszámaikat és létszámminimum normáikat.

#### **A szakszolgálat 3 fő egységre osztható:**

- az első, a gondoskodás alatt álló gyermekek 61%-át eltartó nevelőszülői hálózat
- második, a 40 férőhelyes (ahol 103 fő volt 2004. március 31-én!) Befogadó Otthon. Itt különböző vizsgálatok és intézkedések miatt töltenek rövidebb, max. 2x30 nap időtartamot a gyerekek.
- a harmadik, a szakszolgáltatást nyújtók, ők Befogadó Otthonban a nevelőszülői hálózatban és a gyermek- és lakásotthonokban élő gyermekeknek is szolgálnak tevékenységükkel. Ide sorolható az intézmény által működtetett Megyei Gyermekvédelmi Szakértői Bizottság, amely a gyermekek személyiségvizsgálatát, ill. szakvéleményt készít.

E 3 egység emberi erőforrás ellátottsága az érvényben lévő jogszabályoknak megfelelően - a hivatásos nevelőszülőket segítő gyermekgondozókat nem számítva is - ellátásához rendelt (szükséges) minimum létszám szerint több mint 50 fővel kevesebb.

Valamennyi dolgozó szakképzett, többen rendelkeznek másod- vagy néhányan harmad diplomával.

A szakmai továbbképzés folyamatos, a dolgozók rendszeresen vesznek részt akkreditációs képzéseken. De a legképzettebb gárda sem tudja pótolni ezt a nagyfokú létszámhiányt.



Sajnos a fenntartó a nehéz pénzügyi helyzetére -ami igaz- hivatkozva a minimum létszám jogszabályi előírásainak teljesítését sem teszi lehetővé a szakszolgálat számára. Ez akadályozza az EU konform gyermekvédelem megvalósítását megyénkben, pedig a jogszabályaink ezt biztosítanák.

Meggyőződésem, hogy a foghíjas ellátás következtében sok gyermek tölt el az indokoltnál több időt távol a vérszerinti szüleitől. Tudom azt is, ezt a gazdasági okokra visszavezethető problémát megyei szinten rövid időn belül megoldani nem fogják, fogjuk, kell egy országos „akarat”.

A szemléletváltás az első és óriási feladatunk. A család a jövő építője, a gyermekek felnövekedésének természetes és pótolhatatlan helye.

Közös felelőséggel tartozunk a jövő családjainak harmóniájáért, boldogságáért, s azért ma kell minden tőlünk telhetőt megtenni.

Megyénkben a társadalmi helyzet, illetve jelenségek következtében is fokozottabb felelősség hárul az alapellátás intézményeire kiemelten a gyermekjóléti és a családsegítő szolgálatokra. Településeink fölállították a gyermekjóléti szolgálatokat, de ezek prevenció-s tevékenysége nem megfelelő. Több helyen néhány órában, megbízásos jogviszonyban kerül ellátásra a feladat, de említettek már olyan főállású gyermekjólétist is, aki önkormányzati köztisztviselők munkáját kellett, hogy segítse, kiszolgálja. Ahol csak az adminisztratív munkára teremt az önkormányzat lehetőséget, ahol nem ismerik fel a tevékenységben rejlő közösségi hasznot, ott a prevenció nem valósul meg. Eredményes, a település számára hosszútávon hasznot hozó gyermekvédelmi munkát nem tudnak végezni.

Ma már megfelelően felkészített szakemberek állnak „bevetésre” készen, képesek együttműködve a már megbízással dolgozó védőnők és tanítók-tanárok mellett, vagy helyett -a szociális munkának is rangot szerezve- gyermekeket és családokat átsegíteni, segíteni a problémákban, ezáltal csökkenteni a településeken meglévő társadalmi feszültségeket.

A harmadlagos prevenció kapcsán egy gondolat:

Tudjuk, hogy nem alakulnak ki megyénkben olyan kedvező körülmények, hogy egy szakellátásból kikerült 18 éves fiatal biztos egzisztenciára lelne, tehát szükséges volna az ő

utógondozása - amit kortársainál a család végez - hogy képes legyen megalapozni életét tanulással, munkával, így létfenntartását önállóan biztosítani tudja.

A nem megfelelő utógondozás a felnőtt életre történő hiányos felkészítés a rosszul megválasztott kapcsolatok gyakran odavezetnek, hogy felnőtté váló fiataljaink közül többnek viszontköszönhetjük gyermekeit. Több kikerülő fiatal mégsem részesül megfelelő utógondozásban.

A B-A-Z. Megyei Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat iskola rendszeren kívüli felnőttképzési helyként is működik az alábbi területeken:

- OKJ-s nevelőszülői szakképesítés (már 3 csoport végzett 2001. dec. 2003. július között)
- nevelőszülői felkészítés (minden gyakorló nevelőszülő részesült ezen alapfelkészítésben).
- helyettes szülő felkészítése (2000-ben 4 család lett képezve mindezidáig)
- örökbefogadó szülő felkészítése (2003-ban indult 4 csoportnak az idén már 6 csoportra terveztük a résztvevők számát).

A B-A-Z. megyei Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat -ellentétben más nevelőszülői hálózatot működtetőkkel- kedvező helyzetben van a nevelőszülői feladatra vállalkozók számát tekintve, melyből a szükséges létszám fejlesztését biztosítani tudja. A jelentkezőknek fölhívja a figyelmét feladatra vállalkozók magas számára, a várakozási időre, valamint más képzők, illetve hálózatot működtetők lehetőségeire (pl. MM Szeretetszolgálat megyénkben szervezett tanfolyamára). A jelentős többség a szakszolgálat mellett marad, úgy döntve, hogy itt képezzék ki. Ám vannak olyan nevelőszülők is, akik a Magyar Máltai Szeretetszolgálatnál, a Somogy Megyei TEGYESZ-nél, vagy a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei TEGYESZ-nél végezték el a nevelőszülői felkészítő tanfolyamot.

A szakszolgálat teljesíti a gyermekvédelmi törvény alapelvét, valamint a fenntartó Megyei Közgyűlés koncepciójában meghatározottakat, s így -az országban szinte egyedülálló módon- megyénkben már meghaladja a 60 %-ot a nevelőszülői gondoskodásban élő gyermekek aránya a szakellátást igénybevevők számából.

A nevelőszülőknél elhelyezett gyermekek átlagléttszáma nem az elhelyezési helyek hiánya, hanem a Gyvt. azon elve miatt -miszerint a testvéreknek joguk van együtt élni-, nőtt néhány tized százalékkal.

Az érvényben lévő jogszabályi előírás betartása mellett a most nyilvántartott jelentkezőket 16 csoportban tudnák kiképezni. A szakszolgálat képzési kapacitása mellett -folyamatos munkával- 2,5 évig tartana.

Az intézmény képzési terv alapján végzi a nevelőszülők képzését. A képzési terv természetesen a fenntartó által meghatározott fejlesztést figyelembe veszi. Pl. 2004-ben a hálózat fejlesztését 60 gyermek kihelyezésével tervezik, számukra megfelelő elhelyezési helyet 157 férőhelyből lehet kiválasztani. Gondolva a 2005-ös fejlesztésre, az idén két felkészítő tanfolyam indítását tervezik.

Az 1997. évi XXXI. Törvény és a 29/2003.(V.20.) ESZCSM rendelet szabályozza a nevelőszülői feladatra történő felkészítést.

A felkészítés egy döntés-előkészítő programot és a nevelőszülői tanfolyamot tartalmazza. Így együtt ez a nevelőszülői felkészítő képzés.

A szakszolgálat együttműködési megállapodást kötött a Család, Gyermekek Ifjúság Egyesülettel, amely a hazánkban is engedélyezett PRIDE-program magyarországi gazdája (nálunk FIKSZ-programként ismert). Így a szakszolgálatnál döntés-előkészítő programként a 28 órás FIKSZ-tréninget alkalmazzák. Trénereiket az egyesület készíti fel s folyamatos szakmai segítséget nyújt számukra. Tisztában vannak a gyors társadalmi változásokkal, így a tanfolyamig lehetőséget adnak a pótolható hiányosságok kiküszöbölésére, valamint a teljes elutasításig nyilvántartásban tartják a jelentkezőt. Tanfolyamaik előtt telefonon, vagy ha ez nincs, akkor levélben keresik meghívásukkal.

A trénerek tapasztalata, hogy tanfolyamindítás előtt több családot kell telefonon, vagy levélben megkeresni, amíg ún. 0.családlátogatás címén személyes találkozásra kerül sor. Az a tapasztalat, hogy 13-15 ilyen személyes családlátogatásból jött össze eddig egy csoport, 10-11 család.

A 2003. év májusát követően szervezett tanfolyamok csoportlétszáma a 15 főt nem haladhatja meg, így már csak maximum 7 család vehet majd részt 1-1 tanfolyamon.

Több családot kell megkeresni, míg munkahelyi, képzési, egészségi, házastársi, stb. problémák miatt kimaradók mellett összejön a csoport. Sajnos azt tapasztalják, hogy az emberek hosszútávra nem terveznek, mivel sodródnak a helyzetekben a tanfolyam idejét sem veszik hónapokkal korábban betartandónak.

Másrészt az intézmény pályázati forrásból fedezi a képzések jelentős részét, így ennek elbírálását követően indíthatóak a tanfolyamok.

A tervet a szakszolgálat tárgy évi „képzési terve” tartalmazza. Az utóbbi években az alábbi befolyásolók határozzák meg a képzésbe meghívást:

- a jelentkezés éve,
- a jelentkező alkalmassága (alapvető feltételek megléte),
- a vállalt gyermek/ek személyiség állapota, problémái, testi és szellemi állapota, száma (3-4-5 vérszerinti testvér),
- a fejlődési szükségletek kielégítését biztosító eü. és oktatási intézmények lakóhelyi milyensége, kapacitása,
- milyen szükségletet kielégítő nevelőszülőkre van igény.

A meghívások sorrendjéről -figyelembe véve a vizsgálatokat végzők igényjelzéseit- a nevelőszülői hálózat szakmai vezetőjének javaslata alapján döntenek az intézményvezetés szakmai tagjai és a trénerek.

A Gyvt. életbelépését követően a szakszolgálat csak 2 alkalommal indított FIKSZ tanfolyamot. Először 1998 őszén a nevelőszülő tanácsadóknak, majd 2003. novemberében egy sikeresebb tanfolyamot tanácsadóknak, hivatásos gyámoknak, nevelőknek. Ez utóbbi képzés 30-30 akkreditált pontot jelentett kollégáiknak a szociális továbbképzési kötelezettségük teljesítéséhez.

Viszont nevelőszülői felkészítő tanfolyamaikat minden évben megszervezik.

Nevelőszülői felkészítő tanfolyamaik statisztikája:

Képzési programok ideje	Végzettek száma:	Új nevelőszülő $\Xi$		Működő nevelőszülő	
		száma	Elhelyezési helyek száma	száma	Elhelyezési helyek száma
1999.IX.1 – 2000.III.31.	41 fő	41 fő	21		
2000.IX.7 – 2000.XII.1.	35 fő	35 fő	20		
2001.VI. – 2001.XII.	58 fő + 15 órás: 66 fő	38 fő	20	20 fő  66 fő	20  66
2002 egész évben	86 fő + 15 órás: 233 fő	22 fő	12	64 fő  233 fő	64  230
2003.május 20.- 2003. november 8.	86 fő	86 fő	45		
	<b>605 fő</b>	<b>222 fő</b>	<b>118</b>	<b>383 fő</b>	<b>380</b>

$\Xi$ : A működési engedéllyel még nem rendelkezők adatait is tartalmazza.

A nevelőszülői felkészítéseket az intézmény 1998-ban kezdte, s -mint azt a számadatok mutatják- az utóbbi 3 év fokozott munkájának eredményével érte el, hogy a hálózatban tevékenykedők rendelkeznek az alapszintű felkészítéssel. Itt meg kell jegyezni, hogy 67 nevelőszülő nevelőszülői szakképesítéssel (OKJ-s középfokú végzettség) is rendelkezik közülük 50-en mint hivatásos nevelőszülők dolgoznak.

A nevelőszülői hálózat folyamatos fejlődése érdekében fontos a fenntartó, a működtető és a működtetést engedélyező hatékony együttműködése.

A gyermekvédelemben érték és alapszabály az állandóságra - vagyis életre szóló kapcsolatok teremtésére – való törekvés. Az állandóság érdekében a gyerekeknek és családoknak egy sor szolgáltatásra van szükségük, mint például: gyermekgondozás, lelki tanácsadás, egészségügyi ellátás, jogi tanácsadás, lakás, szakképzés, közlekedés, ügyvédi tanács, esetkezelés, anyagi támogatás.

Van még mit javítani, pótolni gyermekeink védelmében szűkebb hazánkban, B-A-Z. megyében.

## A cigányság társadalmi helyzete

A magyar társadalom jövőjét jelentős mértékben meghatározza, hogy sikeresen megvalósul-e a Magyarországon élő cigányság integrációja.

Ma a roma lakosság jelentős része halmozottan hátrányos társadalmi helyzetű. A roma családok közül sokan a társadalom peremén, marginalizálódva élnek. Magas a munkanélküliek aránya, alacsony az iskolai végzettségük, nincs vagy nem piacképes a szakképzettségük, kevés a jövedelmük, nyomorúságosak a lakáskörülményeik, rossz az egészségi állapotuk, az átlagostól rövidebb életet élnek. Északkelet-Magyarországon többen élnek, mint az ország más tájain. A cigány családokban magasabb számban születnek gyermekek, mint a nem cigány családokban. Pontos adataink minderről nincsenek, mivel nem lehet elfogadható egzakt módon definiálni, hogy ki a cigány.

A Magyarországon élő cigányok túlnyomó többsége magyar anyanyelvű, így az anyanyelv alapján nem különbözik és nem különböztethető meg a többségi társadalomtól a cigányság. A nemzeti, etnikai hovatartozásáról dönteni, számot adni az egyén kizárólagos és elidegeníthetetlen joga. Az önbesoroláson alapuló statisztikai és kutatási adatokról azonban tudjuk, hogy azok lefelé torzítanak. A kisebbségek történelmi múltja és a többségi társadalomban ma is tapasztalható negatív sztereotípiák, előítéletek, eseti diszkriminációk ismeretében érthető, hogy sok roma nem vállalja etnikai hovatartozását, megkérdés esetén nem minősíti roma nemzetiségűnek magát.

A külső személyek általi besorolás szintén problematikus. Hivatalos nyilvántartások nem készíthetők az etnikai hovatartozásról. A roma személyekkel rendszeresen kapcsolatban lévők (védőnők, pedagógusok, szociális munkások, stb.), a környezetükben lakók illetve a kérdező biztosok véleményalkotása szubjektív, önkényes. Többnyire azokon a sztereotípiákon alapulnak ezek a besorolások, melyek a cigány etnikumhoz tartozást összekeverik, egybemossák a rossz szociális helyzettel, bizonyos életviteli sajátosságokkal. Miközben kétségtelen tény, hogy Magyarország és azon belül is leginkább Északkelet-Magyarország jelenét s még jobban jövőjét befolyásolja a cigányság sajátos, a többségi társadalométól markánsan eltérő helyzete, azt nem tudjuk jelenleg megmondani, hogy kik ők, mennyien vannak és milyen sajátosságok jellemzik őket. Még kevésbé tudjuk, hogy a rossz szociális helyzet okozta hátrányokon kívül vannak-e olyan sajátosságai a roma etnikai csoporthoz tartozóknak, melyek társadalmilag relevánsak.

Legitim módon használható nevük sincs, hiszen a cigány elnevezés sokak szájából szitokszó inkább, mint etnikai hovatartozást kifejező kategória. A roma megjelölés cigány nyelven embert jelent, de nincs teljes konszenzus a cigányság körében sem ennek az elfogadásáról, használhatóságáról. Ha az Európa más országaiban használatos megjelöléseket nézzük, akkor még bizonytalanabb helyzetet látunk. Angliában gipsynek nevezik őket, mely név a korábban feltételezett, de utóbb tévesnek bizonyult egyiptomi eredetükre utal, Franciaországban bohémiennek, azaz csehnek mondják őket, a németalföldiek ungernek, azaz magyarnak nevezték el a cigányokat, mivel hozzájuk Magyarországról érkeztek legtöbben. Dániában és Svédországban tatarn, azaz tatár, Finnországban mustalainen, vagyis fekete az elnevezésük a Révai Lexikon szerint.

Az ún. cigánykérdés egyik alapproblémája, hogy definiálatlan s ezért behatárolatlan az a társadalmi csoport, amelyről valójában szó van. A cigányság etnikailag nem homogén. Vannak bizonyos rasszjegyek, melyek inkább jellemzőek rájuk, mint másokra, de ezek egyrészt nemcsak rájuk jellemzőek, másrészt közülük sem mindenkire (a sötét bőrszín, fekete haj, fekete szem). A Magyarországon élő cigányság eredetét tekintve három különböző csoporthoz tartozik. Egymástól is eltérő történelmi múlt, nyelv és szociokulturális háttér jellemzi a romungro, a beás és az oláh cigányok csoportját. A cigányság eredete, korai történelme máig nem kellően tisztázott. Nincs anyaországuk, melyhez való kötődés erősíthetné nemzeti, etnikai hovatartozásukat. Kultúrájuk népi kultúra, életük rendjét, mintázatát olyan íratlan érték és normarendszer határozza meg, mely a külvilág számára ismeretlen.

A kapott élelmet kezdetben együtt fogyasztották, csak annyit termeltek, ami máról holnapra elég volt. Nem volt érdemes raktározni, gyűjtögetni. Ez a szokás még ma is él egyes családoknál.

Az ősi cigány logikából hiányzik a fogalmak pontos elhatárolása, és az ellentmondások kizárása, a szándék és a megvalósítás pontos elkülönítése. A feltételes mód és a múlt idő gyakran összemosódik a megfogalmazásban. Ebből következik, hogy gyakran egyik állításuk a másikat cáfolja, a félrevezetés szándéka nélkül.

A legszembetűnőbb eltérés a szokásokban, a családok összetartozásában, a lelki világban, a vérmérsékletben, a hiedelmekben, a gondolkodásban, a beszédmódban, és az életvitelben van, amely a jövőkép hiányában, a helytelen pénzbeosztásban, a rendszertelen étkezésben, a káros szenvedélyekben (dohányzás, italozás mértéktelensége) is megnyilvánul.

Az anya nem védekezhet a terhesség ellen, mert a terhesség szexualitásra utal, ami tabutéma. Terhes nő nem közlekedhet egyedül, és ha megkíván valamit azonnal teljesíteni kell. A nő teljes jogú tagja csak akkor lesz a családnak, ha megszüli első gyermekét.

A szülő nőt szélesebb körű családja felkarolja, gyakran pénzt is gyűjtenek neki. Eredménye, hogy a csecsemőhalandóság a körülményeikhez képest sem magas a köreikben. Szeretik a gyermekeket. A szoptatás 3-4 éves korig is eltar.

A nagymama gyakorolja az őrző-védő szerepet, számon tartja a lányok nemi érését. Öröködik a szokások betartása mellett, felvilágosít, kikéri a tanácsát. Hagyomány a fiúk és a lányok munkájának elkülönítése. A nő szerepe meghatározó, ápolja a rokoni kapcsolatokat, gyermekei számára ő a példakép. A gyermekek elsősorban az édesanyához, nagymamához fordulnak segítségért.

Életük napszaki ritmusa, időbeosztásuk rapszodikus. Igaz ez az iskolába járással kapcsolatban is. Addig nincs probléma, amíg a hagyományaikat, szokásaikat az iskolai kötelezettségek nem érintik. Ellenkező esetben azonban az iskoláztatás háttérbe kerül. A családon belüli teljesítmény iránt közömbösek.

Újszülött korban selypítve, kényeskedve beszélnek a gyermekkel, a párbeszédes forma a gyakori. Erős nemi jelleget tudatosítanak a gyermekekben, beszédükben folyton értékelnek, így a gyermek magáévá teszi a normákat. A három éves gyermek már rendelkezik az illemszabályok ismeretével, amelyek erős nemi jelleggel bírnak. (Pl. nem veszi le a nadrágját mások előtt, sem otthon, sem az iskolai öltözőben, a férfiak a fiú gyermekekkel köszönéskor mindig kezet fognak.)

Az esküvő általában katolikus szertartás alapján történik, de előtte kikéri az idősebbek tanácsát.

A cigány származású emberek különbözően viszonyulnak saját etnikai hovatartozásukhoz. Ez egyébként így van minden etnikai kisebbség esetében. Vannak, akik teljesen asszimilálódtak a többségi társadalomhoz, vannak, akik nem asszimilálódtak ugyan, de nem tulajdonítanak jelentőséget cigány származásuknak, mások negatív megkülönböztetésnek tekintik az etnikai másságuk tényére történő utalást, vannak, akik etnikai hovatartozásukat természetes, számukra fontos tényként fogadják el, és vannak akik az etnikai összetartozást erősíteni kívánják, hangsúlyozzák etnikai önazonosságukat.

A külvilág, mint már említettük hajlamos az etnikai hovatartozást összetéveszteni, összemosni a halmozottan hátrányos szociális helyzettel és bizonyos életformával. Így gyakran előfordul, hogy a cigányságra vonatkozó „tudományos” kutatások valójában a környezet által cigánynak minősített deprivált és/vagy lumpen életmódú családokról



szólnak és az így nyert adatok tovább gerjesztik a többségi társadalom előítéleteit, negatív vélekedését úgy általában a cigányokról. A középosztályba vagy még feljebb került, jómódú, iskolázott, rendezett körülmények között élő romákat környezetük nem tekinti cigánynak, így ők rendre kimaradnak a tudományos kutatások mintáiból, s az adatok természetesen a nyomorgó, iskolázatlan, munkanélküli cigányok tömegeiről szólnak. Többet kellene tudnunk a sikeresen megvalósuló társadalmi integráció útjairól, arról, hogy milyen tényezők okozzák, hogy a romák egy részének sikerül hátrányos helyzetükből kitörni, másik részük viszont szinte automatikusan örökíti át gyermekeire hátrányait és termeli bővítetten újra a többségi társadalomba integrálódni képtelen, attól egyre reménytelenebbül leszakadó tömegeket. Jelenleg sajnos nem tudjuk, hogy milyen arányban oszlik meg a cigányság az integrálódott és a leszakadt csoportokra.

A hivatalos politika a történelem során különböző elvek alapján próbálta rendezni az ún. „cigánykérdést”. Az asszimiláció révén megpróbálták beolvasztani a cigányságot, megszüntetni különbözőségét. A szegregáció politikájával elkülöníteni próbálták a cigányságot, kordont próbáltak vonni a többségi társadalom és a cigányság közé. Az integráció politikája az etnikai önazonosság megőrzésének lehetősége mellett kínál részvételi lehetőséget a társadalom minden szintjére, minden intézményébe. Lehet továbbá politikailag negligálni a cigánykérdést, akár úgy, hogy szőnyeg alá söpri a politika azokat a gondokat, melyek ma a cigányság helyzetét jellemzik, akár úgy, hogy társadalmilag relevánsnak és politikailag kezelendőnek nem az etnikailag különbözők –pl. a cigányok – gondjait tekinti a politika, hanem a halmozottan hátrányos helyzetű emberek szociális gondjainak megoldását, mely csoporton belül történetesen magas a cigány családok aránya.

Mindezek ismeretében lássuk, hogy mégis mi az amit több kevesebb bizonyossággal elmondhatunk, tudunk a Magyarországon illetve a Borsod-Abaúj-Zemplén megyében élő cigányságról.

### A cigány lakosság számának alakulása

A Miskolcon élő cigányokra vonatkozó első hivatalos adat 1689-ből való. A XVIII. század második negyedében tömegessé vált beszivárgásuk az ország területére, ezért ekkortól több olyan központi rendelkezés született, melyek helyi szintű törvényhatósági intézkedéseket tettek szükségessé és ezeknek számos dokumentuma megmaradt. Ezekből sok mindent

megtudhatunk a cigányság akkori helyzetéről, valamint arról, hogy a többségi társadalom és a központ valamint a helyi hatalom miként viszonyult akkor a cigánysághoz.

A népszámlálások 1880 óta tudakolják az anyanyelvet és a nemzetiségi hovatartozást, így a cigány nemzetiségűekre vonatkozó népszámlálási adatok azóta vannak. A cigány népességre vonatkozó első kutatási adatok 1893-ból valók.

Cigányokra vonatkozó országos adatfelvétel történt 1963-ban.

Országos szociológiai vizsgálatok 1971-ben, 1993-1994-ben folytak.

Ezekon kívül több hivatalos becslés történt a cigányság számára vonatkozóan. (1930-ban és 1938-ban szakértői becslések, 1970-ben és 1977-ben Megyei tanácsi becslések)

A „Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei” szerint: A történelmi Magyarország népességszáma 15 133 494 fő volt, melynek 1,8 %-a cigány, vagyis 272 776 fő. Ez a mai Magyarország területére vetítve 55 668 737 fő összlakost jelent, melynek 1,1 %-a, azaz 59 982 fő a cigány.

A mai Borsod-Abaúj-Zemplén. megyére vetítve az adatokat:

- Borsod vármegye lakóinak száma 216 794 fő, ebből cigány 4174, arányuk. 1,9%.
- Abaúj vármegye lakóinak száma 66 131 fő, ebből cigány 1692, arányuk 2,6 %.
- Zemplén vármegye lakóinak száma 415 841, ebből cigány 8141, arányuk 2,0%.

Az összlakosság száma: 698 766 fő, melyből 14 007 fő cigány. A cigány lakosok aránya 1893-ban a mai Borsod-Abaúj-Zemplén. megye területén 2,00% volt. Ez közel kétszerese a mai Magyarország területére vetített 1,1%-os akkori országos átlagnak.

Miskolcon a 30 408 fő összlakosság 1,22 %-a, 372 fő volt cigány.

A megye települései közül a cigányság aránya Mogyoróskán volt a legmagasabb: 16,57 %, vagyis a 495 összlakosból 82 fő.

Az 1990-es népszámlálás adatai szerint 31.997 cigány ember élt B.A.Z. megyében, mely a lakosság 4,2 %-a volt. (Összlakosság 761.830 fő.)

Az 1992. évi becslés szerint az akkori összlakosság 10,8%-a, azaz 81 149 fő volt cigány.

A 80-as évek közepén a megyei tanács Cigányügyi Koordinációs Bizottsága a helyi tanácsoktól bekért adatok alapján a Borsod-Abaúj-Zemplén megyében élő cigányok számát 74 155-re becsülték, mely a lakosság 9,3 %-a.

Miskolcon az 1990. évi népszámlálás szerint a cigány lakosok száma 3 006 fő volt, a lakosság 1,5%-a, az 1992-es becslés szerint 768 fő, azaz 4,1 %. A Cigányügyi Koordinációs Bizottságnak az 1980-as évek közepére vonatkozó adatai szerint 16 171 fő, a lakosság 8 %-a.

Mészáros Árpád: A cigány népesség jellemzői, következtetések a cigányság speciális problémáinak kezelésére a jóléti rendszer keretei között. (Tanulmány. Államháztartás, Reform Bizottság Jóléti Albizottság, Budapest, 1995.) című tanulmányában közölt feltételezések szerint 1990-ben Magyarország összlakosságának 7,3 %-a lakott B.A.Z. megyében, az országban élő cigány nemzetiségűeknek viszont a 22,3 %-a élt itt. A megye lakosságának 12,97 %-a volt ekkor cigány nemzetiségű.

### Születés és halál

Születés: Az ország összlakosságánál tapasztalhatóhoz képest a cigány családokban nagyobb a gyermekvállalási kedv, több gyermek születik, nagyobb a családlétszám.

A Miskolc hátrányos helyzetű telepein végzett kutatás során azt tapasztalták, hogy az itt élő családokban a gyermekszám magasabb az átlagostól, mind a cigány, mind a nem cigány családokban.

Halálozás: A cigány lakosság egészségi állapotára vonatkozó kutatásokból tudjuk, hogy az átlagnál rosszabb az egészségi állapotuk. A cigányság körében várható élettartam 5 évvel kevesebb mint a többségi társadalomhoz tartozóké.

Mindezek következtében a cigányság korösszetételét tekintve fiatalabb az összlakosságtól. Jelentősen több a gyermekkorú és kevesebb az idősek aránya.

### Bevándorlás és elvándorlás

A megyére máig jellemző a fiatal, magasabb iskolai végzettségűek elvándorlása, különösen a diplomások elvándorlása aggasztó mértékű. Az ideköltözők általában alacsonyabb társadalmi státuszúak, köztük sok a roma.

A megyén belül a települések között egy sajátos migráció zajlott le. Az egyik meghatározó tendencia a cigány lakosságnak a nagyvárosokba történő beáramlása. Ennek motiválója az extenzív iparosodás időszakában a munkahelyek szakképzetlen segédmunkások és betanított munkások iránti igénye volt. Az általános tendencia, mely az összlakosság viszonylatában érvényesült, a cigány lakosságra is kihatott. Ebben az időszakban a cigányság tömegesen helyezkedett el a nagyipari üzemekben, az építőiparban. Az ekkor beköltöztek egy része családotól jött vagy utóbb családot alapított, a városban a munkahelyen kívül lakáshoz jutott és jó eséllyel integrálódott, esetleg asszimilálódott a városokban élő ipari munkássághoz. A vidékről a városokba áramló cigányság másik csoportját csupán az az ipari társadalmak kialakulása óta megfigyelhető vonzerő csábította

a városba, mely tömören akként fogalmazható meg, hogy „a városi levegő szabaddá tesz”. Az ő egzisztenciális helyzetük nem javult a városba költözéssel. Nem lett állandó munkahelyük, nem jutottak törvényes úton lakáshoz. A város periferiáin, leginkább a nyomornegyedekben húzták meg magukat. Gyakran rokonok fogadták be őket s érkezésükkel tovább fokozódott a zsúfoltság. Máskor jogellenesen jutottak lakáshoz, olykor jogellenes „lelépések” fizetésével, olykor önkényes lakásfoglalással, lakatlan épületek elfoglalásával. Ebben az esetben a város lakosságától élesen szegregáltan telepedtek le, nem integrálódtak, ezeken a nyomortelepeken az asszimiláció inkább úgy zajlott le, hogy a szintén itt élő nem cigány családok hasonultak illetve családi kapcsolataik révén egybe olvadtak a cigány lakossággal, oly mértékig, hogy a külső szemlélők gyakran az etnikai hovatartozástól teljesen függetlenül „cigánynak” vélnek mindenkit, aki ezeken a telepeken él.

Nagyon lényeges probléma a városokba költöző, a városi életformát folytató romáknál a tradicionális cigányközösségek felbomlása, a vajda hiánya. A hagyományok, a szokásjog hatásának gyengülése, részben megszűnése a családokat szinte működésképtelenné tette és a különböző devianciák rohamos elterjedését eredményezte.

Sajátos migrációs út volt a munkásszállásokra történő beköltözés, a heti, kétheti ingázás. Sokak tartós életformájává vált ez, nem ritkán a falvakban élőkhöz fűződő családi és egyéb kapcsolataik fellazultak, megszűntek, a munkásszálló vált állandó lakóhelyükké. Az ő esetükben a munkahely megszűnése együtt járt a munkásszálláson való lakás megszűnésével, a teljes egzisztenciális ellehetetlenülésével és mivel a családi háttér már korábban elveszítették, teljesen támasz nélkül maradtak, többnyire hajléktalanná váltak.

A hetvenes évektől megfigyelhető, ma is tartó folyamat a megye távoli apró falvaiba történő települése a cigányságnak. A hatvanas években a téészesítés hatására erőteljes elvándorlás indult meg a falvakból. Ezt a tendenciát felerősítette a központosítási folyamat, mely a bizonyos lakosságszám alatti kis településeket érintette, megszüntette az önálló helyi tanácsot, az iskolákat, összevonva a téészeket. Az 1971. Évi Országos Településfejlesztési Koncepció mintegy önbeteljesítő jóslatként kategorizációjával pusztulásra, elnéptelenedésre ítélte a kistelepüléseket. A kihalás, elpusztulás helyett a lakosság kicserélődése következett be. Aki tehetett menekült, elköltözött ezekből a falvakból. A jó érdekérvényesítő képességű legelőször, aztán mindenki, kivéve a legelesettebb öregeket, mozdulni képteleneket. Ezeken a településeken lezuhan az ingatlanok ára, melyekbe kezdtek a városokból illetve más településekről beköltözni a legrosszabb helyzetű családok, akik számára csak ezekben a falvakban volt esély a

lakáshoz jutásra. Ezen családok túlnyomó többsége cigánycsalád. Ám ez a beköltözési hullám tovább fokozta az őslakosság kiköltözési tendenciáját. Átalakult ezen falvak társadalma. Munkalehetőség, iskola és más intézmények nélkül, értelmiség, középosztálybeli vagy felsőbb rétegekhez tartozók nélkül, gyakran közlekedési lehetőségek nélkül a reménytelenség zárvényaivá váltak ezek a gyakran teljes mértékben cigányok lakta falvak. (Egyik szomorú példa erre Csenyéte története, melyet széleskörű kutató munkával Szelényi Iván tárt fel. Ladányi János - Szelényi Iván: Adalékok a csenyétei cigányság történetéhez. Cigánynak születni. Új Mandátum, 2000. 507-530. o.)

A migráció a településeken belül is megfigyelhető.

Számos település szélén ma is szegregáltan, tömbökben él a cigányság. Hiába szüntették meg a hagyományos putrikból álló cigánytelepek jelentős részét, az ún. Cs. lakások és a szoc.pol. kedvezménytel épült lakásai a cigány családoknak általában a település szélén, egymás szomszédságában találhatóak. A nagyvárosi nyomortelepek – pl. Miskolc telepei – a város legkülönbözőbb részein találhatóak, nem feltétlenül csak cigányok lakják, de mindenképpen felülreprezentáltak itt meg. Ezek a tömörülések spontán módon is kialakulnak, de a legutóbbi időkig erőteljes a többségi társadalom illetve olykor a hatóságok szándéka is arra vonatkozóan, hogy megakadályozzák a településen belüli szétköltözésüket. Ismeretes, hogy voltak hatósági, hivatalos kezdeményezések gettók létrehozására. (Pl. Miskolcon 1989-ben a Városi Tanács döntött a Sajó árterében komfort nélküli lakásokból álló telep létesítéséről, ahová a cigányokat kívánták kiköltöztetni.)

Iskolai végzettség, szakképzettség, oktatási helyzet

Tóth Pál 1988-ban végzett kutatásának eredményei szerint Miskolcon a 18 évesnél idősebb cigánynépesség 10%-a volt analfabéta. A megoszlás markáns különbségeket mutatott korcsoportonként illetve nemenként vizsgálva.

A 60 éven felüli cigánylakosságnak 36%-a soha nem járt iskolába. A 30 évesnél fiatalabb miskolci cigányok körében az analfabéták aránya 3% volt.

A nők 14%-a, még a férfiak 6%-a volt analfabéta. Néhány osztályt végzett, de nem fejezte be az általános iskolát 36%, ezen belül a nők 42%-a, a férfiak 33%-a. 8 általánost végzett a miskolci cigányok 52%-a, a nők 43%-a, a férfiak 61%-a. A vizsgálati mintába bekerült cigánylakosságnak mindössze 2%-a rendelkezett középiskolai végzettséggel és egyetlen olyan cigány személytől sem gyűjtöttek adatokat, aki diplomás volt.

Ezek az adatok kifejezik azokat a tendenciákat, amelyek feltehetően máig jellemzőek a megyében élő cigány lakosságra. Nevezetesen az összlakosságától sokkal alacsonyabb a cigányság iskolázottsága.

Az analfabétizmus az egészen idős romák körében a gyakori. A nyugdíjkorhatárt még el nem ért, középkorú romák körében gyakori, hogy néhány osztályt elvégeztek ugyan az általános iskolában, de nem fejezték be tanulmányaikat. Ők a munkaerőpiacon a nagyüzemek segédmunkásaiként, olykor vattaembereiként kifejezetten keresettek voltak. Ezen üzemek csődbe jutását követően elsőként éppen ők veszítették el munkahelyeiket. Belőlük tartós munkanélküliek váltak, hiszen elhelyezkedésükre legfeljebb akkor lenne esély, ha átképezhetőek lennének. Ennek azonban elemi feltétele az általános iskolai végzettség, mellyel ők nem rendelkeznek.

*Rendkívül fontos lenne olyan oktatási programok indítása, mely lehetővé tenné számukra a hiányzó általános iskolai osztályok elvégzését. Ezt mindenképpen össze kellene kapcsolni egy motivációt erősítő, mentális ráhangolódást megteremtő fejlesztő programmal.*

### Óvodai nevelés

Az óvodai statisztikák szerint a 3-6 éves gyermekek több mint 80 %-a beiratkozik az óvodába. Ez az arány a roma gyermekeknél a kis és középső csoportnál alacsonyabb, a nagy csoportnál viszont megközelíti ezt a számot. Az óvodás korú népességben 13 %-ra becsülhető a roma gyermekek száma.

*A sikeres iskolai előmenetel alapfeltétele, hogy felkészülten, iskolaéretten kerüljön a gyermek az első osztályba. Ehhez a jelentős arányban rossz szociális körülmények között élő, a többségtől eltérő kultúrájú roma gyermekek esetében különösen fontos az óvodai felkészítés. Külön normatív támogatásban részesülnek a roma kisebbségi nevelést folytató óvodák. Ennek eredményes megvalósítása folyik pl. Alsózsolca egyik óvodájában.*

A normatív támogatással cigány kisebbségi óvodai nevelést folytató Borsod-Abaúj-Zemplén megyei óvodák:

(Gyermeklétszámról nincs adat)

**Abaúji körzet:** Alsóvadász, Aszaló, Baktakék, Boldogkőújfalu, Boldogkőváralja, Csenyéte, Csobád, Encs, Felsővadász, Fony, Forró, Gadna, Gagyvendégi, Gönc, Halmaj, Hernádszentandrás, Hernádvécse, Hidasnémeti, Homrogd, Ináncs, Kázmárk, Léh, Méra, Novajdrány, Selyeb, Szalaszend, Szemere, Telkibánya, Tornyosnémeti, Vilmány, Vizsoly.

**Edelényi körzet:** Boldva, Borsodszirák, Edelény, Hídvégardó, Rakaca, Rakacaszend, Szalonna, Szendrő, Szín, Suhogy, Tomor, Tornanádaska.

**Felsőzsolcai körzet:** Alsózsolca, Berzék, Böcs, Bükkaranyos, Felsőzsolca, Gesztely, Girincs, Harsány, Hernádkak, Hernádnémeti, Kisgyőr, Kistokaj, Onga, Ónod, Parasznya, Sajóbábony, Sajóhídvég, Sajólászlófalva, Sajókeresztúr, Sajópetri, Szirmabesenyő, Varbó.

**Kazincbarcikai körzet:** Kazincbarcika, Sajókaza, Sajószentpéter.

**Mezőkövesdi körzet:** Bogács, Mezőnyárad, Szentistván.

**Miskolci körzet:** Miskolcon 10 óvoda.

**Ózdi körzet:** Arló, Csernely, Járdánháza, Kelemér, Ózdon 3 óvoda, Putnok, Sajónémeti, Serényfalva, Zádorfalva, Farkaslyuk.

**Sárospataki körzet:** Kenézlő, Makkoshotyka, Olaszliszka, Viss.

**Sátoraljaújhelyi körzet:** Karcsa, Kovácsvágás, Sátoraljaújhely.

**Szerencsi körzet:** Megyaszó, Mezőzombor, Prügy, Taktaharkány, Taktaszada.

**Tiszaújvárosi körzet:** Ároktő, Emőd, Hejőbába, Hejőkeresztúr, Kesznyéten, Köröm, Mezőcsát, Nagycsécs, Ónod, Tiszakeszi, Tiszatarján.

## **Tokaji körzet: –**

A fiatalokra jellemző, hogy rendelkeznek általános iskolai végzettséggel, ám azt rossz eredménnyel végezték, esetleg eltérő tantervű osztályban vagy olyan oktatási formában, mely nem nyújt esélyt a szakmaszerzésre, a továbbtanulásra. Pl. az ún. eltérő tantervű oktatási formában a felső tagozatos tantárgyak közül nem tanítják a kémiát és a fizikát. Így aki itt végzi el a nyolc osztályt, az eleve esélytelen bármilyen továbbtanulásra.

*A felnőtt életüket munkanélkülként kezdő, az elhelyezkedésre esélyt nyújtó iskolai végzettség nélküli roma fiatalok életútja szinte teljesen determinált. Az ő életesélyeik, integrációs lehetőségeik növelését célzó meglévő iskolakísérletek felbecsülhetetlen értékűek. Kiemelt figyelmet, támogatást és modellként történő terjesztést érdemelne a miskolci Martin János Iskola és az edelényi Alapítványi Iskola, melyekben már bizonyítottan eredményesen képesek a hátrányos helyzetű, többségükben roma fiatalok számára általános iskolai végzettséget és szakmát adni még akkor is, ha egyéb oktatási formákban eredménytelennek és lehetetlennek minősítették oktatásukat.*

*(Az edelényi Alapítványi Iskolában folyó képzést részletesen elemzi Kammel Gabriella dolgozata.)*

*A miskolci romák általános iskolai adatai az alábbi képet mutatják:*

*Az 1974/75-ös tanévben Miskolc általános és kisegítő iskoláinak összlétszáma 18.572 volt, melyből 1.142 tanuló cigány, vagyis 6,1% az arányuk. Az 1983/84. tanévre az összlétszám 25.948 főre nőtt, melyen belül a romák aránya 6,8%, azaz 1.761 tanuló. Vagyis 9 év alatt a tanulói összlétszám több mint 1/3-ával (39,7%-kal), a cigány tanulók száma pedig több mint a felével, pontosan 54,2%-kal nőtt meg.*

*Az 1992/93-as tanévre az össztanulói létszám 20.828 főre változott, melyből 2.112, azaz 10,1% a roma tanuló. Vagyis ebben a 9 éves ciklusban folytatódott a roma tanulók arányának növekedése, 16,6%-kal nőtt arányuk, mindez úgy, hogy az össztanulói létszám közel 1/5-ével – 19,7%-kal – csökkent.*

*Az iskolai szegregáció 1974/1975-ben 50,2%-os volt, 1983/1984-ben 34,4%, 1992/1993-ban 37,1% volt.*

*A kutatás során vizsgált családok gyermekeinek 93,7%-a járt „normál” iskolába. 5%-a kisegítő iskolába, 1,3%-a pedig nevelőotthonos iskolába.*



*Az akkor hatályos jogszabályok értelmében a testileg vagy szellemileg fogyatékos gyermekek oktatására voltak hivatottak a kiegészítő iskolák.*

*Az 1994-es miskolci adatok szignifikáns összefüggést mutattak a gyermekek rossz szociális helyzete és kiegészítő iskolába kerülése között. A szegény családok gyermekei nagyobb valószínűséggel kerültek át ebbe az oktatási formába, mint a jobb módú családoké. Még szorosabb összefüggés mutatkozott azonban a cigány etnikai kisebbséghez tartozás és a kiegészítő iskolába kerülés között.*

*Az 1993/1994-es tanévben alsó tagozatos cigánytanulók 10,57%-a kiegészítő iskolába járt. Nemcsak a normál iskola és a kiegészítő iskola, hanem az adott iskolán belül az osztályok típusai között is jelentős az eltérés társadalmi és etnikai összetétel vonatkozásában.*

*A továbbtanulásra legjobb esélyt nyújtó, a legtöbb kulturális tőkét biztosító osztályok a tagozatos és a fakultációs osztályok. Ezekbe az osztályokba a miskolci szegénygyerekeknek csupán a 17,4%-a jut be. A cigánytanulók ennél is ritkábban jutnak be ide, alig 9,75%-uk. A társadalmi felemelkedésre, a magasabb státusz elérésére a legkevesebb esélyük a korrekciós illetve a túlkoros gyermekek fejlesztésére hivatott osztályokba járó gyermekeknek van. Korrekciós osztályba a miskolci szegény családok gyermekeinek a 2,12%-a kerül, még a cigány gyermekeknek 4,4%-a. Korrekciós osztályba jár a szegény gyermekek 3,36%-a, a cigány tanulóknak viszont a 8,1%-a.*

### **Középiskolai képzés**

*A középiskolákba bekerülő roma tanulók aránya eleve rendkívül alacsony, ám akik bekerülnek, azok közül is nagyon sokan kimaradnak, nem fejezik be középiskolai tanulmányaikat.*

*A középiskolás roma fiatalok esetében feltétlenül szüksége lenne egy olyan támogatói – tanodai és/vagy mentori rendszer – kiépítése, mely biztosítaná számukra azt a motiválást, segítséget, azt a miliőt, kulturális háttérrel, amelyet a középosztálybeli családok nyújtanak középiskolás gyermekeiknek.*

*(A szükség szerinti korrepetálás, a tehetségüket kibontakoztató külön órák, a kudarcok esetén a biztatás, stb.)*

*Erre tesz kísérletet a Szondi Telepen a Gyermejkölési Szolgálat, melyhez megfelelő tárgyi és anyagi háttér kellene.*

*A szakmát tanuló roma fiatalok esetében gyakori, hogy a munkaerő piacon kevésbé értékesíthető szakmákat tanulnak. Feltételezhető, hogy ennek csak egyik oka az, hogy rosszabb tanulmányi eredményeik miatt csak ilyen szakmákra nyernek felvételt. A másik ok*

*a megfelelő pályaorientáció hiánya. A pályaválasztási tanácsadás intézményesült rendszerének hiányában a nem roma és nem hátrányos helyzetű családok számára is nagy gond annak a pályának a kiválasztása, melyre gyermekük alkalmas és amely az elhelyezkedés reményét nyújtja. További feladat annak az iskolának a sikeres kiválasztása, mely elvezet a választott pályához. A roma fiatalok és családjaik magukra hagyatottan gyakran hoznak rossz döntéseket. Nem ismerik kellően a gyermek adottságait, képességeit, sem a szóba jöhető pályák kínálatát, sem a választható iskolákat, szakokat.*

*Harmadik okként meg kell említenünk, hogy bizonyos szakmákban, az azokra felkészítő képzésekben a többségi társadalom előítéleteivel, olykor diszkriminációjával kell megbirkózniuk a tovább tanulni vágyó és arra képes roma fiataloknak. Ismeretes olyan jogeset, melyben a fodrásznak tovább tanulni akaró roma fiúnak nem találtak a szakmunkásképző iskolából gyakorló helyet. Amikor egy távolabbi település fodrázsmestere hajlandó volt tanulóként fogadni a roma fiút, vendégeinek tiltakozása, az üzletből való elmaradása miatt kénytelen volt lemondani a fiú gyakorlati oktatását. (Fehér Füzet. NEKI 2000.)*

*Összességében azt bizonyította az 1994-es kutatás, hogy a Miskolc iskoláiban növekvő arányban jelenlévő roma tanulók közül minden negyedik olyan oktatási formába kerül, ahonnan gyakorlatilag nincs esély a továbbtanulásra, szakma szerzésre. Ez azt jelenti, hogy az iskola nem képes társadalmi mobilizációs csatornaként működni esetükben, hanem mintegy automatikusa örökíti át a szülők halmozottan hátrányos társadalmi helyzetét. Ha ezt a folyamatot nem sikerül megakasztani, akkor bővítetten újratermelődik az a társadalmi réteg, mely egyre inkább és esetleg végérvényesen leszakad a társadalom többségétől. Ez a többség fejlődését is lehetetleníti.*

*A helyzet azóta sem javult. 1997-ben a Művelődésügyi Minisztérium megrendelésére folyt az a megyei kutatás, mely az áthelyező bizottságok működését vizsgálta. Ennek a kutatásnak az eredményeiből megállapítható, hogy a bizottságok rendkívül magas arányban – a vizsgálat szerint akár 90%-os arányban – roma gyermekeket helyeznek át az ún. eltérő tantervű oktatási formába. Az áthelyezett roma gyermekek jelentős része sem testileg, sem szellemileg nem fogyatékos, hanem a többségi társadalomtól eltérő szociokulturális közegben történő szocializáció okoz olyan eltéréseket, melyeket a bizottságok tévesen fogyatékoságnak minősítenek. A tanulók áthelyezése azért különösen problematikus, mert ezáltal teljesen esélytelenné válnak a továbbtanulásra, a szakma szerzésére. Aki átkerül az eltérő tantervű képzésbe, az a vizsgálat eredményei szerint, a*

*visszahelyezés elvi lehetősége ellenére végérvényesen ott marad. Ebben az oktatási formában nem tanítanak kémiát és fizikát, ezért sehová nem jelentkezhetnek tovább tanulni. Abszolút zsákutcába kerülnek és garantáltan követik szüleik életútját, ők is megrekednek a szociális támogatásra szoruló depriváltak csoportjában.*

*Ha meg akarjuk akadályozni a halmozottan hátrányos társadalmi helyzet automatikus átörökítését, a depriváció bővített újratermelését, akkor nem engedhetjük meg a sajátos szociokulturális családi háttér fogyatékosá minősülését. Az iskola nem válhat a társadalmi hátrányok átörökítésének legitimálójává. Erősíteni kell az iskola mobilizációs csatornakénti funkcionálását.*

*A magyar oktatási rendszer a roma gyermekek sikeres oktatására máig sem vált alkalmassá. A hatékonyabb képzés egyik lehetősége a roma kisebbségi oktatás.*

*Ezt az oktatási formát külön normatív támogatásban részesíti az állam. Célja, hogy a sikeres iskolai előmenetel érdekében külön órakeretben biztosítsák a cigány kultúra ápolását, a népismeret elsajátítását, a tehetség gondozást, a szükség szerinti felzárkóztatást.*

## **A felsőoktatásban résztvevők támogatása**

Az 1998/2002. ciklusban a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Önkormányzat Kisebbségi Bizottsága – átruházott hatáskörében – három tanévben (1999/2000, 2000/2001, 2001/2002.) hirdetett tanévkezdési támogatás-pályázatot egyetemre, főiskolára járó, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében élő kisebbségi fiatalok számára.

A tanévkezdési támogatás az adott tanévben adományozott egyszeri, vissza nem térítendő, bruttó 30 ezer forintot jelent, azaz nem folyamatosan fizetett ösztöndíj.

A gesztus értékű tanévkezdési támogatás hangsúlyozottan nem szociális segítséget jelent, hanem azt az erőfeszítést támogatja, mely a kisebbséghez tartozó fiatalok legmagasabb iskolatípusba való bekerülését, illetve azt a törekvést ismeri el, hogy diplomát kívánnak szerezni.

A ciklusban – tehát a három tanév alatt – összesen 80 fiatal részesült egy, vagy több alkalommal a támogatásban (többen folyamatosan, minden évben pályáztak).

A jelenlegi, 2001/2002. tanévben 60 cigány fiatal kapott támogatást a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Önkormányzattól.

Főiskola képzésben	28,
egyetemi képzésben	32 fiatal részesül.

## **Támogatások és cigányokkal foglalkozó speciális oktatási programok a megyében**

*A Borsod-Abaúj-Zemplén megye Közoktatásáért Közalapítvány 2001-ben több – a megyében, a régióban és országosan indított, de a megye cigány kisebbségét érintő – közoktatási projektet támogatott.*

*Támogatást kapott többek között közoktatási projektjéhez:*

- *2.sz. Napközi Otthonos Óvoda, Alsózsolca*
- *Körzeti Általános Iskola, Baktakék*
- *Napközi Otthonos Óvoda, Harsány*
- *Szivárvány Napközi Otthonos Óvoda, Hernádnémeti*
- *Általános Iskola és Óvoda, Kesznyéten*
- *Napközi Otthonos Óvoda, Prügy*
- *Jóléti Szolgálat a Munkanélküliekért Alapítvány, Ózd (Nagyamerika u.22.)*
- *Nagyközségi Önkormányzat, Sajóbáony*
- *Családsegítő és Pedagógiai Szakszolgálat, Sárospatak (Eötvös út 5.)*
- *Zempléni Családokért Alapítvány, Sárospatak (Eötvös út 5.)*
- *Hétszínvirág Napköziotthonos Óvoda, Szendrő,*
- *Szepsi Csombor Márton Gimnázium, Szakképző és Ált. Iskola, Szikszó*
- *Cigány Kisebbségi Önkormányzat, Taktaharkány*
- *Községi Önkormányzat, Tiszakeszi.*

### **Előkészítési szakaszban lévő programok:**

A Kazincbarcikai Közoktatási Ellátási Körzet 2001. őszén megállapodást kötött az Oktatási Minisztériummal.

Utóbbi felkérte a Körzetet

- „A hátrányos helyzetű fiatalok pozitív diszkriminációját elősegítő kísérleti program” kidolgozására és a
- „Kiemelt Nevelési és Oktatási Körzet” koncepciójának kialakítására.

A körzet az előzőeken túl vállalta – jóváhagyás után – a program megvalósítását, továbbá bemutató órák szervezését, előadások megtartását az eredményekről, valamint szakmai publikációk készítését.

*A minisztérium az OM Phare Programiroda Monitoring és Forrásközpontján keresztül 2 fős szakértői segítséget, szakmai konzultációs lehetőséget, a francia tapasztalatok átvételét segítő kezdeményezések támogatását, folyamatos szakértői tanácsadást biztosít.*

*Az indítás tervezett időpontja a 2002-2003. tanév.*

*A pedagógusképzés korábban egyáltalán nem és ma is csak szórányosan készíti fel a pedagógusokat a roma gyermekek sikeres nevelésére, oktatására.*

*A Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karának Szociológia Tanszékén folyik egy pedagógus szakvizsgára felkészítő program kidolgozása, mely a roma gyermekek sikeres iskolai előmenetelének biztosítására készíti fel a pedagógusokat.*

*Tervezzük a kisebbségi oktatásra felkészítő modul beépítését a graduális pedagógusképzésbe. Akkreditáltatás előtt áll a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karán a romológia szak.*

#### Foglalkoztatás

A cigányság életkörülményei az adott társadalom átlagától sohasem voltak jobbak. A többség a történelmi időktől kezdve jellemző módon szegény sorban élt. A helyzetükön a városokba való beköltözés, majd a rendszerváltást követően rohamosan megjelenő munkanélküliség nagyon sokat rontott. A társadalom más csoportjaival összehasonlítva közülük rendelkeznek legkevesebben kereső foglalkozással. A 15-19 éves roma férfiak 31 %-a a hasonló korú nők 18 %-a volt 1995-ben foglalkoztatva. Rendszeresen munkából származó jövedelemmel mindössze 24 % rendelkezett és 42 % kapott valamilyen nem munka jellegű jövedelmet. Az alacsony iskolai végzettség, a szakmai ismeretek hiánya, a munkára kész romák számára sem tette lehetővé a munkaerőpiacon való tartós megjelenést. A 90-es évek elején az addig főleg segéd és betanított munkásként szereplő cigány emberek döntő többsége, az újabb kereső állásba való jutás reménye nélkül munkanélkülivé vált. A roma családokra jellemző magas gyermekszám eredményeként az egy főre jutó jövedelem messze elmarad az országos átlagtól és a cigányságnak sokkal nagyobb része él a különböző szegénységi küszöböknel alacsonyabb szinten. A szegénység és a munkanélküliség sokkal tartósabb a romák között, mint a társadalom bármely

rétegében. A cigányság tragikusan hátrányos helyzete társadalmunk egyik legsúlyosabb problémája.

Az iskolázatlansággal, szakképtelenséggel szoros összefüggésben az átlagosnál jóval magasabb a munkanélküliség aránya. A regisztrált munkanélküliek csak töredékét képezik a tényleges munkanélkülieknek, egyrészt azért, mert tartós munkanélküliség a jellemző, másrészt, mert sokaknak korábban sem volt munkaviszonyuk, különösen jellemző ez a nők körében.

Bár az államszocializmus időszakára a teljes foglalkoztatást szokták jellemzőnek tartani, ez nem igaz a cigányságra vonatkozóan.

Tóth Pál kutatásának adatai szerint 1987-ben a miskolci, 18 éven felüli cigány férfiaknak a 76%-a, a nőknek 47%-a volt aktív kereső.

A férfiak 5%-a élt alkalmi munkából, 10%-uk eltartott volt. Az „eltartott” férfiak 15%-a börtönben volt.

A nők egyharmada GYES-en vagy GYED-en volt. Rajtuk kívül is a nem dolgozó nők 36%-a azzal magyarázta otthon maradását, hogy a „gyerekekre vigyázott”.

Az aktív keresők körében országos átlagban szellemi munkát végzett a férfiak 22,5%-a, a miskolci cigány férfiak 2%-a, országosan a nők 39,8%-a, a miskolci cigány nők 3%-a. Szakmunkás volt országosan a férfiak 42%-a, a miskolci cigány férfiak 21%-a, a országosan a nők 11,4%-a, a miskolci cigány nők 8,0%-a. Betanított és segédmunkás országosan a férfiak 29,6%-a, a miskolci cigány férfiak 71%-a, országosan a nők 41%-a, a miskolci cigány nők 86%-a. „Önállóan” minősült országosan a férfiak 5,8%-a, a miskolci roma férfiak 6,0%-a, a nőknek országosan a 7,8%-a, a miskolci roma nőknek a 3,0%-a.

Ma a megye néhány nagy mértékben cigányok lakta településén a munkanélküliség 90% körüli.

Az 1994. évi vizsgálatból az derült ki, hogy azokból a miskolci családokból, melyeknek alsótagozatos gyermekük volt: 1507 család volt szegény. A szegénycsaládok 51,5%-ában az egyik vagy mindkét család munkanélküli volt. Vagyis a családok közel felében – 48,5%-ában – a szegénység nem a munkanélküliségből fakadt. Ezekben a családokban az apák egyik fele segéd- vagy betanított munkásként, másik fele szakmunkásként dolgozott. A szegény családokban a munkanélküli apák 2/3-a nem rendelkezett szakképzettséggel. Azoknak a szegény családoknak, melyekben egyik vagy mindkét szülő munkanélküli, az 53,68%-a volt cigány és a 46,3%-a nem volt cigány.

A munkanélküliek átképzésének tapasztalatai, így a nyolcvanas évek végén végzett Borsod-Abaúj-Zemplén megyei kutatások adatai is azt bizonyítják, hogy a tartósan munkanélkülivé vált emberek személyes megerősítése, motiválása rendkívül fontos az átképzés és a későbbi elhelyezkedés érdekében.

A foglalkoztatási gondok megoldására csak az olyan programoknak van esélyük, melyek összekapcsolják a mentális felkészítést, motiválást, ráhangolást, a szakmai képzést és a munkahelyteremtést.

Elemzésre várnak az Autonómia Alapítvány és más támogatók ilyen jellegű programjai, a Megyei Munkaügyi Központ és az ÉRÁK tréningekkel kezdődő átképzései. A közhasznú és közmunka programok néhol beválnak, máshol teljes kudarccal végződnek, melynek okai feltáratlanok. Hatékonyabbnak bizonyulnak a roma vállalkozók, vezetők által szervezett foglalkoztatási kísérletek.

Az oktatási rendszernek a modern társadalmakban Bourdieu szerint az az alapvető funkciója, hogy biztosítja és legitimálja a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelését, generációk közötti átörökítését.

A magyar oktatási rendszer is ezen funkciókat valósítja meg.

Így az a tény, mely szerint az iskolai előmenetel az iskolai eredmények szignifikáns összefüggést mutatnak a minták társadalmi státuszával, egyáltalán nem meglepő.

Ha az intergenerációs mobilizáció csatornájává akarjuk tenni az oktatást, ha azt akarjuk, hogy a leghátrányosabb társadalmi helyzetű, közöttük jelentős arányban roma családok gyermekei számára a tanulás a társadalmi státusz javulásának, a jobb életnek az esélyét nyújtsa, akkor a normális funkcionálástól eltérő működést várunk el az oktatási rendszertől.

Ezt azért lenne fontos hangsúlyozni, tudatosítani, mert az eddig próbálkozások abból a feltevésből indultak ki, hogy ha az oktatás jobban működik, hatékonyabban funkcionál, akkor nagyobb esélyt teremt a hátrányos helyzetből történő kitörésre.

A helyzet azonban az, hogy a modern társadalmak működési mechanizmusa szerint –mint láttuk – a szülők előnyös, avagy hátrányos társadalmi helyzetének a gyermekeikre történő átörökítése, és ennek legitimálása az oktatási intézmények feladata.

Nem a működés hatékonyságának javítása, hanem a hatékony működésbe történő speciális eszközökkel történő beavatkozás vezethet csak az esélyek javulásához. Ezért az iskolán kívüli, pl. tanoda típusú rendszereknek a kiépítése, illetve az integrált oktatás keretében zajló, de a társadalmilag hátrányos helyzetű, illetve szociokulturálisan, esetleg etnikailag

eltérő környezetből kikerülő gyermekek speciális oktatása nyújthat esélyt a hátrányos helyzetű gyermekek társadalmi státuszának javítására.

Biztató kísérlet a „Digitális Középiskola” 2003/2004. tanévben történt beindítása a miskolci Földes Ferenc Gimnázium, a Miskolci Egyetem és az INNOCENTER KHT együttműködésével, az Informatikai és Hírközlési Minisztérium támogatásával, mely Borsod-Abaúj-Zemplén megye kistérségeiben hoztak létre olyan képzési centrumokat, melyekben az első évfolyamon 250 hátrányos helyzetű, zömében roma fiatal kezdte meg gimnáziumi tanulmányait digitalizált tananyagok on-line elsajátítása, illetve egy speciális támogató rendszer és közvetlen tanári konzultációk segítségével.

A foglalkoztatás területén, egy olyan komplex hálózat kiépítése kínál megoldást romák és nem romák számára, mely a pályaorientációtól a piacorientált képzéseken át, a közmunka programok, a szociális gondoskodás, a non-profit tevékenységen át elvezet a piacorientált, vállalkozási szektor felé.



## **A társadalmi integráció erősítése, a deviáns magatartások megelőzése**

A társadalmi integrációt gyengítő és a devianciát növelő tényező a társadalmi anómia. Az anómia Durkheim klasszikus elmélete szerint az értékek és normák relativizálódása, mely a gyors társadalmi átalakulásokra jellemző.

A XX. századi magyar történelemben rendkívül sok gyors változás történt. Világháborúk, forradalmak, különböző színű diktatúrák, rendszerváltások fordították fel a társadalom rendjét, érvénytelenítették az addig érvényes magatartási szabályokat. Az új rend megszilárdulásához, az új szabályok rögzüléséhez soha nem volt elegendő idő. Így vált a változás állandóvá, a norma nélküliség normává, az anómia permanens állapottá. Mindezzel szükségszerűen együtt járt az emberi magatartások általános elbizonytalanodása, az értékválság, a világos útjelzők nélküli élet zűrzavara, melyből mintegy jéghegy csúcsaként emelkednek ki a deviáns magatartások, közöttük a bűncselekmények.

A magyar társadalom konkrét történelmi eseményein kívül a XX. és XXI. századra jellemző általános tendenciák, a modern tömegtársadalmak kialakulása is inkább gyengítette a szabályrendszerek stabilitását és így fokozta az anómiát.

Az anómia az egész társadalmat jellemző állapot, mely azonban nem vezet az adott társadalom valamennyi tagjának bűnözővé vagy más devianciák megvalósítójává váláshoz. Az anómiás állapot a személyek bizonyos körénél vezet deviáns magatartáshoz, bűncselekmény elkövetéséhez. Azt, hogy konkrétan kik válnak majd bűncselekmények elkövetőivé, deviáns magatartásúakká, előzetesen nem lehet megmondani.

Ebben a tág értelemben a bűnmegelőzési stratégiának az egész társadalomra kell irányulnia és a cél magának az anómiának a leküzdése, vagyis a nómikus állapot, a rendezettség állapotának kialakítása, a társadalmi értékek és normák megszilárdítása. Ez csak az emberi kapcsolati hálózatok megerősödésével érhető el.

A következőkben különböző társadalomelméletek értelmezési kereteit alkalmazva próbálom meg elemezni az anómai és a társadalmi integráció összefüggéseit, és az azokból levonható következtetések alapján néhány lehetséges gyakorlati megoldást vázoló fel.

**A társadalmi anomia és deviancia értelmezése a különböző társadalomelméleti keretekben.**

A választott elméletek: Heidegger fenomenológiai filozófiája, Schütz fenomenológiai szociológiája, Berger-Luckman szociális konstruktivizmusa, Garfinkel etnometodológiája, Bourdieu tőke elmélete, Hankiss újfeudális elmélete, Luhmann rendszerelmélete, Habermas kommunikációs cselekvésemélete.

**1. Heidegger fenomenológiai filozófiája.**

Heidegger szerint a XX. század emberének alapvető létélménye, hogy az élet túl nehéz. Szerinte ez azért van így, mert túl sok körülöttünk a gondozásra váró tárgy és a gondoskodásra vágyó ember. Próbálunk eleget tenni az elvárásoknak. Folyamatosan teszünk-veszünk, lótok-futunk, igyekszünk-törekszünk. Mégis úgy érezzük, hogy nem tudunk maradéktalanul megfelelni a velünk szemben támasztott követelményeknek. Túl sok ez nekünk, túl nehéz. Életünket „AZ ember” uralma alatt éljük. Vagyis megpróbálunk ahhoz igazodni, hogy „AZ embernek” mikor mit kell tenni. Ám „AZ ember” az az elvont senki, akihez mindenki megpróbál igazodni. A hozzá való feltétlen igazodás azzal a veszéllyel jár, hogy elfelejtjük megélni saját, valódi életünket. Nem az általunk választott értékek és normák szerint élünk.

Heidegger az érvényes értékek és normák hiányát, az anomia állapotát a tömegtársadalomra jellemzőként írja le. Álláspontja szerint a modern társadalmak tömegtársadalomként működnek. Ezekben a társadalmakban minden azt sugallja, hogy mindenki egyforma, az egyén csupán egy a tömegeből, bárkivel felcserélhető, helyettesíthető, pótolható. Ezt sugallja a futószalag mellett, nagy szervezetekben végzett munka, a lakótelepek egyforma lakásai, egyforma berendezésekkel, a tömeggyártásban készült ruháink, használati tárgyaink, a tömegközlekedés, a tömegkommunikáció, szinte minden. A tömegtársadalomban élő ember elveszti az autonóm létezés lehetőségét. A túlélésre törekvés, az elvárásoknak történő megfelelés válik általánossá. Ha „AZ ember” bármi áron boldogulni akar és bármi megengedett, akkor „AZ ember”-hez igazodni akaró tömegek bármit megtesznek boldogulásuk érdekében. A minden áron megfelelni akarás kényszere következtében nem riadnak vissza akár a bűnözéstől sem. Másfelől a túl nehéz élet folyamatosan frusztrál, feszültséget kelt. A feszültségeket sokan és sokszor deviáns módon oldják, vezetik le. Az értékek és normák hiányát a pillanatnyi külső elvárásoknak történő megfelelés, a feltétlen engedelmesség kényszere helyettesíti. Ez anomiat eredményez, amely devianciához vezet.

Mi lehet a megoldás?

Heidegger szerint minden ember megismételhetetlen, pótolhatatlan csoda, egy külön világ. Az autentikus élet ennek a csak ránk jellemző világnak a kiteljesítése, megvalósítása, megmutatása. Az autentikus élet a választott és vállalt értékeknek megfelelő élet. A legszürkébb életet élő emberben is ott él a vágy, hogy megmutassa egyszeri, megismételhetetlen, mással fel nem cserélhető voltát. Korunk viszonyai nem ösztönzik, hanem inkább akadályozzák az ilyen önkiteljesítő életet. Jellemző válik az a mentalitás, hogy elhalogatjuk a számunkra igazán fontos célok megvalósítását, a bennünk rejlő képességek kibontakoztatását, álmaink valóra váltását. Nem teszünk le róluk végérvényesen, csak elhalogatjuk. Azonban a legpazarlóbb élet az önmaga jelenét elhalogató élet.

Ha a társadalom, a világ nem biztosít megfelelő terepet, ha nem igazolja vissza saját egyszeri csoda voltukat, akkor esetleg olyan kitörési pontokat keresnek az emberek, melyek az önmegvalósítás, a szürkeségből, egyformaságból történő kitörés meg nem engedett, törvénytelen módjai. A bűnözés értelmezhető akár az önmegvalósítás, a figyelemfelkeltés, a tömeglétből történő kitörés torz formájaként. Másrészt értelmezhető a tömegtársadalom elvárásainak való feltétlen megfelelni akarás törvénytelen eszközökkel történő megvalósítási kísérleteként. Harmadrészt a külső impulzusokat figyelő, a sokfelől érkező, gyakran egymásnak ellentmondó követelményeknek minden áron megfelelni akaró, ám nem tudó, s ezért önmagával örökké elégedetlen, belső késztetéseit elfojtó ember eltévelyedéseként, bukásaként is értelmezhető a bűnbe esés.

A bűnmegelőzés lényege ebben az értelemben annak elősegítése, hogy minél több ember találja meg az autentikus létezés, az önmegvalósítás törvényes lehetőségét. Minél több ember kapjon pozitív visszaigazolást, elismerést olyan cselekedeteiért, melyek a rá legjellemzőbb képességek, készségek megnyilvánulásai. Legyen minél több embernek módja saját legbensőbb világának kiteljesítésére, feltárására, mások általi visszaigazolására. Ez a tömegtársadalmakban élő emberek létének alapproblémája, melynek megoldásához nagy erőfeszítésekre lenne szükség.

Heidegger szerint erőt a saját halálunkhoz történő gondolatbeli előre futásból vagy a számunkra jelentős emberi kapcsolatokból, a szerelemből meríthetünk. Ezek döbbsenhetnek rá, hogy ne mulasszuk el megélni saját valódi életünket.

Mindez nem azt jelenti, hogy mindenki másra tekintet nélkül, önző módon kizárólag önmagunkkal kell foglalkoznunk, vagy csak saját egyéni céljaink megvalósítására kell törekedni. Az autentikus élet igénye egy olyan feladat megvalósítási folyamat, mely kizárja

az élet öncélú eltékozlását. Társadalmi program lehet az autentikus létezés feltételeinek a megteremtése. Az anómia teljes rendezetlenségével szemben és a kívülről irányítottság helyett, olyan érték- és normarendek kialakítása, alternatívaként történő felkínálása, melyek közül az egyén szabadon választhat és a választott és vállalt értékek szerint élheti életét.

A saját halálunkhoz történő gondolatbeli előrefutás rádöbbenhet arra, hogy életünk véges, megismételhetetlen, és csak a miénk. Halálunk pillanata nem elhalogatható, halálunkban nem pótolhat más bennünket, és akkor nem igazodhatunk másokhoz.

Ez arra készíthet bennünket, hogy merjük jóval hamarabb elkezdni azt az életet élni, amelynek amikor vége lesz, úgy összegezhethetjük, hogy az a saját életünk volt, nem mulasztottuk el megélni. Ugyanígy erősíthet bennünket a szerelem, vagy más jelentős emberi kapcsolatok, melyek megismételhetetlen, pótolhatatlan csoda voltunk tudatát erősíthetik bennünk. A fontos emberi kapcsolatokban a másik ember teljes személyiségére figyelünk, reagálunk és magunk is individuumként veszünk részt. Így nyílik lehetőség a kölcsönös pozitív megerősítésre, az identitás, a belső értékrend stabilizálására. Az emberi szükségletek között kitüntetett szereppel bír az a készítés, hogy a számunkra fontos emberek szemében pozitív kép alakuljon ki rólunk, elismerjenek, elfogadjanak olyannak, amilyenek vagyunk. És viszont: mások számára fontos legyen a mi véleményünk, az általunk történő elfogadás, a pozitív viszonyulás. Ezek a kapcsolatok rendkívül inspirálóan hatnak az autentikus élet élésére. Segíthetnek abban, életünket autentikus módon éljük. Az autentikus élet jelentheti a legnagyobb védelmet a bűnözővé válás ellen és más devianciák ellen is. A számunkra jelentőséggel bíró emberekkel közösen építhetjük a nomoszt, alakíthatjuk ki a nómikus állapotot. Így élhetünk a választott és vállalt értékeinknek megfelelő életet. Ez eredményezheti a társadalmi anómia csökkenését, a hatékony bűnmegelőzést és minden más deviancia elkerülését.

A bűnmegelőzés a segítségnek, a pozitív emberi viszonyulásnak egy sajátos formája. Heidegger a segítségnek két típusát különbözteti meg. Az egyik mód az, amikor a terhet cipelő embertársammal megosztom a terhét, segítek neki cipelni. Pl. megosztom vele a tárgyak gondozásának, az emberekről történő gondoskodásnak, a munkának, a létfenntartásnak a terhét. A pozitív viszonyulásnak, a segítségnek a másik módja az, amikor rádöbbenem életem valódi gondjára, arra, hogy nem kell cipelnie vagy másként kell cipelnie terheit.

A bűnmegelőzés vonatkozásában ez a szemlélet olyan megoldási lehetőségekre hívja fel a figyelmet, melyek társadalmi méretekben javítanák az autentikus élet esélyét. Olyan

szocializációs modellek, olyan emberi kapcsolatok preferálása, olyan szemlélet erősítése lehet a feladat, amelyek az egyéniség kiteljesedését, a megismételhetetlenség, pótolhatatlanság érzését erősítik. Ez a szemlélet a tömegtársadalom negatív hatásainak csökkentését, enyhítését követeli. Egy anómiás társadalomban, ha az önmegvalósításra, az egyén pótolhatatlan, megismételhetetlen voltának bizonyítására nem kínálkoznak lehetőségek, akkor mindazok akik nem hajlandók beletörödni a tömeget szürkéségébe, mintegy arra kényszerülnek, hogy deviáns magatartással, esetleg bűnözéssel bizonyítsák egyedi voltukat. Pozitív lehetőségek hiányában a negatív viselkedés emelhet ki az elviselhetetlen egyformaságból. A bűnmegelőzés ebben az értelemben azon lehetőségek körének bővítése, melyek alkalmasak az egyéni, csak ránk jellemző törekvések, célok megvalósítására, képességek és készségek kiteljesítésére és pozitív visszaigazolására.

Mindez a jelenlegi gyakorlattól eltérő szemléletet követelne az oktatási, a szociális és minden más segítő szakma vonatkozásában. Most a cél a másokhoz hasonló, az elvárásoknak megfelelő magatartásra rábírás. Az autentikus élet élését segítő, az anómiától és így a devianciától hatékonyabban védő segítség módja: a saját egyéni világ kiteljesítésére rábírás, az önként választott és vállalt értékeknek megfelelő életre buzdítás, az emberi kapcsolatok erősítése. Erre csak olyan segítő alkalmas, aki képes odafordulni a másik emberhez, valóban kíváncsi rá, mint szuverén világra és miután alaposan megismerte, akkor próbál felkínálni különböző alternatívákat, értékeket, modelleket, melyek közül a számára legmegfelelőbbet a segíteni szándékolt választhatja ki. A deviancia megelőzés célja így az, hogy mindenki megtalálja azt, amiben ő a legjobb, amivel leginkább kiérdemelheti mások elismerését.

## 2. Schütz fenomenológiai szociológiája.

Schütz az életvilág fogalmát állítja előtérbe. Az életvilág a világnak az a része, melyben minden magától értetődő, természetes, normális, ahol a bizalmasság, a személyesség jellemzi a személyekhez és tárgyakhoz fűződő kapcsolatokat. Életvilágunkat gyakran azonosítjuk, összetévesztjük a világgal. Pedig nagyon sokféle életvilág létezik, melyek szociokulturálisan meghatározottak, szubjektívek. Az életvilág olyan értelmezési sémákból, sablonokból, modellekből épül föl, melyek a világ értelmezésére és az életvitel meghatározására szolgálnak. Az életvilág kulturálisan örökítődik át és kommunikatíván szerveződik.

Mindannyian be vagyunk zárva saját szociokulturálisan meghatározott életvilágunkba. Azt hisszük, hogy mindenkinek az a természetes, az a magától értetődő, az a normális, ami nekünk.

A deviancai megelőzéssel foglalkozó szakemberek többnyire eltérő életvilágban élnek, mint a bűnelkövetők. A sikeres bűnmegelőzés egyik feltétele annak az életvilágnak, azoknak az értelmezési sémáknak a megismerése, amelyek alapján a bűncselekményeket elkövetik. Schütz szerint mindannyian rendelkezünk életrecepteknek egy meghatározott körével, mely életreceptek egyrészt a világ értelmezésére szolgálnak, másrészt előírásokat tartalmaznak arra vonatkozóan, hogy hogyan kell élni. Ezeket az életrecepteket szocializációnk során sajátítjuk el. Amíg hatékonyan alkalmazhatóak receptjeink, addig fel sem merül bennünk, hogy másként is lehet élni, másként is értelmezhető a világ.

A sikeres bűnmegelőzéshez ismernünk kellene a bűnelkövetők életreceptjeit, értelmezési sémáit és ezekhez igazodóan kellene olyan programokat kidolgozni és megvalósítani, amelyek alkalmasak arra, hogy a bűnözéshez vezető minták, modellek, ne legyenek többé természetesek, magától értetődőek számukra, kérdőjeleződjenek meg azok, ismerjenek meg más, alternatív életrecepteket, életviteli lehetőségeket. Ez kommunikáció révén érhető el, csak így változtatható meg az életvilág. Ehhez kellene a Jelentős Másikok, akik képesek az új szempontok megfontolását, elfogadását elérni. Gyakran az új tevékenységekre történő áttérés, az új szerepkör betöltése új kapcsolatokat eredményez és új életvitel kialakulását eredményezheti.

### 3. Berger-Luckman szociális konstruktivista irányzata

Ezen elmélet szerint nincsenek önmagukban vett társadalmi tények, csak értelmezett tények vannak. Elméletük szerint a társadalom értelmezés útján konstruálódik, épül fel.

Elképzelhető a világnak, az életnek olyan értelmezése is, mely szerint a bűncselekmények egyikének vagy másikának, sőt akár mindegyikének elkövetése természetes, normális. Értelmezhető a világ úgy is, hogy mások is elkövetnek ilyen cselekedeteket, esetleg csak így lehet boldogulni.

A világ értelmezése nem egyéni, hanem rendszerint közösségi produktum. Egy közös világban élünk, melyről feltételezzük, hogy a többiek hozzánk hasonlóan értelmezik és élnek az életet. A bűnözés is egy társadalmi intézmény, bár a többség által negatívan értékelt és államilag szankcionált. Az intézményesülés folyamata több lépcsőfokból áll. Az első a habitualizáció, vagyis bizonyos magatartás sorozatos ismétlődése, beépülése a viselkedésbe, interiorizálódása. A második a tipizáció, mely a kölcsönös elfogadást jelenti,

vagyis az ismétlődő magatartás mások általi átvételét és kölcsönös megerősítését. A bűnözés többnyire társas körben zajlik, egy olyan közegben, ahol mások is tanúsítanak hasonló magatartást, elfogadják, kölcsönösen erősítik egymás viselkedését. A harmadik fokozat maga az intézményessé válás, amikor valamely viselkedés már személytelenül, a másik vagy mások közvetlen megerősítése nélkül is megvalósul, lejátszódik. Az intézményesülés folyamatával együtt jár a szerepek kialakulása. A szerep közvetít a szubjektív és az objektív között. Külső, mintegy objektív magatartási elvárást közvetít az egyén felé, ám lehetőséget biztosít meghatározott keretek között a szubjektív értelmezésre, az egyéni módosítására a viselkedésnek.

Az intézmények működését a legitimáció biztosítja. A legitimáció lehet elmélet előtti. Maga a megnevezés bizonyos magatartásra jogosít, készlet. Pl. a „keresztapa” megnevezés kijelöli a szerepet. A kezdetleges elméleti legitimáció köré tartoznak a legendák, a bölcsességek, a viccek. Pl. a cigányviccek erősítik azt a sztereotípiát, hogy a cigányok lopnak.

Lehet elméletekkel legitimálni egy intézményesült magatartást. Pl. Lombroso elmélete a bűnözés és a testi alkat összefüggéséről, vagy a kisebbségi jogvédők elmélete a megélhetési bűnözésről.

Végül legitimálhat átfogó nézetrendszer is. Pl. a liberalizmus, a szabadelvűség klasszikus nézetrendszere legitimálta az emberek közötti bármekkora mértékű vagyoni különbségeket, bele értve a híd alatt lakás, az éhen halás szabadságát is. A államszocialista eszmerendszer legitimálta az emberek közötti vagyoni különbségek megszüntetését, a vagyonok kisajátítását, a terméktöbblet padlásról történő lesöprésének formájában is, az egyenlőség eszméjére történő hivatkozással.

Korábban Max Weber más kiinduló pontból és más összefüggésben vizsgálta a legitimációt. Ő úgy találta, hogy amikor alternatív rendképzetek küzdenek egymással, akkor az lesz a legitim rend, amely megegyezik az emberek fejében élő rendképpel. Az emberek ugyanis mindennapi cselekedeteiket a fejükben élő rend képéhez igazítják, s ezáltal azt valósítják meg.

Mindebből a bűnözésre, a bűnmegelőzésre vonatkozóan az következik, hogy meg kell ismernünk azt a képet, mely a bűncselekmények elkövetőinek a fejében él a világ rendjére vonatkozóan. Ha ezt a rendképet sikerül megingatnunk és sikerül alternatív rendképeket mellé állítanunk, akkor van esély arra, hogy cselekedeteiket egy másik rendképhez igazítják, és a gyakorlatban egy másik rendet valósítanak meg, intézményesítenek. Amíg az a meggyőződésük, hogy csak bűnözve lehet élni, vagy így a legkönnyebb élni, így lehet

és érdemes élni, továbbá vannak, akik ezt megerősítik, visszaigazolják, akik szintén így élnek, addig a bűnözői magatartás egy intézményesült szerep. Tudjuk, hogy a világ értelmezés útján történő felépítésében a személyes kapcsolatok mellett egyre nagyobb szerepet játszik a tömegkommunikáció. Érdemes ebből az aspektusból megvizsgálni a médiumok hatását. Nem kell elfogadnunk azt a leegyszerűsítő sémát, mely szerint az emberek, különösen a fiatalok azt utánozzák, amit a televízióban látnak, de érdemes elgondolkodnunk a médiumok hatásmechanizmusán.

Ha anómia uralkodik a társadalomban, ha nincs elfogadott konszenzus arra vonatkozóan, hogy mi a helyes és mi a helytelen, ha nem tudjuk bizonyosan, hogy mit szabad tenni és mit nem, akkor még inkább aktualizálódik a világ értelmezés útján történő felépítése. A világ rendjéről jó esetben beszélgetünk a számunkra fontos emberekkel: szülőkkel, tanárokkal, barátokkal, másokkal. Ám leszűkülhet ez a kör, és korunkban sajnálatosan leszűkül a kör és különösen leszűkülnek az alkalmak, amikor a számunkra Jelentős Másikkal az élet fontos dolgairól, a világ rendjéről beszélgetünk. Bizonytalanságunk oldására a bizonyosságot jobb híján a tömegkommunikációs eszközökből merítjük. Sokan elhiszik, hogy a való világ az, amit a televízióban látnak, az élet meghatározó elve, hogy Nincs kegyelem. Az erőszak meghatározó élmény a hírműsorokban, hiszen hírértéke a katasztrófáknak, háborúknak, bűneseteknek van s az egyéb műsorok között is közkedveltek a bűnügyi tudósítások, a krimik, horrorok, az akciófilmek. Másfelől a számítógépes játékokban az embereknek több életük van, a gyilkolás csak játék, ami után van újrakezdés. Egy így konstruált világban szinte természetes és magától értetődő, ha a gyermek, aki arról értesül, hogy meghalt a nagymamája, azt kérdi: ki lőtte le a nagymamát.

A bűnmegelőzés ebben a helyzetben az új értelmezési lehetőségek felkínálása. A szülők, tanárok, szociális munkások, segítők, a médiumok feladata a világ újraértelmezésében történő közreműködés. A rendszerváltás óta elkövetett legnagyobb társadalmi értelemben vett bűn talán az, hogy elhitették az emberekkel, hogy a kapitalizmusban „ember embernek farkasa”, csak a másik ellenében lehet győzni, csak az viszi valamire, aki könyörtelen. Ez a rendkép kifejezetten kedvez a bűnözésnek. Szinte azt sugallja, hogy csak ez a járható út. A bűnmegelőzés egy emberi világ képének kialakítása, megmutatása, legitimálása.

#### 4. Garfinkel etnometodológiai szociológiája.

A kiinduló tétel az, hogy a mindennapi életet segítő, lehetővé tevő tudás egészen más jellegű, mint a tudományos értelemben vett tudás. Az emberek a hétköznapi életben rendelkeznek egy releváns tudás készlettel és a társadalomtudományok elsődleges feladata



ennek a tudásnak a megismerése lenne. E helyett saját tudományos hipotéziseiket, önkényes kategória rendszerüket próbálják a tudósok ráerőltetni a valóságra. Így aztán kutatásaik eredményei sokkal inkább szólnak a kutatást végző tudósról, mint a valóságról. Kétségtelenül nehéz feladat az emberek mindennapi tudásának feltárása, mert az nem objektíválódik, nem fogalmazódik meg. A társadalom szereplői többnyire magunk sincsenek a tudatában annak, hogy cselekedeteik milyen elképzeléseken alapulnak, miért is feltételezik a világot, az életet olyannak, amilyenek. Mindez csak akkor tudatosul, akkor problematizálódik, ha válságszituációba kerül az egyén. Ilyenkor keresnek magyarázatot arra, hogy miért is éltek, cselekedtek, gondolkodtak korábban úgy, ahogyan tették. Ilyenkor megpróbálják beszámolóképpé tenni tudásukat, megpróbálnak számot adni azokról a relevanciákról, melyeket alkalmaztak eddig. Ezek a beszámolók alkalmasak arra, hogy a társadalomtudósok elemezzék és feltárják belőlük azt a módszert, mellyel a népek eligazodnak a világban, melynek segítségével értelmezik viszonyaikat, amellyel felépítik a társaikkal közös valóságukat. Az etnometodológia eredetileg nem terápiás céllal jött létre, de terápiaként is alkalmazható. Ugyanis, ha a válságban lévő ember beszámolhat helyzetéről, összegezheti eddigi viláértelmezését, ez az összegzés alkalmas arra, hogy tudatosuljon benne a korábbi életét, a krízishez vezető magatartását meghatározó meggyőződése, elképzelése. A tudatosulás elvezethet a hibák, tévedések felismeréséhez, kialakulhat a változtatás szándéka. Ha mindez együtt jár az alternatív viselkedési lehetőségek, életviteli modellek megismerésével, elfogadásával, akkor a változtatás esélye adott. Garfinkel elméletében a válság szituáció kialakulása azonos jelentőségű azzal, amit Heidegger a világ meghibásodásaként ír le, és amely szerinte a világhoz, saját életünkhöz történő tudatos megismerőként való viszonyulásnak a kezdete. Ugyanezzel a jelentőséggel bír Mannheim tudásszociológiájában az eltávolodás, mely a tudás léthez kötöttségének a felismeréséhez vezet. Husserlnél ennek a módosított megfelelője a transzcendentális és fenomenológiai redukció, mely a epoché állapotán, meglévő létítéleteink felfüggesztésén át vezet el a valóság megismeréséhez.

Bűnmegelőzési szempontból az etnometodológia alkalmazása azt jelentheti, hogy a bűncselekmények elkövetőinek saját tetteikről történő beszámoltatására sokkal nagyobb hangsúlyt kellene helyezni. Nemcsak a jogilag releváns tények megismerése lenne a cél ennél a beszámoltatásnál, hanem annak elérése, hogy önmaga számára összegezze, tudatosítsa cselekvése motivumait, azokat az elképzeléseit, azt a tudást, melynek alapján úgy viselkedett, ahogy viselkedett, azt tette, amit tett. Ennek a beszámolónak esetlegesen terápiás hatása lehetne, az elkövető maga ismerhetné fel korábbi okoskodásának hibás

pontjait és ez esetlegesen korrekcióra, változtatásra, de legalábbis az alternatív lehetőségek iránti befogadóbbá válásra ösztönözhetné. Másrészt a kutatókat értékes ismeretekhez juttatná a bűncselekmények elkövetőinek fejében élő rendképre vonatkozóan, azokat a relevanciákat, mindennapi tudásokat tárna fel, melyek alapján az elkövetők számukra magától értetődő, természetes módon követik el a bűncselekményeket. Meggyőződésem szerint a bűnmegelőzés hatékonyságát jelentős mértékben gyengíti az, hogy az ezzel foglalkozó szakemberek egészen más relevanciák, sémák, tudások alapján értelmezik a valóságot, hozzák meg döntéseiket, illetve élnek életüket, mint a bűncselekmények elkövetőinek többsége. Az eltérő értelmezési keretek miatt a szakértők olyan megoldásokat dolgoznak ki, melyek az ő relevanciáik, tudásuk alapján hatékonyak tűnnek és feltehetően a hozzájuk hasonló életvilágú, szociokulturális háttérű emberek körében a célzott hatáshoz vezetnének. Ám a más szociokulturális háttérű bűnelkövetői csoportok körében nem vagy csak kevésbé hatásosak. Ennek illusztrálására a drogozás elleni küzdelemből hozom azt a példát, hogy számos kampányanyag, videoklipp arra épít, azzal akarja a drogról való lemondást elérni, hogy figyelmeztet: a drogozás következménye a korai halál, az élet elvesztése. Ez a nem drogfogyasztók körében egy megfontolásra érdemes, releváns szempont, hiszen axiómaként tételezhető, hogy az emberek hosszú ideig szeretnének élni. Ám a drogfogyasztók életvilágában az a meggyőződés, az a tudás a magától értetődő, hogy a hosszú élet nem öncél, az élet a drogok okozta élvezetek nélkül értelmetlen és sivár, nem érdemes élni. Aki ilyen releváns tudással éli az életét, azt egyáltalán nem befolyásolja a jó szándékú klipp, hiszen egyáltalán nem akar hosszú életet élni, felesleges őt a korai halállal rémítgetni.

A hatékony deviáns magatartások megelőzésnek a deviánsok cselekvéseit meghatározó mindennapi tudásuk ismeretén kellene alapulni. Ezt viszonylag egyszerű technikákkal, a szociológiai adatfelvétel életút-interjú módszerével fel lehetne tárni.

##### 5. Bourdieu elmélete a társadalmi egyenlőtlenségek újratermeléséről.

Bourdieu szerint az egyén társadalmi státuszát az általa birtokolt tőke mennyisége határozza meg. Szerinte a legfontosabb tőkefeleslegések: a materiális tőke, a kulturális tőke és a társadalmi tőke. Ezek összeadódnak és konvertálhatóak. Empirikus kutatásai arról győzték meg, hogy a modern társadalmak oktatási rendszerének alapvető funkciója a meglévő társadalmi egyenlőtlenségek nemzedékek közötti átörökítése és legitimálása. Úgy találta, hogy az iskolai oktatás nem alkalmas az esélyek javítására. Az erre irányuló kísérletek szükségszerűen vallanak kudarcot. Ha hiszünk Bourdieunak, akkor a

halmozottan hátrányos helyzetű családok gyermekeinek társadalmi integrálását, a számukra történő esélyteremtést feleslegesen várjuk az iskoláktól, az oktatástól. Merőben új megoldások vezethetnének ahhoz az eredményhez, hogy a halmozottan hátrányos társadalmi státusz ne örökítődjön mintegy automatikusan át a gyermekekre és ne termelődjön bővítetten újra a marginalizálódottság, a depriváltság. Az ebből a társadalmi csoportból kikerülő bűnözői kör vonatkozásában a megoldás csak a több kulturális tőke megszerzése és annak akkumulálása lehet, ám ennek módszerét a hagyományos oktatási formákon kívül érdemes keresni. Ebből a szempontból is rendkívül izgalmas kísérlet lehet a 2003/2004. tanévben B.A.Z. megyében a hátrányos helyzetű roma emberek számára beindított digitális középiskola.

Bourdieu elméletéből a bűnmegelőzés szempontjából kiemelésre érdemes még a társadalmi tőke, mely az emberi kapcsolatok hálózatát jelenti. Magyarországon az államszocializmus időszakában a horizontális kapcsolatok háttérbe szorultak és a vertikális kapcsolatok váltak meghatározóvá. Ezek a kapcsolatok konvertálódtak a későbbiekben anyagi tőkére. Kialakult a boldogulásnak, az előre jutásnak a személyi kapcsolatok kihasználásán alapuló modellje, mely sokak szemében a bűnözéstől nem igazán különbözött. Az összeköttetések kihasználása nem ritkán valóban megvalósította vagy megvalósítja a korrupció, a vesztegetés vagy más bűncselekmények tényállását.

Ez a deviancia megelőzés szempontjából azt a gyakorlati problémát veti föl, hogyha egy társadalom oly mértékig anómiás állapotba kerül, hogy az emberi boldogulás egyetlen lehetséges módjának a bűncselekmények elkövetését, vagy azzal azonos morális megítélés alá eső érdekérvényesítési módszereket tartanak, akkor rendkívül nehéz az általános állapotokhoz képest véletlenszerűen tűnően ismertté váló bűnözés ellen küzdeni. (Ha a nagy halak sosem buknak le, nehéz a kis halakat meggyőzni arról, hogy nem szabad megszegni a törvényeket.)

Bourdieu nevéhez fűződik a habitus kategóriájának szociológiai alkalmazása. Habituson ő a korábban sikeresnek bizonyult viselkedési minták rögzülését érti, mely minták mintegy automatikusan határozzák meg a jövőbeli magatartást. Vagyis az elsődleges feladat a deviancia megelőzés vonatkozásában annak megakadályozása, hogy a deviáns magatartás: a drog az alkohol, a bűnözés, az öngyilkosság sikeres megoldási módként rögzüljön az egyénben. A szociális konstruktivizmus kifejezésével élve a habitualizációt kell megakadályozni ahhoz, hogy elejét vegyünk a deviáns magatartások további terjedését.

## 6. Hankiss Elemér újfeudális struktúra elmélete.

Hankiss Elemér az államszocialista magyar társadalmat újfeudális társadalomként írta le. Úgy találta, hogy a strukturát a vertikális személyi függőségek határozzák meg ebben a rendszerben. A boldogulás leghatékonyabb módja az, ha megfelelő „főkutyához” szegődik el „alkutyául” az ember. A főkutyák mindent elintéznek: a gyermeket bejuttatják a megfelelő iskolába, jó munkahelyet biztosítanak, lakást szereznek, segítenek az előrejutásban, megszerzik ami kell: soronkívüli ügyintézés, kedvezményes hitelt, jobb bánásmódot. Mindezért az alkutyáktól hűséget várnak, azt, hogy ne kapaszkodjon össze más alkutyákkal. Az érdekérvényesítés egyetlen lehetséges módja a protekció, a kijárás, a patronálás, a lobbizás, a jó „keresztapa”. Ám miután alkutyának lenni rossz dolog, ezért az alkutyák is megpróbálnak maguknak alkutyákat szerezni. A hivatali hierarchiában alkutya ügyintéző az ügyfelet, az orvos a beteget, a tanár a diákot, az eladó a vevőt kezeli alkutyaként. És miután annyi helyen alkutyaként bánnak velünk, mindenki megpróbál legalább otthon, a családjában főkutyaként viselkedni. A családon belüli erőszak hátterében elképzelhető, hogy éppen azok a különböző társadalmi szintereken felgyülemlett és kényszerűségből lefojtott feszültségek állnak, melyek paradox módon azok ellen robbannak ki, akik legkevésbé érdemlik, akiket legjobban szeretnek az érintettek.

Ennek a rendszernek az egyik legkárosabb hatása az, hogy a hasonló helyzetű embereket nem összefogásra, nem kooperálásra, nem szolidaritásra ösztönzi, hanem egymás kijátszására, kielőzésére, nemtelen eszközökkel történő legyőzésére. Ez a rendszer általános bizalmatlanságot, kiszolgáltatottságot eredményez, mérhetetlenül infantilizál. Az anómiás állapoton, az általános értékvesztés állapotán belül az egyetlen érvényes norma a felettünk lévők iránti feltétlen engedelmesség, az alattunk lévők iránti könyörtelenség, a velünk egy sorban lévőket folyamatos elárulása, besúgása, átverése. Az ilyen világban szocializálódott embereknek mindez beépül a habitusába. A rendszerváltás megteremtette a többpártrendszeren alapuló demokráciát, a jogállamot, a piacgazdaságot, ám az emberek közötti érintkezési viszonyok átalakítása sokkal nehezebb. A korábban sikeresnek bizonyult megoldások rögzültek és mintegy automatikusan vezérlik az emberek viselkedést. Ha bármit el kell intézni automatikusan összeköttetést, kapcsolatot keresnek. A társakkal történő összefogás, a civil szerveződés helyett inkább bíznak a patrónusok támogatásában. Az intézményes érdekérvényesítés helyett a kijárás, a kiskapuk megtalálása kecsegtet jobb eredménnyel. Az öntudatos polgárrá válás helyett kifizetőbbnek tűnik az infantilis alattvalói szerep alakítása.

A deviancia megelőzés ebben az interpretációban a vertikális függőségi viszonyok, a feudális lánc szétszakítása. Az egyenrangúságon alapuló társulások, a hasonló helyzetű, törekvésű emberek összefogása, az önségítés, a szolidaritás értékeinek a megerősödése óvhatnának az anómiás állapot negatív hatásaitól, a deviáns létbe történő sodródástól.

#### 7. Habermas elmélete a kommunikatív cselekvésről.

Habermas szerint a modern társadalmak azt a veszélyt hordozzák, hogy az életvilágot gyarmatosítják a rendszerek. A rendszerelmélet hívei a társadalmi fejlődés mércéjének tekintik a társadalom egyre differenciáltabbá válását, vagyis azt, hogy egyre több alrendszer különül el. A differenciálódás értelme az, hogy az egyes társadalmi funkciók ellátására speciális szelektációs mechanizmussal rendelkező alrendszerek egyre hatékonyabban valósítják meg funkciójukat a professzionális intézményrendszereik közreműködésével. Habermas elfogadja, hogy a modern társadalmakban megnő a hatékonyság, ám értelmezése szerint túl nagy árat fizetünk mindezért. Az ár kettős. Egyrészt a már említett gyarmatosítása az életvilágnak. Ezen azt érti, hogy az alrendszerek betüremkednek magánzféránkba is, széttúzzák személyes kapcsolatainkat, lecsökkentik a bizalmat. Lehet, hogy a legkorszerűbben felszerelt kórházban gyógyítanak a legprofesszionálisabb szakemberek és egyágyas szobában helyeznek el, de nincs aki meglátogasson, nincsenek emberi kapcsolataink. Az életvilág, a magánélet, a bizalmon alapuló személyes kapcsolatok ápolása helyett mindenki az alrendszerek által támasztott követelményeknek akar megfelelni. A gazdaságban a pénz, a politikában a hatalom, és minden alrendszerben egy-egy speciális médium és a hozzákapcsolódó bináris kód szelektál. A hatékonyságért fizetett másik súlyos ár az, hogy az alrendszerek szelektációs mechanizmusa révén túl sokan kiperegnek. Aki nem bírja a gazdaságban a piaci versenyt, aki nem elég rentábilis, aki nem elég sikeres a politikában a hatalomért folyó harcban, aki nem áll helyt a tudományos, a művészeti versenyben és a többi alrendszerben, az könnyörtelenül kihull. És az alrendszerekből kiszelektáltak deviánssá minősülnek. A legfejlettebbnek tartott társadalmakban valóban magas a deviáns magatartások, köztük a bűncselekmények aránya. Ebben az interpretációban a deviancia szükségszerű következménye, velejárója a társadalom rendszerszerű hatékony működésének.

Habermas elemzése szerint az emberi cselekvések túlnyomó része instrumentális cselekvés, a cél elérését, a hatékonyságot szolgálja. Az instrumentális cselekvések sikerességének mércéje a célelés. Aki nem kellően sikeres, azaz nem éri el a kitűzött célt, az könnyen deviánssá válik.

Habermas elmélete nyomán a deviáns magatartások megelőzése hatékony módjának azt tekinthetjük, hogy határt szabunk az alrendszerek életvilágot gyarmatosító törekvéseinek, gondot fordítunk magánéletünk, személyes kapcsolataink, életvilágunk megőrzésére. Nem törődünk bele, hogy az instrumentális cselekvések kizárólagossá váljanak, nem fogadjuk el, hogy emberi kapcsolatainkat mindig a célszerűség vezérli. Habermas szerint az emberiség jövője alapvetően azon múlik, hogy képesek és hajlandóak vagyunk-e áttérni a kommunikációs cselekvésre. A kommunikációs cselekvés az egymás megértésére és megegyezésre irányuló cselekvés. A deviancia megelőzésre vonatkoztatva mindezt, tekinthetünk a deviáns cselekmények elkövetőire úgy, mint akik kihullottak modern társadalmunk keményen szelektáló rostáján, nem bizonyultak elég hatékonyak a legális eszközökkel történő célelésben. Hogy megelőzzük az ilyen helyzeteket, ahhoz az egyik út, hogy professzionálisabban felkészítünk mindenkit versenyképessége fokozására, a sikeres instrumentális cselekvésre. Más aspektusból már láttuk ennek reménytelen voltát, illetve a nemzetközi empirikus tapasztalatok sem biztatóak. A másik lehetőség az egymás megértésére és a megegyezésre irányuló kommunikáció előtérbe állítása, erősítése, fórumainak kialakítása. Egyébként még az instrumentális cselekvések hatékonyságának is feltétele a sikeres kommunikáció, ugyanis minimum a közös helyzetdefiniálásig el kell jutni, bizonyos kérdésekben konszenzusra kell jutni.

Az életvilág autonómiájának megőrzését, a bizalom erősítését, a társas kapcsolatok fenntartását az szolgálja, ha az uralommentes diskurzus, a konszenzusra irányuló kommunikáció mind több lehetőségét, fórumát teremtjük meg.

#### 8. Fukuyama közgazdasági elmélete a bizalomról.

Végezetül egy olyan elmélettel foglalkozom, amely gazdasági vonatkozásban támasztja alá, fejt ki a kommunikáció, az életvilág, a közös interpretáció, a bizalmon alapuló kapcsolatok jelentőségét. Fukuyama: Bizalom című művében azt állítja, hogy korunkban a gazdasági fejlődés alapvető meghatározója a bizalom. Nemzetközi elemzésekkel, közgazdasági példák sokaságával bizonyítja, hogy a gazdasági teljesítmény meghatározója az, hogy az emberek milyen körére terjed ki a bizalom. Erre épülhet ugyanis a kooperáció, a szolidaritás, az összefogás. Megállapítása szerint a volt szocialista országok legnagyobb deficitje éppen a bizalom területén mutatkozik. Kelet- és Közép-Európa országaiban a gazdasági és a társadalmi fejlődés legnagyobb akadálya ma az, hogy szétzúzták a hagyományos emberi közösségeket, és újakat nem hagytak kiépülni. A rendszerváltás óta sem történt meg a horizontális civil szerveződés. Mindennek hatására nincs illetve nagyon

szűk körű ma a bizalom. Empirikus kutatások és a mindennapi tapasztalat egyaránt alátámasztják, hogy itt az emberek nemcsak a politikusokban nem bíznak, hanem az intézményekben, a különböző szakemberekben sem, nem bíznak a munkatársakban, szomszédokban, a hasonlóakban, a másokban, de még önmagukban sem. Ez a kóros bizalomhiány az anómiás állapottal párosulva a deviáns magatartások táptalaja. És megfordítva a deviancia folyamatosan aláássa az emberek amúgy is gyöngye lábbon álló egymás iránti bizalmát.

Fukuyama elméletét alapul véve a deviáns magatartások megelőzésének leghatékonyabb módja a bizalom erősítése. A bizalom egyrészt a közösségekben, az emberi kapcsolatokban állítható elő. A horizontális szerveződésű emberi kapcsolati hálók a leginkább alkalmasak erre. A bizalom növelését segítheti az alrendszerek hatékony működtetése is. A megelőzés vonatkozásában ez azt jelentheti, hogyha az emberek bízhatnak abban, hogy törvényes eszközökkel, tisztességesen is lehet boldogulni, akkor ez visszatartja őket a törvénytelen eszközöktől, a bűncselekmények elkövetésétől, és más devianciáktól. Másrészt, ha a bűnüldözés és az igazságszolgáltatás hatékonysága nő, ha bízhatnak abban, hogy a bűnelkövetőket megtalálják, felelősségre vonják és megbüntetik, ez bűnmegelőző, visszatartó erejű lehet.

A bizalom javítja a gazdaság, a politika, a jog, a tudomány, a művészet, a magánélet sikerességét. Ha az élet különböző területein egyre többen sikeresek lesznek, akkor kevesebben válnak deviánssá.

**Az integráció erősítésének, a devianciák megelőzésének lehetséges  
gyakorlati programja Miskolcon**

A társadalomelméletek értelmezési kereteinek felhasználásával kidolgozható egy olyan alternatív bűnmegelőzési program, amely a hagyományostól eltérő eljárásokat, technikákat, módszereket helyez előtérbe. Várható előnye ennek a programnak, hogy komplex jellegű, vagyis nemcsak a bűnözés, hanem minden más deviancia megelőzésére alkalmas. További előny, hogy mivel a deviáns magatartások háttérében meghúzódó anómia csökkentésére irányul, pozitív módon a nomosz építést, a konszenzuson alapuló rend, szabályozottság kialakulását, az emberi kapcsolatok hálózatának erősítését, a társadalmi integrációját szolgálja.

A deviancia megelőzési program célja: A deviáns magatartások megelőzése azáltal, hogy több lehetőséget biztosít az önmegvalósításra, a sikerekre, a pozitív emberi kapcsolatokra.

A megvalósításban az állami, önkormányzati, igazságszolgáltatási és más szakmai szervezetek mellett a civilszerveződések részvétele meghatározó fontosságú.

A program összetevői:

#### I. „Amiben a legjobb vagyok” program indítása.

Cél:

Annak elősegítése, hogy a gyermekek, a fiatalok, a felnőttek felismerjék legjobb képességeiket, készségeiket és azokat bontakoztassák ki, hasznosítsák.

Jelenlegi helyzet:

Az alkalmasság, a képesség és a teljesítmény vizsgálata, mérése során általában olyan mérőeszközöket, teszteseteket alkalmaznak, amelyek kizárólag arra kíváncsiak, hogy tudja-e az egyén azt, amit mindenkinek tudnia kell, ami az embertől elvárható, ami az átlagnak megfelelő. Ennek alapján döntenek az iskolai alkalmasságról, a középiskolai, egyetemi felvételiéről, a munkahelyi alkalmazásról.

Feladatok:

- 1, Olyan módszerek, eszközök, eljárások kidolgozása, amelyek az egyén legkedvezőbb képességeinek, készségeinek, tulajdonságainak a kiderítésére, azoknak az egyéni sajátosságoknak a feltárására alkalmas, melyekben ő a legjobb.
- 2, Azoknak a szakembereknek a felkészítése, képzése, akik képesek ezeknek a sajátosságoknak a felismerésében történő közreműködésre.
- 3, Azoknak az intézményeknek, csoportoknak, embereknek a kiválasztása, akik a program célcsoportjai lesznek.
- 4, A program elindítása, a résztvevők körének folyamatos bővítése.

A program indítható lenne a pártfogói felügyelet alatt állók körében, majd a gyermek-és ifjúságvédelemben részesülők, a tartós munkanélküliek körében és fokozatosan kiterjedne a pályaválasztás előtt álló fiatalokra, a szervezett oktatásban, képzésben résztvevőkre. A média közvetítésével nyilvánosan zajló vetélkedők, játékok, programok ismertté, elfogadottá, kedvelté tehetnék ezt a mozgalmat.



## II. „Megértés-körök” szerveződése.

Cél:

Olyan fórumok kialakítása, működtetése, ahol a különböző életvilágú, érték- és normarendszerű emberek találkoznak, egymás megértésére és megegyezésre irányuló kommunikációt folytatnak.

Jelenlegi helyzet:

Az emberek saját életvilágukba zártan összetévesztik életvilágukat a világgal. Csak ami a saját értelmezési sémáiknak, életreceptjeiknek megfelel, azt tekintik természetesnek, magától értetődőnek, normálisnak. Minden, ami attól eltérő, azt természetellenesnek, érthetetlennek, nem normálisnak találják. A közvetlen együttlét, a szóba állás egymással, a diskurzus beindulása a feltétele egymás megismerésének, megértésének, a konszenzusteremtésnek.

Feladatok:

- 1, A különböző szociokulturális háttérű csoportok jellegzetességeinek feltárása.
- 2, A szociokulturális sajátosságok rendszerezése, ismeretökké formálása és az ismeretátadás adekvát módszereinek kialakítása.
- 3, Olyan helyszínek kialakítása, megtalálása, amelyek alkalmasak a találkozásokra, az uralom mentes kommunikáció folytatására.
- 4, A „Megértés körök” megszervezése, működtetése.

Családsegítők, közösségi házak, civil szervezetek programjaiba és az oktatásba is beépíthetőek ilyen alkalmak.

## III. „Színház az egész világ”.

Cél:

A színházművészet, a szerepjátékok nyújtotta lehetőségek hasznosítása az önismeret, a kapcsolatteremtés, a kommunikációs készség, a pozitív énkép, a feszültségoldás érdekében.

Jelenlegi helyzet:

A személyiség kibontakoztatását gátló körülmények, a tömegtársadalom negatív következményei miatt az emberek nem rendelkeznek kellő önismerettel, pozitív identitástudattal. Alacsony szintű a mindennapi kultúra. Nincsenek világos, egyértelmű szabályok a kapcsolatok létesítésére, megőrzésére vonatkozóan, kevés a működő közösség. A szerepjátékok alkalmasak a szocializációs hiányosságok pótlására, a valóságosan adódó szerepekre történő felkészülésre. A pszichodráma, szociodráma csoportok, az amatőr

színpadok, a színjátszó körök, az alternatív színházak jól hasznosíthatóak a pozitív identitás és a működő közösségek kialakítására, fejlesztésére.

Feladatok:

- 1, Megfelelő szakemberek kiválasztása, felkészítése.
- 2, Megfelelő helyszínek kialakítása.
- 3, A színjátszás különböző formáinak támogatása, ösztönzése, tömegkommunikációs erősítése.

Konkrétan:

A Miskolci Egyetem rendelkezésére álló és funkció nélküli egykori fűtőmű épületek alkalmasak színházi célokra történő működtetésre, különböző színpadi játékok megvalósítására. Az egyik Miskolcon élő kiváló színházi szakember hajlandó egy ilyen program irányítására. A Miskolci Egyetem, a Csanyikban működő Pszichoterápiás Intézet, a Miskolci Nemzeti Színház, a drámapedagógiai képzést folytató Zrínyi Ilona Gimnázium, a Városi Televízió és más intézmények közreműködésével sikeresen indítható egy ilyen program.

#### IV. Képzőművészeti, kézműves tevékenység.

Cél:

A manuális készségek fejlesztése, kibontakoztatása, alkotó tevékenységben történő kamatoztatása révén az önkifejezés, sikerélményhez jutás biztosítása.

Jelenlegi helyzet:

Az iskolai oktatásban, a gazdasági tevékenységben, a munka világában háttérbe szorultak a kreatív jellegű manuális tevékenységek. Az ipari termelés, a gépek munkába állítása leegyszerűsítette, szabványosította a manuális tevékenységeket. Az iskolai oktatásban a készség tárgyak eljelentéktelenítődtek, nem ébresztik rá a fiatalokat az ilyen tevékenységek alkotó jellegére, nem szereznek örömet, nem biztosítanak sikert, vagy csak ritkán. A munkanélküliek átképzésében már van hasonló kezdeményezés.

Feladat:

- 1, Felkészítése a programot megvalósító szakembereknek. Művészek, kézműves mesterek bevonása.
- 2, Műhelyek, műtermek, eszközök biztosítása.
- 3, A programok megszervezése, beindítása.

Konkrétan:

A hejőcsabai Bárczai Kastély (a volt Gárdonyi Géza Művelődési Ház) funkció nélkül omladozik. Az Önkormányzat a tulajdonosa, keresik a komplex rehabilitáció lehetőségét. Elhelyezkedése miatt is alkalmas lenne ezen funkció betöltésére. A Miskolci Egyetemről, az Avas-déli lakótelepről, Hejőcsabáról és a város bármely részéről jól megközelíthető. Festészetre, szobrászatra, fazekasságra, fonásra, szövésre és más népi mesterségekre, kézműves szakmák gyakorlására alkalmassá tehető.

#### V. Zenei és tánc programok.

Cél:

Az érzelmek megjelenítésére, az emberek közötti kapcsolatok kialakítására talán legjobban alkalmas művészeti, illetve rekreációs tevékenységek hasznosítása a csoportképzésben, az önkifejező készség javításában, az indulatok, feszültségek levezetésében, az érzelmeket kifejező és kontroll alatt tartani tudó képességek fejlesztésében.

Jelenlegi helyzet:

A táncos, zenés összejövetelek helyszínei profitorientált szórakozóhelyek, üzemeltetői a minél nagyobb fogyasztásban, ezen belül az alkoholfogyasztásban, érdekeltek. Figyelemmel arra, hogy nagy számban látogatják fiatalok ezeket a rendezvényeket, a drogárúsításnak is kedvelt helyei lehetnek. Így az a tevékenység, mely elvben éppen azt szolgálná, hogy kiegyensúlyozott életet élő, megfelelő emberi kapcsolatokkal, elfogadottsággal, s ezáltal sikerélményekkel rendelkező emberként élhessenek, s ez védje őket a deviánssá válástól, épp ellenkezőleg a legtöbb veszélyt hordozhatják az alkohol és drogfogyasztásra csábítás révén.

Feladatok:

A bűnmegelőzés, az egészségfejlesztés komplex programjává válhatna egy olyan kezdeményezés, hogy állami támogatással működtessenek közösségi helyeket, melyek a legváltozatosabb zenei és tánc programokat kínálja. Komolyzenei rendezvények, disco, táncház, dzsesszklub, alternatív zenei programok, koncertek, akrobatikus rock, sztepptánc, balett, próba lehetőség biztosítása amatőr együtteseknek, hangszerek használata a helyszínen, zenei versenyek, vetélkedők, gitárpárbaj és számtalan más, a fiatalok kezdeményezésein alapuló, számukra vonzó program. Mindez jelképes belépőkkel, részvételi díjakkal. Zeneművészeti főiskolás és más erre vállalkozó egyetemi hallgatók, zenei szakemberek részvételével, igény szerint a zene és a tánc terápiás alkalmazásával (Csanyiki Pszichoterápiás Intézet munkatársainak bevonásával).

## VI. Irodalom, naplók, beszámolók

Cél:

Az irodalmi művek befogadása, feldolgozása és a saját alkotó tevékenység kipróbálása. A katarzis élmény általában nyitottá teszi az embereket az élet fontos kérdéseivel való foglalkozásra. Ezt felhasználva lehet elérni, hogy hajlandóak legyenek az emberek saját életük alapkérdéseinek tudatos végig gondolására, megtárgyalására. Az önmagunk vagy mások számára írt napló, beszámoló lehetővé teszi, hogy összegezzük életünk folyását, bizonyos mértékben eltávolodva szemléljük, jobban észre vegyük, hogy min akarunk változtatni és meg is tesszük azt. Az etnometodológiai módszer terápiás alkalmazásának lehetősége hasznosítható így.

Jelenlegi helyzet:

Arról, hogy milyen a világ, saját közvetlen élményeiken kívül egyre inkább a tömegkommunikációs eszközökön át értesülnek az emberek. A hírműsorokon kívül a televízióban látható valóságshow-k, szappanoperák, filmek befolyásolják a világról alkotott képünket. Onnan származnak a minták, melyeket követnek, az onnan érkező elvárásoknak akarnak megfelelni. Ennek alternatíváit kell megteremteni.

Feladatok:

Irodalmi sorozat indítása, mely irodalmi művek felolvasására, megbeszélésére épül. A kortárs irodalom azon művei kerülnek előtérbe, melyek a mindennapi élet kérdéseivel foglalkoznak. A szerzők részvételével beszélgetések folytathatóak azokról a művekben felvetődő kérdésekről, melyekről egyébként nem szokás beszélni, pedig sokat érdekelnek. Túl jutás „az ilyen csak velem történhet meg” érzésen. Írásra ösztönzés.

Beszámolók, naplók írása, igény szerinti közzé tétele, esetleg az Internet útján, az anonimitás és az interaktivitás együttes biztosításával.

Ilyen kezdeményezés már működik Miskolcon. A feladat a veszélyeztetett fiatalok bevonása, a program olyan kiszélesítése, hogy minél többen részt vehessenek benne.

## VII. Foto, videó, film

Cél:

A világ megismerésének, újraértelmezésének, saját kreativitásunk kifejeződésének segítése.

Jelenlegi helyzet:

Élesen szétválik az alkotók és befogadók köre. A befogadás passzív, még a megbeszélés is estleges, az alkotókkal való találkozás ritka.

Feladat:

Ösztönözni és lehetővé tenni a befogadást követő megtárgyalását a műveknek, valamint a saját alkotás kipróbálását.

Megfelelő helyszínek, klubmozik, vetítőterem rendelkezésre bocsátása, szakemberek és eszközök a fotózáshoz, videó- és filmkészítéshez. Az amatőr munkák bemutatása, folyamatos kapcsolat az alkotók és nézők között.

Ez a program is meglévő kezdeményezések koordinálását, bővítését, célzatosabb alkalmazását igényelné.

### VIII. Sport

Cél:

A mozgás örömeinek, a verseny izgalmának, a siker élményének nyújtása. A sportolás révén elsajátítani a szabályok ismeretének, betartásának követelményét, a másokra figyelés, a kooperálni, együttműködni tudás készségének gyakorlása, a tisztességes verseny, az igazságosság, az egyenlő esélyek értékeinek erősödése, a bizalomnak, mint elemi előfeltételnek a megtapasztalása.

Jelenlegi helyzet:

Az iskolai testnevelés rövid ideig tart, kötelező és gyakran nem a mozgás örömét nyújtja, hanem kudarc élmények forrása. A szabadidős sportolás drága. A verseny sport kevesek kiváltsága.

Feladat:

Az iskolai tornatermeket esténként, hétvégeken kinyitni a látogatók előtt. Megfelelő szakemberek irányításával (nemcsak testnevelés tanárok, hanem sportolók, korábbi élsportolók közül is lenne erre vállalkozó), különböző sportágakban versenyek, bajnokságok szervezése a városrészek, lakótelepek között. A csapat sportok preferálása. Csellengő fiatalok, pártfogói felügyelet alatt állók rábírása, hogy bekapcsolódjanak a sportversenyekbe. (A klasszikus modell az amerikai pártfogó esete, aki rávette a galeri tagjait, hogy nevezzenek be a városi kosárlabda bajnokságba, melynek nyomán nemcsak tevékenységük változott meg, hanem a csoport érzelmi és hatalmi struktúrája is. A vonatkozó negatív példa: a lakótelepen lődörgő, kisebb törvényszegéseket megvalósító fiatalok körében élő versenyszelelem, saját maguk kipróbálásának vágya miatt a rendőrök telepítése inkább ösztönzi a bűncselekmények elkövetését, versenyre csábít a szintén

fiatalokból álló rendőrőrssel.) A sportversenyek törvényes keretek között, egészségfejlesztő módon nyújtják a versenyt, a teljesítményt és a siker élményét.)

#### IX. Civil körök, klubok, csoportok hálózata.

Cél:

Az emberek kezdeményezésén alapuló bármely cél, tevékenység mentén kialakuló társas kapcsolatok erősítése.

Jelenlegi helyzet:

A horizontális közösségek szerveződésére alkalmas terek hiányoznak. A hagyományosan erre szolgáló kávéházak, szalonok alig vannak.

Feladat:

A kiüresedett kultúrházakat, művelődési központokat megnyitni, átadni az öntevékeny szerveződéseknek. Ösztönözni a valódi civil szerveződést. Ehhez szakértői, tárgyi feltételeket biztosítani. Az önszervező csoportok preferálása, melyek a legnagyobb támaszt tudják adni az élet krízishelyzeteiben. Ezek között témánk szempontjából a legjelentősebbek a deviánsok, a korábban deviánsok, valamint a deviánsok hozzátartozóinak önszervező csoportjai.

#### X. Kutatássorozat a deviáns cselekményeket elkövetők körében.

Cél:

A deviánsok szociokulturális háttérének, motivációinak, életreceptjeinek, világértelmezési sémáinak feltárása.

Jelenlegi helyzet:

Kevés ismerettel rendelkezünk arról, hogy milyen rendképhez igazítják cselekedeteiket a bűncselekmények elkövetői. Nem ismerjük, hogy mi számukra a magától értetődő, a természetes, milyen szempontok szerint döntenek.

Feladat:

Empirikus kutatás végzése az interjú, a beszámoló módszereinek alkalmazásával. A kutatás a gyakorlatban hasznosítható tudományos ismeretszerzés mellett terápiás célokat szolgálhat. Hozzájárul ahhoz, hogy az elkövetők szembesüljenek cselekedeteikkel, távolságtartó módon viszonyuljanak azokhoz, esetleg felismerjék a változtatás szükségességét.

# SZOCIÁLIS FEJLESZTÉSI KONCEPCIÓ TERVEZETE

## Miskolc és Borsod-Abaúj-Zemplén megye fejlesztési koncepciója

**I. Hosszútávú cél:** Borsod-Abaúj-Zemplén megye és Miskolc lakosságának életminősége érje el az EU polgárainak átlagos életminőségét.

### **II. Célpiramis**

#### **1. Konvergencia biztosítása**

Az életminőség javulásának feltétele, hogy csökkenjen az a lemaradás, mely jelenleg jellemzi Borsod-Abaúj-Zemplén megye és Miskolc lakosságának helyzetét. A meglévő elmaradottságot két vonatkozásban is csökkenteni kell.

- Az EU országainak fejlettségéhez, illetve Magyarország átlagos fejlettségéhez kell közelíteni Észak-magyarország, illetve azon belül Borsod-Abaúj-Zemplén megye, és Miskolc fejlettségét.
- A megyén belül a kistérségek, és a települések közötti különbségeket kell csökkenteni az elmaradott kistérségek, települések felzárkóztatásának előmozdításával.

#### **2. A társadalmi kohézió erősítése**

A fejlettebb régiók, megyék, kistérségek, települések irányába történő konvergálás céljának megvalósulásához a gazdasági és környezeti fejlesztések mellett fontos cél a társadalmi kohézió erősítése.

A társadalmi kohéziót erősíteni szükséges

- a Borsod-Abaúj-Zemplén megye különböző kistérségei, települései között, Miskolc városrészei között, valamint
- a különböző társadalmi csoportok között.

### 3. Kapcsolati hálózat kialakítása, erősítése

A társadalmi kohézió erősítésére vonatkozó cél elérésének megvalósulásához nélkülözhetetlen a megyén, kistérségeken, és településeken belüli kapcsolati hálózatok kialakítása, erősítése.

A közös identitás, a kooperáció, a szolidaritás csak az egyenrangúságon és bizalmon alapuló kapcsolatok sűrű hálózatának működésével érhető el. A kapcsolati hálók kiépülését és működését a hagyományos kommunikáció és együttműködési formák mellett hatékonyan segíthetik az információs társadalom nyújtotta új lehetőségek, az infokommunikációs eszközök.

### 4. Esélynövelés

Az esélyek növelése érdekében a legfontosabb feladat az itt élő emberek mobilizációs lehetőségeinek javítása.

Ezen belül a legfontosabb feladat, hogy a halmozottan hátrányos helyzetű települések kedvezőtlen migrációs tendenciái megálljanak, javuljon a népességmegtartó képesség. A másik kiemelt prioritás a halmozottan hátrányos helyzetű társadalmi csoportok leszakadásának megakadályozása.

Az esélyteremtés a társadalmi kirekesztődés megakadályozását, a társadalmi integráció biztosítását követeli meg.

### 5. A fejlődés fenntarthatósága

A Borsod-Abaúj-Zemplén megyében és Miskolcon élő emberek esélyeinek javulásához fontos, hogy olyan kitörési pontokat találjunk, olyan fejlődési pályára történjen meg az átállás, mely a fejlődés hosszútávú fenntarthatóságát biztosítja.

A fenntarthatóság egyik eleme, hogy a természeti feltételeket ne pusztítsa, másik eleme az épített környezet, a kulturális értékek megőrizhetősége és a harmadik feltétel, hogy a szociális problémák, az azokból fakadó konfliktusok ne váljanak a fejlődést veszélyeztető mértékűvé.

Ezért is fontos a szociális bajok megfelelő orvoslása, a konfliktusok megelőzésének, kezelésének, mindenek előtt a mediációnak a biztosítása, továbbá a társadalmi kirekesztés megelőzése, a diszkrimináció elleni határozott fellépés.



## 6. Egészségfejlesztés

A társadalmi fejlődés, a felzárkózás esélyéhez nélkülözhetetlen az emberek egészségi állapotának javulása.

A várható élethossz, az egészségben eltöltött évek száma, a rokkanttá válás, a krónikus megbetegedések és az egészségi állapot többi mutatói alapján a Borsod-Abaúj-Zemplén megyében és a Miskolcon élők egészségi állapota rosszabb a Magyarország lakosságát jellemző amúgy is rossz mutatóktól is.

A kedvezőtlen tendenciák megállítása és a kedvező irányú változások bekövetkezése érdekében olyan komplex egészségfejlesztő program kidolgozása és megvalósítása szükséges, mely a szociális helyzetnek, valamint a testi, lelki egészségnek az összefüggésén alapul. A programnak a környezeti ártalmak csökkentésétől az egészségtudatos magatartás általánossá tételén át, a prevenció különböző módjaira, az egészséges életmódra egyaránt ki kell terjednie.

## 7. A kulturális tőke, a tudás gyarapítása

A jobb életminőség elérése, a szociális problémák megoldása és az ezekhez vezető további célok érdekében a megye és a város lakossága számára a tudás, a műveltség fejlesztése jelenti a legfőbb kitörési pontot. A szociális hátrányok leküzdését, az intergenerációs mobilizációt leghatékonyabban az iskolázottság, a képzettség növelésével lehet biztosítani. A fejlődés a tudásalapú információs társadalomban a leghatékonyabban a kulturális tőkre alapozható.

## 8. Az információs társadalom fejlesztése

A kulturális tőke gyarapításának, a korszerű tudás megszerzésnek új lehetőségeit biztosítják az infokommunikációs eszközök. Az információs társadalom révén a korábbi hátrányos helyzet előnyössé változtatható. A tudásalapú információs társadalom az infokommunikációs infrastruktúra fejlesztése mellett egy új típusú fejlődési pályára történő áttérését is feltételez. Ennek az új típusú fejlődésnek a lényege, hogy meghatározó erőforrása a tudás, az információ, az alapvető gazdasági ággá a szolgáltatások válnak és a kapcsolatok szerveződése hálózatokon belül történik.

### 9. A gazdasági versenyképesség javítása

Az életminőség javulásának fontos összetevője, feltétele az egészség, a tudás, az információk mellett a gazdasági versenyképesség javulása. Figyelemmel arra a tényre, hogy a Borsod-Abaúj-Zemplén megye és Miskolc a materiális tőke, az anyagi erőforrások vonatkozásában hátrányban van, ezért gazdasági versenyképességnek javulását a kulturális tőkére és a társadalmi tőkére lehet és kell alapítani. A tudás és az információ, az innováció válnak meghatározóvá.

A jobb egészségi állapotú, piacképesebb tudással, képzettséggel rendelkező, az információhoz széleskörűen hozzájutó, bizalmon alapuló kapcsolatok hálózatával rendelkező társadalom a nagyobb hozzáadott érték, a széleskörű szolgáltatások, az innovációs és vállalkozási készség javulása révén növelheti a versenyképességet.

### 10. Foglalkoztatás növelése, társadalmi aktivitás fokozása

A szociális problémák megoldása érdekében a munkanélküliség csökkentése olyan cél, mely az általános vélekedés szerint, minden mást meg kell előzzön.

Értelmezésünk szerint azonban a foglalkoztatás nem öncél. Hosszútávon megoldást csak a gazdasági versenyképesség javulásával együtt járó, a piacképes tudással, képzettséggel rendelkezők, a folyamatosan információkhoz jutó, egészséges, bizalmon alapuló kapcsolati hálókkal rendelkező innovatív és vállalkozói kompetenciákkal rendelkező munkaerő foglalkoztatása, társadalmi aktivitása jelenthet.

### 11. Az elmaradott területek felzárkóztatása

A szociális problémák térbeli leképződése miatt kiemelt prioritásként kell kezelni a hátrányos helyzetű kistérségek, települések, illetve településrészek felzárkóztatását. A helyzetet súlyosbító tényező, hogy a mezőgazdasági és az ipari foglalkoztatottság, növelése irreális cél. A hátrányos helyzetű települések lakosságát diverzifikálni kell a szolgáltatások irányába. Kitorési ponttá válhat a turizmus, melynek adottak a természeti, környezeti feltételei.

## 12. A Vidék fejlődésének dinamizálása

A szociális helyzet, az életminőség egyik jelentős befolyásolója a lakókörnyezet. A nyomortelepek felszámolása mellett egyre nagyobb gondot jelentenek a városi lakótelepek, a slumosodó belvárosok és az elnéptelenedő illetve kicserélődő lakosságú falvak, a széleskörű eladósodás. A települések műszaki infrastruktúrájának fejlesztésével, az építészeti rehabilitációval párhuzamosan kell biztosítani a társadalmi rehabilitációt.

## 13. Élhető környezet

Az életminőséget, a szociális helyzetet befolyásoló feltétel az élhető környezet megléte. A környezet élhetőségén belül döntő tényező a környezet biztonsága, melynek javulásához a természeti környezet biztonsága, védelme; az épített, technika környezet biztonságossága, a közbiztonság éppen úgy hozzátartozik, mint a létbiztonság.

## 14. A legalapvetőbb emberi jogok szociális feltételei biztosítása minden ember számára

Mindaddig, amíg az előzőekben felsorolt részcélok megvalósításával általánossá válik az életminőség javulása, a szociális fejlesztés minimális célkitűzés kell, hogy legyen a legalapvetőbb emberi jogok, így az élethez és a méltósághoz való jog szociális feltételeinek biztosítása minden ember számára.

# **III. A fejlesztés eszköz- és intézményrendszere**

## 1. A szociális célú fejlesztések intézményrendszere

A sikeres fejlődés alapfeltétele egy hatékonyan működő intézményrendszer kialakítása. Erre a legalkalmasabb egy olyan intézményi hálózat, mely horizontálisan összeköti a szociális feladatokat (is) ellátó intézményeket és segíti a folyamatos információbiztosítást, a helyzetelemzést, az igényfelmérést, a folyamatok prognosztizálását, a választási alternatívák, a reális jövőképek bemutatását, segíti továbbá a fejlesztési források feltárását és megszerzését, fejlesztési projektek készítését, megvalósítását és monitorozását, az innovatív megoldásokat és széleskörű elterjedésüket. A célpiramis elemeit képező részcélok, feladatok, funkciók mindegyikéhez hozzá kell rendelni az állami, önkormányzati, non-profit és civil szerveződések körét, továbbá pontosan rögzíteni kell hatáskörüket.